

ΤΑ ΜΙΝΩΙΚΑ ΟΙΚΙΑΚΑ ΙΕΡΑ

Διὰ τῆς μελέτης μου «Τὸ Ἱερὸν Μιζᾶ (Καλοῦ Χωριοῦ Πεδιάδος) καὶ τὰ Μινωικὰ Ἱερά Κορυφῆς»¹ προσεπάθησα νὰ συγκεντρώσω τὰ στοιχεῖα τὰ ἀφορῶντα τὰ ἐπὶ ὑψωμάτων ὑπαίθρια Ἱερά καὶ τὴν ἐπὶ τόπου τελουμένην λατρείαν. Ἐκ τῶν ἔνδεκα παραδειγμάτων τοιούτων Ἱερῶν δύο ἐμελετήθησαν ἰδιαιτέρως, δημοσιευθέντων διὰ πρώτην φοράν τῶν ἐκεῖ ἀνευρεθέντων ἀναθημάτων². Ἐκτοτε ἦλθον εἰς φῶς νέα πολύτιμα στοιχεῖα τὰ ὅποια συμπληροῦν τὸ αὐτὸ κεφάλαιον τῆς μινωικῆς λατρείας καὶ τὰ ὅποια θὰ δημοσιεύσω ἐν καιρῷ.

Ἡ παροῦσα μελέτη στρέφεται εἰς ἄλλο σημαντικὸν κεφάλαιον τῆς Μινωικῆς Θρησκείας, τὰ Οἰκιακὰ Ἱερά ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ συγκεντρώσῃ τὰ μέχρι σήμερον γνωστὰ σχετικὰ μὲ αὐτὰ στοιχεῖα καὶ διὰ τῆς συγκριτικῆς τούτων μελέτης νὰ δώσῃ λύσιν εἰς ἓν πρόβλημα, τὸ ὅποιον μέχρι σήμερον οὐσιαστικῶς παρέμεινεν ἄλυτον, παρὰ τὰς ἐνδελεχεῖς ἐπὶ τοῦ προκειμένου μελέτας σοβερῶν μελετητῶν, τὸ πρόβλημα δηλαδή τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς μορφῆς τῶν ἐντὸς τῶν μινωικῶν ἐνδιατημάτων Ἱερῶν. Ἡ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο λίαν σημαντικὴ συμβολὴ τοῦ σοφοῦ θεμελιωτοῦ τῆς Μινωικῆς Ἀρχαιολογίας Ἀρθούρου Ἐβανς³ ἐνεφανίσθη ὄχι πάντοτε κατὰ τρόπον συστηματικὸν καὶ ἀποδεικτικόν, οὕτως ὥστε ἄλλοι ἐρευνηταί, θεωρήσαντες ὅτι τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἐβανς ἐβασίζοντο ὄχι εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀλλ' εἰς τὴν φαντασίαν, κατέληξαν εἰς σχεδὸν ὀλοκληρωτικὴν ἀπόρριψιν τῶν συμπερασμάτων του ἐπὶ τῶν Μινωικῶν Οἰκιακῶν Ἱερῶν. Αὐτὸς ὁ συστηματικὸς μελετητὴς τῆς Μινωικῆς Θρησκείας Martin Nilsson εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ μνημειώδους συγγράμματός του *Minoan and Mycenaean Religion* (Lund 1950), ἐκφράζει τὰς ἀμφιβολίας του διὰ τὴν ὑπαρξιν Ἱερῶν ὑπὸ μορφήν κρυπτῶν μὲ τετραγώνους στύλους καὶ γενικώτερον θεωρεῖ ὅτι ἐν Κνωσῷ καὶ ἀλλαχοῦ δὲν ὑπάρχουν ἀπολύτως ἀσφαλεῖς ἀποδείξεις δωματίων χρησιμοποιουμένων ὡς Ἱερῶν

¹) «Κρητικὰ Χρονικά», Ε' σσ. 96 - 160.

²) Τοῦ Καλοῦ Χωριοῦ Πεδιάδος καὶ τοῦ Πισκοκεφάλου Σητείας.

³) Ἰδίᾳ εἰς τὰ βιβλία του *Mycenaean Tree and Pillar Cult*, London 1901, *Tomb of the Double Axes and Pillar Rooms and Ritual Vessels of the «Little Palace» at Cnossos*, London 1914 καὶ εἰς τὸ μνημειώδες ἔργον *The Palace of Minos*, London, vol. I - IV, 1921, 1928, 1930 καὶ 1935, *passim* (ἐφεξῆς P. M.).

(ὑπὸ τὴν ἔννοιαν Ναῶν) κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς, καίτοι παραδέχεται ὅτι λατρεία ἐγένετο εἰς ὠρισμένα δωμάτια εἰς τὰ ὅποια ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν λατρευτικὰ σκευή⁴.

Ἡ Luisa Banti, ἡ τόσον γνωστὴ ἐπιστήμων διὰ τὰς δημοσιεύσεις της αἱ ὅποιαι ἀφοροῦν εἰς τοὺς ἀρχαιολ. χώρους τῆς Φαιστοῦ καὶ Ἀγίας Τριάδος, συστηματικῶς ἀσχοληθεῖσα μὲ τὴν λατρείαν τόσον ἐντὸς τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ ὅσον καὶ εἰς τὴν Βασιλικὴν Ἐπαυλιν τῆς Ἀγίας Τριάδος⁵, ἤσκησε δοριμεῖαν κριτικὴν ἐναντίον τῶν παραδοχῶν τοῦ Ἐβανς. Κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐν Φαιστῶ δυνάμεθα νὰ ἀναγνωρίσομεν ὡς ἱερὸν μόνον ἐν σύμπλεγμα δωματίων τῆς προσόψεως τοῦ πρώτου ἀνακτόρου, ἀπολύτως δὲ οὐδὲν εἰς τὸ δεύτερον ἀνάκτορον· εἰς τὴν Ἀγίαν Τριάδα ἀναγνωρίζει ὡς ἱερὸν τῆς νεωτέρας ἀνακτορικῆς περιόδου δωμάτιον μετὰ θρανίου, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ κεχωρισμένον οἰκοδόμημα, συγκεντρώνουσα δ' ἐπ' εὐκαιρίᾳ τὰ γνωστὰ παραδείγματα τῶν *vaní - santuario* εὐρίσκει ἐν μόνον εἰσέτι ἔξ ὅλων ἀναγόμενον εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον, τὸ τῶν Γουρνιῶν, τῶν λοιπῶν ἀναγομένων εἰς τὴν μετανακτορικὴν περίοδον τῆς παρακμῆς⁶. Ἐκφράζει ἐπίσης ἀμφιβολίας διὰ σειρὰν ὅλην δωματίων εἰς ἀνάκτορα ἢ ἄλλα οἰκῆματα τῶν μινωικῶν κέντρων, τὰ ὅποια εἶχον θεωρηθῆ ὡς ἱερά εἴτε ὑπὸ τοῦ Ἐβανς εἴτε ὑπὸ ἄλλων ἐρευνητῶν⁷.

⁴) Αὐτόθι σ. 248: «*But I cannot see any chance of refuting anyone who believes in the purely secular character of both the pillars themselves and their signs*», σ. 260 «*There are no decisive proofs to show that one particular portion of the rooms in the palace was at this period a sanctuary, in the sense of the abode of a deity; we can only demonstrate that some rooms had more or less a sacred character. Still less do we know if any single room or perhaps a complex of rooms formed a shrine, or if there was perhaps a cella, acting as the abode of a deity, surrounded by other rooms which served other purposes of the cult, e. g. as in the Egyptian temples*». Τὰ μόνα ἱερά τὰ ὅποια ἀσφαλῶς ἀναγνωρίζει εἶναι τὸ μικρὸν τῶν Διπλῶν Πελέκεων εἰς τὸ Ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ, ὅπερ εἶναι ΥΜΙΙΙ χρόνων, καὶ τὸ τῶν Γουρνιῶν, τὸ ὅποιον θεωρεῖ ἐντελῶς ἐπαρχιακόν.

⁵) *Il Palazzo Minoico di Festos*, II, σσ. 751 - 587 καὶ L. Banti, *I culti minoici e greci di Haghia Triada (Creta)*, «*Annuario d. R. Scuola Archeolog. di Atene*», III - IV (1941 - 2), N. S. σσ. 9 - 74.

⁶) Banti, *Culti*, σ. 45 - 46 καὶ 72 - 74. Ὡς εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν μετὰ θρανίου Ἱερῶν θὰ δεῖξω τόσον τὸ τῆς Ἀγ. Τριάδος ὅσον καὶ τὸ τῶν Γουρνιῶν ἀνήκουν εἰς τοὺς ΥΜΙΙΙ χρόνους, ἐπομένως δὲν εὐσταθεῖ ἢ ὑπὸ τῆς συγγραφῆς ὑποστηρικθεῖσα θέσις ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν ΥΜΙΙΙ χρόνων ἡ λατρεία ἠσκήθη εἰς μικρὰ δημόσια ἱερά.

⁷) Ὡς τοῦ Ch. Picard, *Les Religions Préhelléniques*, Paris 1748, σ. 57 - 73 καὶ 103 - 106 (βιβλιογραφικῶς 131 - 133).

Ἡ μετὰ σκεπτικισμοῦ ἀντιμετώπισις τῶν ζητημάτων τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν μινωικὴν θρησκείαν μετὰ τὰς γενομένας ὑπερβολὰς ἐκ μέρους διαφόρων μελετητῶν, οἵτινες ἐκάλυψαν τὴν ἀμηχανίαν των ἀπέναντι πολλῶν δυσεξηγήτων πραγμάτων μὲ τὸν χαρακτηρισμὸν των ὡς ἱερῶν, εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένη. Δέον ὅμως νὰ δοθῇ ἡ δέουσα προσοχὴ ὅπως μὴ διὰ τοῦ σκεπτικισμοῦ τούτου φθάσωμεν εἰς συμπεράσματα ἐντελῶς ἀντίθετα πρὸς τὴν λογικὴν καὶ πρὸς βασικά πορίσματα, τὰ ὅποια προῆλθον κατόπιν πολυπλεύρου μελέτης τῶν μνημείων τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ. Βασικὴ οὕτω διαπίστωσις εἶναι ὅτι ὁ μινωικὸς πολιτισμὸς, οὐσιαστικῶς ἀνήκων εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, εἶναι βαθύτατα ἐμπεποτισμένος μὲ τὴν θρησκείαν, ὡς ἄλλως ὅλοι οἱ προϊστορικοὶ πολιτισμοὶ τῆς Ἀνατολῆς, οὕτως ὥστε νὰ συναντᾷ τις ἀνὰ πᾶν βῆμα ἱερὰς παραστάσεις καὶ θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις· θὰ ἦτο οὕτω τῇ ἀληθείᾳ ἀνεξήγητον ἂν εἰς τὰ πολυδαίδαλα μινωικὰ συγκροτήματα ἔλειπον τὰ ἱερά. Καὶ θὰ ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον μᾶλλον ἀνεξήγητον καθ' ὅσον καθολικὴ διαπίστωσις καὶ ὑπὸ ἀνεξαιρέτως πάντων τῶν ἐρευνητῶν παραδεκτὴ εἶναι ὅτι εἰς τὴν μινωικὴν Κρήτην δὲν ὑπῆρχον κατὰ τὰς περιόδους τῆς ἀκμῆς χωριστοὶ ναοὶ διὰ τὴν θεότητα καὶ ὅτι ἡ θεότης εἶχε τὸ ἐνδιαίτημά της ἐντὸς τῶν κατοικίων τῶν ἀνθρώπων⁸.

Ἄν τὰ συμπεράσματα τῶν ἐρευνητῶν ἐπὶ τοῦ σημαντικοῦ τούτου κεφαλαίου τόσον διίστανται πρὸς ἄλληλα, τοῦτο, πιστεύω, συμβαίνει διότι δὲν ἐγένετο μέχρι σήμερον συστηματικὴ συγκριτικὴ μελέτη πάντων τῶν εἰς τὴν διάθεσίν μας στοιχείων, βάσει μιᾶς ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένης μεθόδου. Γὰ ὡς ἱερά θεωρούμενα δωμάτια δέον νὰ χωρισθοῦν εἰς κατηγορίας⁹, ἀναλόγως τῆς μορφῆς των, τοῦ προσρισμοῦ των, τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν καὶ εἰς ἕκαστον εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σημειωθοῦν ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν ὁποίων ἀγόμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ θρησκευτικὸν σκοπόν. Ἄν τὰ στοιχεῖα ταῦτα δὲν εἶναι ἀποδεικτικὰ δι' ἕν ἕκαστον τούτων, ἀποβαίνουν ἀποδεικτικὰ προκειμένου περὶ τοῦ συνόλου. Ἐν εἰδωλον, μία τράπεζα προσφορῶν, ἕν σύμβολον, ὠρισμένα τελετουργικὰ σκεύη δὲν ἔχουν καθ' ἑαυτὰ ἀποδεικτικὴν ἰσχύν, διότι εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθοῦν — καὶ εὑρέθησαν πράγματι — καὶ εἰς μὴ ἱερά δωμάτια.

⁸) Nilsson, αὐτόθι σ. 110, καὶ Picard, αὐτ. σ. 70.

⁹) Ὁ Nilsson, διέλαβε περὶ ὅλων τῶν θεωρουμένων ὡς οἰκιακῶν ἱερῶν ἀναμῖξ (αὐτόθι σσ. 77 - 116) καὶ μόνον περὶ τῶν ὑποστύλων κρυπτῶν διέλαβε κεχωρισμένως (αὐτόθι 238 - 243), ἀλλὰ ἔλλιπῶς. Ἡ Banti διέλαβε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς περὶ τῶν μετὰ θρανίου ἱερῶν (Culti etc. σσ. 40 - 50).

Τὸ νὰ ἀπαντοῦν ὅμως πολλὰ ἀντικείμενα τῶν κατηγοριῶν τούτων εἰς δωμάτια τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ μάλιστα ὠρισμένης ἰδιορρύθμου διατάξεως τοῦτο σημαίνει ὅτι δέον νὰ θεωρήσωμεν ὡς πολὺ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν τῆς χρησιμοποίησέως των διὰ τὴν λατρείαν. Ἡ διάταξις τῶν ἀντικειμένων ἐντὸς τῶν δωματίων τούτων δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας. Ἡ ὅλη διαρρύθμισις των καὶ ἡ σχέσις των πρὸς ἄλλα περιβάλλοντα καὶ ἐν συναρτήσει πρὸς ταῦτα εὐρισκόμενα εἶναι δυνατὸν νὰ ὀρίσουν ἀκριβέστερον τὸν χαρακτῆρα τούτων ὡς ἱερῶν ἢ ἐξαρτημάτων τῶν ἱερῶν. Ἐκ τῆς διαπιστώσεως ὅτι δὲν ἀνευρέθησαν ἱερά ἀντικείμενα εἰς διαμερίσματα δι' ἄλλους λόγους θεωρούμενα ὡς ἱερά δὲν δυνάμεθα ἀναγκαίως νὰ ἐπαγάγωμεν ὅτι ἀποκλείεται νὰ εἶναι τοιαῦτα, ἀφοῦ κατὰ τὸ λογικὸν τοῦτο λάθος καὶ μία Χριστιανικὴ Βασιλικὴ εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀνευρέθησαν ἀντικείμενα λατρείας — καὶ εἶναι πολλαὶ αὗται — θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ὅτι δὲν εἶναι ναός. Ἀντιθέτως ἡ ἀνεύρεσις ἱερῶν ἀντικειμένων ἐν τινι δωματίῳ δὲν ἀποτελεῖ καθ' ἑαυτὴν ἀπόδειξιν τῆς χρήσεως τοῦ δωματίου ὡς ἱεροῦ, ἀφοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ πρόκειται περὶ ἀπλῆς διαφυλάξεως, ὡς τοῦτο π.χ. συμβαίνει μὲ ὠρισμένας ἀποθήκας τελετουργικῶν σκευῶν τοῦ μινωικοῦ Μεγάρου Νίρου¹⁰. Ἡ συσχέτισις ἐξ ἄλλου μὲ παραστάσεις ἱερῶν ἐπιβάλλεται νὰ γίνεταί, φυσικὰ ἐντὸς ἐνὸς λογικοῦ πλαισίου. Ἀπαραίτητον εἶναι δι' ἕκαστον συσχετισμὸν νὰ μελετῶνται ἐπὶ τόπου τὰ σωζόμενα λείψανα ὄχι μόνον εἰς τὴν γενικὴν αὐτῶν μορφήν, ἀλλ' εἰς ὅλας αὐτῶν τὰς λεπτομερείας. Πολλάκις μία λεπτομέρεια φαινομενικῶς ἀσήμαντος ἀποβαίνει λίαν σημαντικὴ, διότι χρησιμεύει ὡς ἀφετηρία συλλογισμῶν ἀποδεικτικῶν. Λίαν διαφωτιστικὴ εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ συγκριτικὴ μελέτη πρὸς τὰ ἀνάλογα συγχρόνων πολιτισμῶν, πολλάκις δὲ εἶναι ἀποδεικτικὴ ἡ ἐπιβίωσις ὠρισμένων στοιχείων εἰς ἐποχὰς καθ' ἃς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλεγχθῆ ὁ χαρακτῆρ τούτων διὰ τῆς γραπτῆς παραδόσεως ἢ διὰ τῆς συνυπάρξεως ἄλλων στοιχείων μὲ ἀκρίβειαν ἐρμηνευθέντων. Περιοχαὶ μὲ τὰς ὁποίας ὁ Μινωικὸς Πολιτισμὸς ἔσχε μακροτέραν ἢ στενωτέραν ἐπαφὴν ἢ εἰς τὰς ὁποίας ἀφῆκε πανθομολογουμένας ἐπιβιώσεις μορφῶν εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ παράσχουν ἐρμηνεῖαν διαφόρων τύπων ἱερῶν ἢ νὰ διαλευκάνουν προβλήματα σχετιζόμενα μὲ αὐτά. Μετὰ τὴν συστηματικὴν συγκέντρωσιν τῶν στοιχείων καὶ τὴν συγκριτικὴν μελέτην ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ προσπάθεια καθολικῆς ἐρμηνείας τῶν μινωικῶν ἱερῶν τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελεσθῆ οὕτω συνολικὴ εἰκὼν, βεβαίως ὄχι πλήρης, δυναμένη ὅμως νὰ διορ-

¹⁰) Στ. Ξανθοῦ δίδου, Μινωικὸν Μέγαρον Νίρου, ΑΕ σσ. 1-23· βλ. σ. 8 καὶ 15.

θοῦται ἢ νὰ συμπληροῦται διὰ τῆς περαιτέρω ἐρεύνης καὶ μελέτης.

Ἡ κατὰ τὰ ὡς ἄνω συγκέντρωσις καὶ παράθεσις ἐνταῦθα τῶν σχετικῶν μὲ τὰ μινωικὰ οἰκιακὰ ἱερὰ στοιχείων δὲν εἶναι ἀσφαλῶς — μὲ τὴν ἀτέλειαν μάλιστα τῶν χρησιμοποιηθέντων μέσων καὶ τοῦ σχετικῶς περιορισμένου χρόνου τῆς μελέτης των—ἐξαντλητική. Ἔχει ἀπλῶς σκοπὸν νὰ προπαρασκευάσῃ τὸ ἔδαφος, ἐφιστῶσα τὴν προσοχὴν τῶν μελετητῶν ἐπὶ ὠρισμένων σημείων, καὶ νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσίν των ἱκανὸν ὑλικὸν διὰ τὴν συγκριτικὴν μελέτην τοῦ προβλήματος τῶν μινωικῶν ἱερῶν.

Θὰ ἐξετασθοῦν διαδοχικῶς α) αἱ κρύπται καὶ τὰ ὑπεράνω τούτων ἱερά, β) τὰ μετὰ θρανίων ἢ τραπεζῶν ἱερά, γ) τὰ τριμερῆ ἱερά, δ) αἱ αἴθουσαι τελετουργίας, ε) οἱ ἀποθέται καὶ τὰ θησαυροφυλάκεια, στ) αἱ ἱεραὶ δεξαμεναί, ζ) οἱ προπαρασκευαστικοὶ τῶν ἱερῶν χώροι καὶ η) οἱ ὑπαίθριοι βωμοί.

A) ΑΙ ΚΡΥΠΤΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΩ ΤΟΥΤΩΝ ΙΕΡΑ

Ὁ Ἔβανς προσήγαγε βαθμηδὸν ἱκανὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ὅτι ὠρισμένοι κρύπται σκοτειναὶ καὶ ὑπόστυλοι τῶν ἀνακτόρων, τῶν οἰκιῶν καὶ ὠρισμένων ἐπιφανῶν τάφων ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς ἱερά, εἰς τὰ ὅποια ἀπενέμετο λατρεία εἰς τὸν ἱερὸν τετράγωνον στῦλον, θεωρούμενον ὡς κατοικίαν τῆς θεότητος, ὡς βαίτυλον¹¹. Ἄνω τῶν κρυπτῶν τούτων ὑπῆρχον συνήθως, χρησιμοποιούμενα ὡς ἱερά, δωμάτια μετὰ κιόνων. Ἡ ἀρχικῶς ἐπ' ὀλίγων παραδειγμάτων βασισθεῖσα ὑπόθεσις τοῦ Ἔβανς ἐστηρίχθη βαθμηδὸν μὲ τὴν ἀποκάλυψιν πολλῶν νεωτέρων παραδειγμάτων, τὰ ὅποια ὁσημέραι αὐξάνουν. Ἐκ παραλλήλου ὅμως ἀπεδεικνύετο ὅτι ἦτο ἄτοπον νὰ θεωρηθοῦν ἅπασαι αἱ ὑπόστυλοι αἴθουσαι ὡς ἱερὰ δωμάτια, ἀφοῦ πολλαὶ τούτων ἦσαν ἀπλῶς ἀποθήκαι, προθάλαμοι, αἴθουσαι ὑποδοχῆς κ.λ.π. Ἀμφιβολίαι ἐξ ἄλλου προέκυψαν ἂν πράγματι ἐλατρεύθη ὁ τετράγωνος στῦλος ὡς βαίτυλος¹². Ἄς ἴδωμεν κατ' ἀρχάς, συγκεντρωμένα ἐν συνόψει, τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα. Ὁ ἀκολουθῶν κατάλογος περιέλαβε μόνον ἐκεῖνα τὰ παραδείγματα ἱερῶν μετὰ κρυπτῶν διὰ τὰ ὅποια ὑπάρχει ὠρισμένος λόγος νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἱερά¹³.

¹¹) Κυρίως Evans, Pillar Cult. σ. 8 - 14, Tomb of D. A., 59 κέξ. P. M. I, σ. 423 κέξ. II σ. 525 κέξ., IV σ. 970 κέξ.

¹²) Nilsson, αὐτόθι, σ. 245, Banti, Festòs, II, 583, Culti etc. σ. 18.

¹³) Τὰ ἀριθμητικὰ γράμματα τοῦ καταλόγου παραπέμπουν καὶ εἰς τοὺς πίνακας τῶν σχεδιαγραμμάτων.

Α) Κνωσός. Ἐνάκτορον. Κρύπται τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ¹⁴. Πρόκειται περὶ δύο συνεχόμενων τετραγωνικῶν πλακοστρώτων δωματίων μὲ τετραγώνους στύλους ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον των. Ἦσαν ἀσφαλῶς τελείως σκοτεινά. Τὸ σύμβολον τοῦ διπλοῦ πελέκεως ἐπαναλαμβάνεται συνολικῶς 29 φορές ἐπὶ τεσσάρων πλευρῶν τοῦ δυτικοῦ στύλου καὶ ἐπὶ τριῶν τοῦ ἀνατολικοῦ. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τοῦτο δωμάτιον ὑπάρχουν δύο ὀρθογώνιοι μᾶλλον ἀβαθεῖς δεξαμεναὶ - λεκάνας ἑκατέρωθεν τοῦ στύλου, ἐντὸς τοῦ πλακοστρώτου, τοῦ τύπου τῶν ἀποκληθέντων ὑπὸ τοῦ Ἐβανς vats. Εἰς τὸ δυτικὸν σχηματίζεται περὶ τὸν στῦλον τετράγωνον βάθυσμα, τὸ ὁποῖον ἀφήνει κύκλω ἐξεχούσας τὰς ἀκραίας πλάκας. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον ὑπάρχει θρανίον, τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει τὸν χώρον εἴδους κόγχης σχηματιζομένης ὑπὸ τῆς προεξεχούσης παρασιτάδος τῆς θύρας καὶ τοῦ νοτίου τοίχου¹⁵. Σκευὴ δὲν εὑρέθησαν εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο. Ἀντιθέτως τὸ ἀνατολικὸν περιεῖχε λείψανά τινα πίθων. Ἐρευνα γενομένη ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ τελευταίου¹⁶ ἀπεκάλυψε βαθύτερον πλακόστρωτον καὶ παχὺ στρώμα τέφρας καὶ ὀστέων ζώων, κωνικά τινα κύπελλα καὶ τεμάχιον λιθίνου λύχνου, προφανῶς ἀνήκοντα εἰς παλαιότεραν φάσιν (ἀσφαλῶς παλαιοανακτορικῆν) Ἡ παρουσία τῶν χαρακτῶν διπλῶν πελέκεων ἐπὶ τῶν στύλων δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἄνευ σημασίας, ἐπὶ τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ ἄλλων τετραγώνων στύλων ἀναλόγων κρυπτῶν. Ἡ ἐμφάνισις των εἰς ἐκτεταμένην ζώνην τῆς δυτικῆς πτέρυγος τοῦ Ἐνακτοροῦ σχετίζεται ἀναμφιβόλως μὲ τὸν ἱερὸν χαρακτῆρα τοῦ τμήματος τούτου, τὸν ὁποῖον θὰ ἴδωμεν ἐπιβεβαιούμενον διὰ πολλῶν ἄλλων ἐνδείξεων¹⁷.

Σχετικῶς μὲ τὸν ἱερὸν χαρακτῆρα τῶν δύο τούτων κρυπτῶν δέον νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψει καὶ τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα: 1) Αἱ κρύπται ἐπικοινωνοῦν ἀμέσως μετὰ τῶν δύο δωματίων, τοῦ ἐνὸς μὲ τὰς λεκάνας εἰς μακρὰν σειρὰν (vat - room) καὶ τοῦ ἑτέρου μὲ ἐπίσης ἐπίμηκες

¹⁴) P. M. I, 425 κέξ. BSA VI, 32 κέξ., Tomb of D. A. σ. 66, Pillar Cult, σσ. 12 - 13.

¹⁵) Ὁ Ἐβανς δὲν εἶχε παρατηρήσει τὴν ὑπαρξιν θρανίου καὶ ἀφῆκεν ἀνερμηνεύτους τὰς ἐξεχούσας παρασιτάδας· κατὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως παρετήρησα πρῶτος τὴν ἀργολιθοδομήν τοῦ θρανίου, τὸ σωζόμενον τμῆμα τῆς πλακῶς του καὶ τὴν διὰ τῆς παρασιτάδος σχηματιζομένην κόγχην.

¹⁶) Κατὰ τὰς αὐτὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως· βλ. J.H.S. LXVI σ. 117, εἰκ. 7.

¹⁷) Ἡ ἐμφάνισις τῶν χαρακτῶν διπλῶν πελέκεων εἰς τὰ διαμερίσματα κατοικίας τοῦ βασιλέως ἐκφράζει πιθανῶς τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου ὡς κατοικίας τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως.

χαμηλὸν πόδιον (βάθρον). Ταῦτα παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν διακονικοῦ (sacristie) τοῦ Ἱεροῦ. 2) Ὑπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ ἐνὸς τῶν δωματίων τούτων ἀνευρέθη ἀποθέτης ἱεροῦ χαρακτῆρος¹⁸, ἀνήκων εἰς τὴν ἀρχομένην μεσομινωικὴν ἐποχὴν. Τοῦτο ἐν συνδυασμῶ μετὰ τὸ ὑπὸ τὸ δάπεδον σύγχρονον στρώμα θυσιῶν τῆς ἀνατολικῆς κρύπτης ἀνάγει εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων τὴν πρώτην χρησιμοποίησιν τῶν κρυπτῶν. 3) Ἄνω τῶν κρυπτῶν ἐβεβαιώθη ἡ ὑπαρξίς δωματίου μετὰ τρεῖς κίονας καὶ τρεῖς στύλους, τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζεται ὡς «τρικιόνιον ἱερόν»¹⁹. Δύο τῶν βάσεων τοῦ Ἱεροῦ τούτου ἀνευρέθησαν εἰς τὸν προθάλαμον τῶν κρυπτῶν, πεσοῦσαι ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ἡ ὀλοκλήρωσις του ὡς τρικιονίου, γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἔβανς, ἐβασίσθη εἰς τὴν γνωστὴν τοιχογραφίαν τοῦ τρικιονίου²⁰ καὶ εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι τὸ βόρειον τμήμα τοῦ δωματίου εἶχε τρεῖς βάσεις στύλων, τῶν ὁποίων αἱ δύο (καὶ ἡ μεσαία) μετὰ τμήμα τοῦ δαπέδου ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν· ὁ μεσαῖος οὕτω στῦλος τοῦ Ἱεροῦ ἐφαίνετο ἀντιστοιχῶν μετὰ τὸν μεσαῖον κίονα καὶ τὸ δωμάτιον ἐλάμβανε μορφήν τετραγώνου μετὰ τρεῖς κίονας καὶ τρεῖς στύλους. Ἡ παλαιότερα τοιχογραφικὴ διακόσμησις τοῦ δωματίου ἦτο κατὰ τὸν Ἔβανς ἱερά (Jewel Fresco)²¹. Ἡ πρόσοψίς του εὗρίσκετο ὀπισθεν τῆς προσόψεως τοῦ Τριμεροῦς Ἱεροῦ (περὶ τοῦ ὁποίου κατωτέρω). 4) Εἰς τὸν ἄνω ὀροφον ἐβεβαιώθη ἐπίσης ἡ ὑπαρξίς θησαυροφυλακείου, τοῦ ὁποίου τὸ ἐκ μαρμαρίνων καὶ ἀλαβαστρίνων ρυτῶν — μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ θαυμαστὴ κεφαλὴ λεαίνης—περιεχόμενον καταπεσὸν διεσκορπίσθη εἰς τὸ κάτω παρὰ τὰς κρύπτας διαμέρισμα²². 5) Εἰς τὰ ἀμέσως μετὰ τὸν προθάλαμον τῶν κρυπτῶν συνεχόμενα διαμερίσματα ἀνεκαλύφθησαν ἄλλα ὑπόγεια θησαυροφυλάκεια τοῦ Ἱεροῦ (Temple Repositories)²³, ἀποδώσαντα ὀλόκληρον τὸ *peculium* τοῦ Ἱεροῦ Βωμοῦ μετὰ τὰ εἶδωλα τῶν Θεοτήτων τῶν Ὀφειων, ἀνήκοντα δὲ εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙ περίοδον· ταῦτα διεδέχθησαν ἄλλα μᾶλλον ἐπιφανειακὰ κατὰ τὴν ΥΜ Ι περίοδον· τὰ θησαυροφυλάκεια τῆς πρώτης περιόδου ἐξετείνοντο καὶ βορειότερον (ὑπὸ τὸ κατόπιν κεντρικὸν κλιμακοστάσιον)²⁴. 6) Ὡς πρόσοψις πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν τοῦ κεντρικοῦ τούτου συγκροτήματος τῶν δωματίων

¹⁸) P. M. I. σ. 170 κέξ. εἰκ. 121.

¹⁹) P. M. II, 817.

²⁰) P. M. I, 443 εἰκ. 319.

²¹) P. M. I. 526, εἰκ. 383, ὅπου θεωρεῖται ὅτι πρόκειται περὶ «ἱεροῦ γάμου».

²²) P. M. II, 820 εἰκ. 537.

²³) P. M. I. 463 κέξ.

²⁴) P. M. II, 811 εἰκ. 529.

τοῦ Ἱεροῦ (κρυπτῶν καὶ θησαυροφυλακείων) ἐχρησιμοποιήθη τὸ «τριμερὲς ἱερόν», ὡς ἀπέδειξεν ὁ Ἔβανς²⁵ ἀναλόγου τύπου μὲ ἐκεῖνον τὸ ὁποῖον μᾶς δεικνύει ἡ πολὺ γνωστὴ μικρογραφικὴ τοιχογραφία (βλ. κατωτέρω). 7) Πιθανῶς ὁλόκληρος ἡ σειρὰ τῶν ἀποθηκῶν, εὕρισκομένη εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν — ἄνευ μάλιστα κλειομένης θύρας — πρὸς τὰς κρύπτας ἀπετέλει μέρος τοῦ Ἱεροῦ²⁶, ἀφοῦ ὁλόκληρος σειρὰ πυραμιδικῶν βαθμιδωτῶν βάθρων διπλῶν πελέκεων ἀνευρέθη εἰς τὸν διάδρομον τούτων. 8) Ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι καὶ ἄλλα διαμερίσματα τῆς δυτικῆς πτέρυγος τοῦ Ἀνακτόρου ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ σκοποῦς λατρείας ἢ δι' ἐξυπηρέτησιν τοῦ Ἱεροῦ²⁷. Μία τοιαύτη παραδοχὴ θὰ ἦτο σχεδὸν ἀποδεικτικὴ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Κρυπτῶν ὡς τμήματος τοῦ Ἱεροῦ. Ἡ λατρεία εἰς τὰς Κρύπτας φαίνεται παραταθεῖσα ἀπὸ τὴν ΜΜ Ια μέχρι τὴν ΥΜ ΙΙ περίοδον.

Β) Κνωσός. Ἀνάκτορον. Κρύπτη βορείας «νησίδος»²⁸. Τετραγωνικὸν πλακόστρωτον δωμάτιον μὲ τετράγωνον στῦλον εἰς τὸ μέσον, τοῦ ὁποίου διεσώθη μόνον ὁ λίθος τῆς βάσεως. Ὅτι τόσον τοῦτο ὅσον καὶ τὰ γειτονικὰ δωμάτια ἦσαν σκοτεινὰ ἀποδεικνύουν οἱ πολλοὶ λύχνοι, τῶν ὁποίων εἰς—ὁ λύχνος τοῦ λωτοῦ—εἶναι μεγαλοπρεπής²⁹. Εἰς τὴν κρύπτην κατέρχεται τις διὰ τεσσάρων βαθμιδῶν ἐκ τῆς κεντρικῆς αὐλῆς. Δύο μεγάλαι φορηταὶ λεκάναι - δεξαμεναί, μία ἐξ ἀλαβάστρου καὶ ἄλλη ἐκ γύψου, ἀνευρέθησαν ἀνὰ μία εἰς τὴν κρύπτην καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν παράπλευρον δωμάτιον, πολὺ ὅμοιαι μὲ τὴν ἀνευρεθεῖσαν εἰς τὸν προθάλαμον τῆς Αἰθούσης τοῦ Θρόνου³⁰. Μέρος ἱερῶν διπλῶν κεράτων ἐκ κονιάματος ἀνεκαλύφθη ἀμέσως ἔξω τοῦ δωματίου εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν τῆς κεντρικῆς αὐλῆς³¹. Ἡ χρῆσις τοῦ δωματίου ὡς Κρύπτης Ἱεροῦ γίνεται μᾶλλον πιθανὴ ἂν συνδυασθῇ τὸ γεγονός ὅτι ἐκ τοῦ ὑπεράνω δωματίου (πιθανῶς ἱεροῦ μὲ ἓνα κίονα εἰς τὸ μέσον) προῆλθον αἱ τόσον ἐνδιαφέρουσαι μικρογραφικαὶ τοιχογραφίαι τοῦ Τριμεροῦς Ἱεροῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ Ἀλσους, ὡς ἐπίσης τεμάχια ἐκ τοῦ ἀναγλύφου διακόσμου τῆς ὀροφῆς μὲ

²⁵) P. M. II, σ. 863 κέξ., 867 εἰκ. 527.

²⁶) P. M. I, σ. 449 κέξ.

²⁷) Ἡ λεγομένη Αἶθουσα τοῦ Θρόνου καὶ ἡ παρ' αὐτὴν δεξαμενὴ, ἡ Ἐξακίονιος αἶθουσα τοῦ Ἱεροῦ (Sanctuary Hall), τὸ Ἱερόν τῆς Β. «Νησίδος», καὶ ἡ Καθαρήριος Δεξαμενὴ τῆς ΒΔ εἰσόδου.

²⁸) P. M. III, 18 κέξ., εἰκ. 9.

²⁹) P. M. III, 27, εἰκ. 14.

³⁰) P. M. IV, 936, εἰκ. 906.

³¹) P. M. II, 814. Ὁ Ἔβανς ἐπίστευσεν ὅτι διεκόσμου τὸν ἐξώστην ἄνω τοῦ Δωματίου τοῦ Θρόνου· τοῦτο ὅμως εἶναι τελείως ἀδύνατον.

τὸ δίκτυον τῶν συνδεομένων ἀναγλύφων σπειρῶν ἐπὶ βάθους κυανοῦ ἐφ' οὗ ἐνδιάμεσοι ρόδακες (ἴσως ἀποδίδοντες ἀστερόντα οὐρανόν)⁸². Τὸ γειτονικὸν ἄνω δωμάτιον διεκοσμεῖτο διὰ τῆς γνωστῆς τοιχογραφίας τοῦ Κροκοσυλλέκτου Πιθήκου⁸³. Ὑπὲρ τῆς ἱερότητος τοῦ δωματίου εἶναι εἰσέτι τὸ γεγονὸς ὅτι εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ ὁρίου τῆς ζώνης τῶν ἄλλων ἱερῶν τῆς δυτικῆς πτέρυγος καὶ παρὰ τὴν χωριστὴν πρὸς ταῦτα ὄδηγοῦσαν εἴσοδον, ὅπου ἡ δεξαμενὴ καθαροῦ, εἰς χρῆσιν τῶν εἰσερχομένων⁸⁴ πρὸς τὴν πτέρυγα ταύτην. Τὸ δωμάτιον φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ὡς κρύπτη ἀπὸ τῆς ΜΜ III περιόδου μέχρι τοῦ τέλους τῶν Ἀνακτόρων.

Γ) Κνωσός. Ἀνάκτορον. Κρύπτη παρὰ Μεγάλα Προπύλαια⁸⁵. Ἀκριβῶς τετράγωνον δωμάτιον μὲ τετράγωνον στῦλον εἰς τὸ μέσον, ἄνευ ἰδιαιτέρας εἰσόδου. Πιθανῶς ἡ κάθοδος εἰς ταύτην ἐγένετο διὰ καταπακτῆς ἐκ τοῦ ὑπεράνω δωματίου μὲ ἓνα κίονα. Ἡ ἱερότης τῶν δύο δωματίων γίνεται πιθανῆ ἐκ τοῦ ὅτι ἔξω ἀκριβῶς τῆς θύρας τοῦ ἄνω δωματίου ἀνευρέθη ἱερὸς ἀποθέτης βάθους 4 μ. πλήρης κωνικῶν κυπέλλων, τῶν ὁποίων τινὰ μὲ ἐξίτηλον ἐρυθρὰν χρῶσιν, ὅστις ἀπέδωσε καὶ ἐν ἀναθηματικὸν ζώδιον. Ὡς λατρευτικὸν δωμάτιον ἴσως ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν εἰσερχομένων διὰ τῶν Προπυλαίων, κατὰ τὴν Ὑστερομινωικὴν I καὶ II περίοδον.

Δ) Κνωσός. Ἀνάκτορον. Κρύπτη παρὰ τὴν Βορείαν Εἴσοδον⁸⁶. Ὀρθογώνιον σχετικῶς ἐπίμηκες δωμάτιον μὲ ἕξ τετραγώνους μονολιθικοὺς στύλους, τῶν ὁποίων σώζονται δύο εἰς τὴν θέσιν των, ἐνῶ ἑτέρων δύο σώζονται αἱ βάσεις. Τὸ δωμάτιον ἦτο ἀσφαλῶς ὑπόγειον καὶ σκοτεινόν. Τέσσαρες διάδρομοι κατὰ τὰς γωνίας φέρουν πρὸς διαφόρους κατευθύνσεις. Οὐδὲν ἀντικείμενον χαρακτηριστικὸν τῆς ἱερότητος τοῦ χώρου ἀνευρέθη. Τὰ χαρακτὰ σύμβολα τῆς τριαίνης καὶ τοῦ ἀστέρος εἶναι τὰ αὐτὰ μὲ τὰ ἀπαντῶντα εἰς τὴν βορείαν εἴσοδον τοῦ ἀνακτόρου. Ἡ διὰ πλακοστρώτου διόδου σύνδεσις μὲ τὴν κυρίαν διάβασιν πρὸς τὴν Πύλην κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Θεάτρου ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἐβανς ἐνδεικτικῆ. Σημασίαν ἔχει ἡ θέσις τῆς κρύπτῆς ἔξω τοῦ Ἀνακτόρου καὶ ἀμέσως παρὰ τὴν Πύλην. Θὰ ἦτο

⁸²) Αἱ μικρογραφικαὶ τοιχογραφίαι P. M. III, Πίν. XVI - XVIII, ἡ διακόσμησις τῆς ὀροφῆς Πίν. XV.

⁸³) Περὶ τοῦ «Κροκοσυλλέκτου» ὡς πιθήκου βλ. μελέτην μου εἰς «Κρητικὰ Χρονικά», Α', 506 κέξ. μὲ Πίν. ΚΘ'.

⁸⁴) P. M. III, σ. 7 κέξ., εἰκ. 2 - 4.

⁸⁵) P. M. IV, σ. 5 κέξ., εἰκ. 1 καὶ 2.

⁸⁶) P. M. I, 401, εἰκ. 289 - 290.

δυνατὸν νὰ εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὑπὸ τῶν εἰσερχομένων διὰ τῆς εἰσόδου ταύτης. Προφανῶς ἄνω ὑπῆρχεν αἴθουσα ἐξ κιόνων, ἀλλ' οὐδὲν περὶ ταύτης γνωρίζομεν. Ἡ κατασκευὴ τῆς κρύπτης ἀνάγεται εἰς τὴν ΜΜ III περίοδον, ἢ δὲ χρησιμοποιήσῃς τῆς παρετάθη μέχρι καὶ τῆς ΥΜ II περιόδου.

Ε) Κνωσός. Μικρὸν Ἀνάκτορον. Νότιαι Κρύπται⁹⁷. Δύο συνεχόμενα ὀρθογώνια δωμάτια, τῶν ὁποίων τὸ ἓν διασώζει ἓνα τετράγωνον στυλὸν καὶ τὴν βάσιν δευτέρου, τὸ δὲ δεύτερον τὸν ἓνα στυλὸν καὶ τὸ κοίλωμα στερεώσεως δευτέρου. Ἡ ὑπαρξίς καὶ τρίτου τετραγώνου στύλου εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον βεβαιοῦται ἀπὸ τὴν γενικὴν αὐτοῦ διάταξιν. Πράγματι μεταξὺ τῶν στύλων ἀμφοτέρων τῶν κρυπτῶν ὑπάρχουν λεκάναι - δεξαμεναὶ ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, ὅμοιαι ἀλλὰ βαθύτεραι τῶν δεξαμενῶν τῶν Κρυπτῶν εἰς τὸ Κεντρικὸν Ἱερόν τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ. Εἰς τὸ κέντρον τῶν ὑπάρχει μικρὸν τετράγωνον βάθυσμα. Ἐνθυμίζουσι ὠρισμένην κατηγορίαν σπονδικῶν τραπεζῶν μὲ βαθμιδωτὴν ἐξωτερικὴν διαμόρφωσιν⁹⁸. Τὰ δωμάτια εἶχον ὠκοδομηθῆ ἐντὸς τομῆς τοῦ βράχου κατὰ τὴν λήγουσαν ΜΜ III περίοδον καὶ ἦσαν οὕτω ὑπόγεια καὶ σκοτεινά· ἡ κάθοδος ἐγένετο διὰ στενῆς κλιμακίδος, ἑτέρα δὲ κλιμακίς κατὰ τὸ νότιον μέρος τῆς διστύλου κρύπτης ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν ἀνοδὸν εἰς τὰ ἄνω μετὰ κιόνων ἱερά⁹⁹. Ἡ ὑπαρξίς ἄνω δικιονίου καὶ τρικιονίου αἰθούσης, προσιτῶν διὰ στενοῦ διαδρόμου, ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τῆς ἀνευρέσεως δύο τῶν βάσεων τῶν κιόνων. Ἡ μετὰ δύο κιόνων αἴθουσα φαίνεται ὡς προθάλαμος τοῦ κυρίου τρικιονίου Ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον ἐπιβεβαιοῖ ἀντίστοιχον διάταξιν τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Μεγάλου Ἀνακτόρου. Τὸ κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν σκοτεινὸν δωμάτιον, προσιτὸν διὰ διαδρομίσκου ἐκ τῆς δυτικῆς κρύπτης, ἴσως δέον νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς διακονικὸν (sacristie). Ἀντίστοιχον ἄνω τούτου δωμάτιον θὰ ἦτο τὸ θησαυροφυλάκειον, κατὰ τὴν ὁμοίαν διάταξιν τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Μεγάλου Ἀνακτόρου. Δέον ὅμως νὰ σημειωθῆ ὅτι ἅπαντα τὰ δωμάτια ἀνευρέθησαν κενά· οὐδὲν ἀπολύτως σκεῦος ἤλθεν εἰς φῶς. Ἡ ὑπαρξίς ποτὲ πίθων ἐντὸς τῶν κρυπτῶν τούτων φαίνεται τελείως ἀπίθανος.

Ϛ) Κνωσός. Μικρὸν Ἀνάκτορον. Νοτιοδυτικὴ Κρύ-

⁹⁷) P. M. II, 525 κέξ. Tomb of D. A. σ. 64 κέξ., εἰκ. 79 καὶ Πίν. VII.

⁹⁸) Τρία παραδείγματα P. M. II, 439 - 440.

⁹⁹) Διὰ τῆς δευτέρας κλίμακος ἐπεκοινώνει ἡ κρύπτη μὲ τὸ ἄνω Ἱερόν διὰ τὰς αἰθούρας τῆς εἰσόδου παρήμενον κλεισταί.

π τ η⁴⁰. Σχεδὸν τετράγωνον δωμάτιον μὲ δύο τετραγωνικοὺς στύλους, εὐρισκόμενον εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον τῶν νοτίων κρυπτῶν — τῶν ὁποίων τὸ ἀνώτερον ἐπεκοινώνει μετὰ τῆς κρύπτης διὰ πλακοστρώτου διαβάσεως — καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον τοῦ ἰσογείου τοῦ λοιποῦ οἰκοδομήματος. Ἦτο ἀσφαλῶς σκοτεινόν. Χαμηλὸν θρανίον ὑπάρχει κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον. Πρὸ τῆς εἰσόδου ἕτερον μικρὸν σκοτεινὸν δωμάτιον θὰ ἐχρησιμοποιεῖται ἴσως ὡς διακονικόν. Τὸ ἄνω δικιόνιον δωμάτιον ἦτο, φαίνεται, τὸ κυρίως Ἱερόν, διότι ἐκ τούτου προῆλθε τὸ λαμπρὸν ρυτὸν ἐκ στεατίτου ὑπὸ μορφὴν κεφαλῆς ταύρου⁴¹, μικρὰ βάσις βαθμιδωτῆ πυραμιδικῆ διπλοῦ πελέκεως, ἄλλο πήλινον πλαστικὸν ρυτὸν ἐπίσης μορφῆς κεφαλῆς ταύρου, καὶ πήλινον ἀγγεῖον τύπου ἀλαβάστρου μὲ διακόσμησιν ὀκτάποδος⁴². Ἀλλὰ περὶ τοῦ ἄνω τούτου Ἱεροῦ οὐδὲν ἀκριβέστερον γνωρίζομεν. Εἰς τὰ βορείως γειτονικὰ θεμέλια διαμερίσματα ἀνευρέθη μεταξὺ λειψάνων λαμπρῶν ἀνακτορικῶν ἀμφορέων ἀνάγλυφον ἀγγεῖον διακοσμούμενον μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον⁴³. Ἐκ τούτου ὁ Ἔβανς, προσάγων τὸ ἀντίστοιχον τῆς ἑξακιονίου αἰθούσης τελετουργιῶν τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Μεγάλου Ἀνακτόρου, δέχεται τὴν ὑπαρξιν εἰς τὸν ἄνω ὄροφον αἰθούσης τελετουργικῆς. Ἄν τὰ δεδομένα ἐρμηνευθοῦν ὡς ἀνωτέρω, προκύπτει διὰ τὸ Μικρὸν Ἀνάκτορον ὅτι ἡ νοτία πτέρυξ του ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὴν λατρείαν ὡς ἡ δυτικὴ εἰς τὸ Μεγάλον Ἀνάκτορον. Ἡ χρονολογία ἰδρύσεως τῶν κρυπτῶν τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου καθωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἔβανς εἰς τὴν ΜΜ III ἐποχὴν ἢ χρῆσις των ὅμως θεωρεῖται ὅτι παρετάθη μέχρι τοῦ τέλους τῶν Ἀνακτορικῶν χρόνων. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἀνακαταλήψεως φαίνεται ὅτι ἐγένετο χρησιμοποίησις τοῦ ἄνω δωματίου, διότι ἐκ τούτου προῆλθεν τὸ μικρὸν μολύβδινον εἰδώλιον μὲ ἀνυψωμένας χεῖρας, μὲ ὄφιν ἀνερχόμενον ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς⁴⁴.

Z) Κνωσός. Βασιλικὴ Ἐπαυλῆς. Ὑπόστυλος κρύπτη⁴⁵. Ἀκριβῶς τετράγωνον πλακόστρωτον δωμάτιον μὲ τετραγωνικὸν στῦλον εἰς τὸ μέσον τῆς ἐπὶ τούτου στηριζομένης ἰσχυρᾶς δοκοῦ καὶ τῶν τριῶν ζευγνυουσῶν δοκίδων ἐσώθησαν αἱ ὀπαὶ στηρίξεως εἰς τοὺς πλευρικοὺς τοίχους. Τετραγωνικὸν βάθυσμα ἀφήνει ἐξεχούσας κύ-

⁴⁰) Evans, Tomb of D. A. σ. 72, εἰκ. 83, σχεδ. πίν. VII. P. M. II. 525 κέξ.

⁴¹) P. M. II, 527 κέξ. 330 - 331.

⁴²) P. M. II, 538, εἰκ. 342.

⁴³) Αὐτόθι, 539, εἰκ. 343 καὶ Tomb of D. A. 77, εἰκ. 86.

⁴⁴) P. M. II, 540, εἰκ. 344 καὶ Tomb of D. A. 74 - 75, εἰκ. 84.

⁴⁵) P. M. II, 406 κέξ., εἰκ. 235.

κλω εἰς τὸ δωμάτιον μίαν σειρὰν πλακῶν καὶ περὶ τὸν στῦλον τετραγώνων πλακόστρωτον· σχηματίζεται οὕτω εἶδος πλατέος ἀβαθοῦς καναλίου ἐντὸς τοῦ ὁποίου καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ στύλου κατεσκευάσθησαν δύο δεξαμεναὶ - λεκάναι μὲ ἀναθύρωσιν πρὸς στερέωσιν καλύμματος. Ἀναμφιβόλως ἡ ὅλη διάταξις ἔγινε διὰ τὴν περισυλλογὴν ὑγρῶν χυνομένων περὶ τὸν κεντρικὸν στῦλον. Ἀποκλείεται ἡ χρῆσις τοῦ δωματίου ὡς ἀποθήκης, ἀφοῦ δὲν εὐρέθησαν λείψανα ἢ ἴχνη πίθων. Δὲν ἦλθον εἰς φῶς κινητὰ ἀντικείμενα. Κλιμακίς ἔθετεν εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὸ ἄνω δωμάτιον, ἄνευ ἀμφιβολίας μὲ κίονα ἐν τῷ μέσῳ, ἴσως χρησιμοποιηθὲν ὡς ἱερόν. Δὲν ὑπάρχουν περαιτέρω στοιχεῖα διὰ τὸ ἄνω τοῦτο ἱερόν. Ἡ ἕδρυσις τῆς κρύπτης τοποθετεῖται εἰς τὴν MM III περίοδον· ἡ χρῆσις τῆς παρετάθη μέχρι τέλους τῶν YM II χρόνων.

Η) Κνωσός. Νοτιανατολικὴ Οἰκία Μονολιθικῶν Στύλων⁴⁶. Τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ δύο μονολιθικοὺς ὑψηλοὺς τετραγωνικοὺς στύλους· τρία ἐξέχοντα ἐκ τοῦ βορείου τοίχου ἡμιτοῖχια, σχηματίζοντα μεταξὺ τῶν μικρὰ ἀδιέξοδα διαμερίσματα⁴⁷, ἀποδεικνύουν τὴν στήριξιν εἰς τὸν ἄνω ὄροφον δωματίου μὲ κινωτὴν πρόσβασιν καὶ δύο κίονας ἀντιστοίχους τῶν κάτω στύλων. Ἦτο ἀναμφιβόλως ὑπόγειον δωμάτιον μὲ πρόσβασιν διὰ καταπακτῆς καὶ ἐντελῶς σκοτεινόν. Κατὰ τὸν Ἐβανς τὸ δωμάτιον ἐχρησιμοποιήθη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς παλαιοανακτορικῆς ἐποχῆς (MM I). Ἡ χρονολογία αὕτη ἐστηρίχθη εἰς τὴν κεραμεικὴν τὴν ἀνευρεθεῖσαν ἐντὸς τοῦ δωματίου, εἰς τὴν ὁποίαν συγκαταλέγεται τὸ ἐνδιαφέρον ἀγγεῖον ὑπὸ μορφὴν περιστρωῆς⁴⁸. Ἀποθέτης στενὸς βάθους 1,30 μ. ἀνευρέθη παρὰ τὸν νότιον τοῖχον⁴⁹. Παλαιοανακτορικῶν χρόνων εἶναι ἐπίσης τὰ σφραγίσματα ἐπὶ πηλοῦ μὲ ἱερογλυφικὰ σημεῖα. Ἡ κρύπτη ἐξηκολούθησε χρησιμοποιουμένη κατὰ τὴν MM II περίοδον, ὡς ἀπέδειξαν τὰ ὄστρακα ἐπὶ δευτέρου ὑψηλότερον κειμένου δαπέδου. Ὅτι ἐγένετο χρησιμοποίησις τοῦ ὑπεράνω τῆς κρύπτης χώρου ὡς ἱεροῦ κατὰ τὴν MM III περίοδον ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον ἀνεύρεσιν τῶν τοίχων τοῦ δωματίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου μεταξὺ ἄλλων ἀνευρέθησαν δύο μαγικά κύπελλα μὲ ἐπιγραφὰς διὰ μελάνης ἐσωτερικῶς⁵⁰.

⁴⁶) BSA VIII, 106, IX, 17 κέξ. εἰκ. 7, JHS XXVI, 246, P. M. I, 114. Ἀτυχῶς δὲν ἀνεῦρον δημοσιευμένον σχέδιον τῆς κρύπτης. Τὸ δημοσιευόμενον εἶναι νέον.

⁴⁷) Πρβλ. τὸ ἀντίστοιχον παράδειγμα τοῦ Διαδρόμου Ἀδιεξόδων (P. M. I, 382, εἰκ. 278 καὶ III, 486 κέξ.) καὶ τὴν ἐπὶ τῶν τοιχείων στήριξιν τῶν κίωνων.

⁴⁸) P. M. I 46, εἰκ. 107.

⁴⁹) BSA IX, 17.

⁵⁰) P. M. I, 613, εἰκ. 450 - 452.

Θ) Κνωσός. Κρύπτη Νοτιανατολικῆς Οἰκίας⁵¹. Τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ τετραγωνικὸν στῦλον εἰς τὸ μέσον, εἰς κυβόλιθος τοῦ ὁποῖου φέρει χαρακτὸν τὸν διπλοῦν πέλεκυν. Χαμηλὸν πόδιον συνδέει τὸν στῦλον μὲ τὸν βόρειον τοῖχον καὶ ἐπὶ τούτου, παρὰ τὸν στῦλον, ἀνευρέθη πυραμιδικὴ βαθμιδωτὴ βάσις διπλοῦ πελέκεως ἐκ γυψολίθου. Σειρὰ βάσεων ἀγγείων ἔκειτο παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον. Κόγχη, εἶδος ἔρμαρίου, ἐσχηματίζετο ἐντὸς τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Ὑπόγειον σπηλαιῶδες κοίλωμα κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ δωματίου ἦτο ἀναμφιβόλως γνωστὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς χρησιμοποίησεως τῆς κρύπτης (ΜΜ ΙΙβ - ΥΜ Ια περίοδον) διότι περιεῖχε ὑστερομινωικὰ ὄστρακα καὶ ἐκλείετο διὰ λίθου⁵². Ἡ κρύπτη, ἦτο τελείως σκοτεινὴ καὶ ὁ ὥραϊος λύχνος μὲ τὴν σπειροειδῆ διακόσμησιν τῶν κισσοφύλλων⁵³, ὁ πολυτελέστερος τῶν μέχρι σήμερον ἀνευρεθέντων μινωικῶν λύχνων ἐχρησίμευσε διὰ νὰ τὴν φωτίσῃ. Ὑπὲρ τῆς ἱερότητος τοῦ δωματίου εἶναι ἡ ἀνεύρεσις ἐξαποδικοῦ σκεύους, ἴσως στηρίγματος τελετουργικοῦ ἀγγείου, εἰς τὸν προθάλαμον⁵⁴. Στενὸν διαμέρισμα παρὰ τὴν κρύπτῃν ἐχρησίμευσε πιθανῶς ὡς διακονικὸν δωμάτιον (ἀνευρέθη σειρὰ βάσεων στηρίξεως ἀγγείων καὶ κτιστὴ κίστις). Ἐκ τοῦ ἄνω δωματίου, τὸ ὁποῖον πιθανῶς ἦτο τὸ Ἱερὸν καὶ μὲ τὸ ὁποῖον ἡ Κρύπτη ἐπεκινῶναι διὰ στενῆς κλίμακος, προῆλθον ὥραϊαι τοιχογραφίαι μὲ κρίνα καὶ πόαν⁵⁵ καὶ εἰς ἐλεφάντινος ἱερὸς κόμβος μὲ κρόσσια⁵⁶.

Ι) Κνωσός. Δευτέρα κρύπτη Νοτιανατολικῆς Οἰκίας⁵⁷. Μικροτέρα κρύπτη ὀρθογωνίου σχήματος μὲ τετραγωνικὸν στῦλον, ἔχουσα παράπλευρον βοηθητικὸν δωμάτιον καὶ ἀσφαλῶς σύγχρονος τῆς προηγουμένης, ἀνεμοχλεύθη κατὰ τοὺς ΥΜ ΙΙΙ χρόνους. Εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπῆρξε χῶρος τελεουργιῶν, διότι τὸ ἐσώτερον ταύτης δωμάτιον ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ΥΜ ΙΙΙ περίοδον ὡς ἱερὸν μετὰ πεζουλίου (ἐξ ὄστράκων ἀγγείων ἀποτελούμενον) ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἀνευρέθησαν τὰ ἱερὰ κέρατα⁵⁸. Οὐδὲν γνωρίζομεν διὰ τὰ ὑπεράνω τούτων δωμάτια.

⁵¹) P. M. I, 425 - 427, εἰκ. 306, Tomb of D. A. σ. 68, εἰκ. 80, BSA VIII, 109, IX, 3 κέξ.

⁵²) P. M. I, 429.

⁵³) P. M. II, 481, εἰκ. 288.

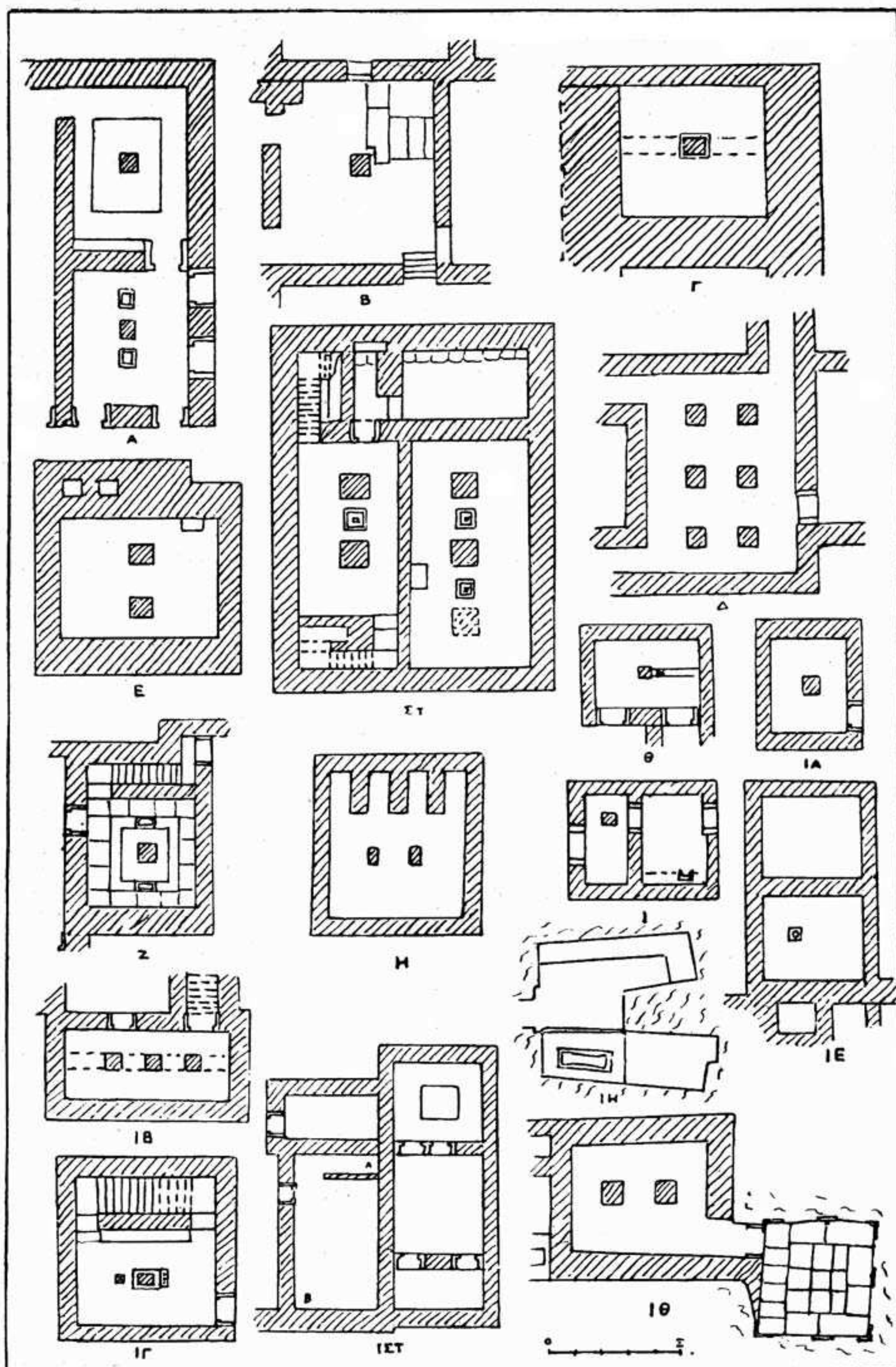
⁵⁴) P. M. I, εἰκ. 307.

⁵⁵) P. M. I, 536 - 537, πίν. VI, εἰκ. 390.

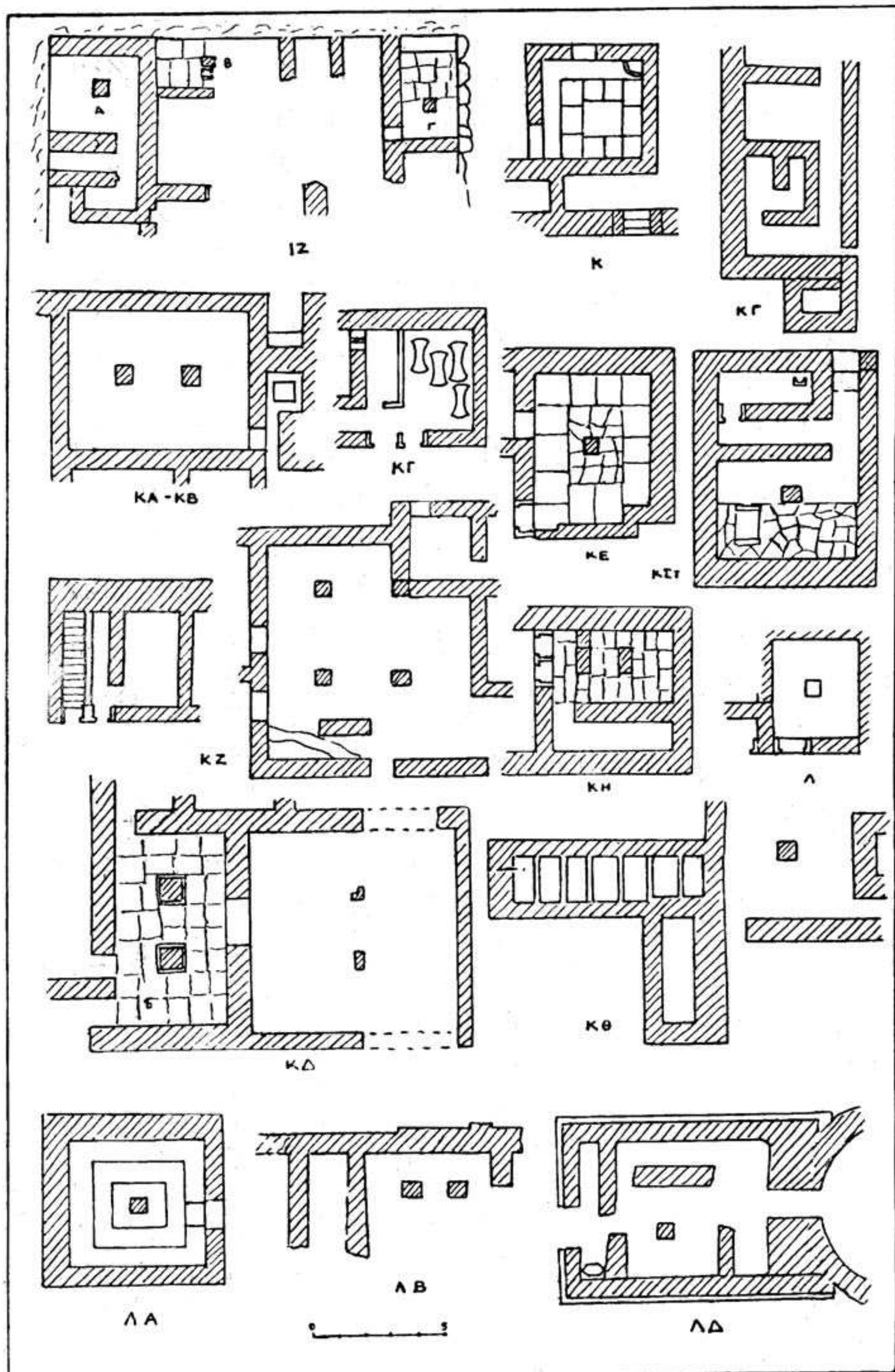
⁵⁶) P. M. I, 430, εἰκ. 308. Τὴν ἱερότητα τοῦ συμβόλου διεμφισβήτησαν τόσον ὁ Nilsson, αὐτόθι σ. 163, ὅσον καὶ ἡ Banti, Culti, σ. 19.

⁵⁷) P. M. I, 426, εἰκ. 306 καὶ BSA IX, 12.

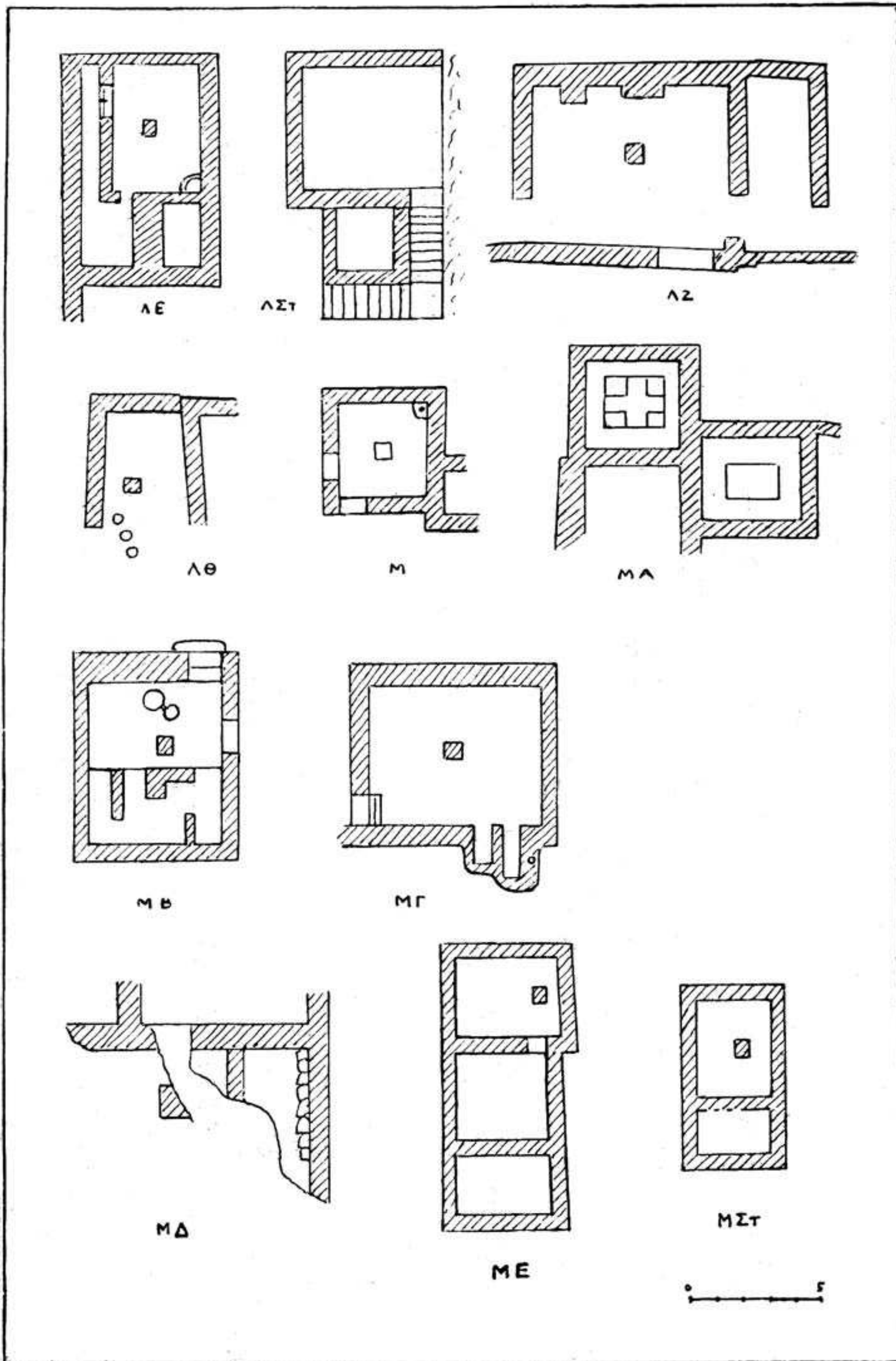
⁵⁸) Οὐδόλως ἀποκλείεται τὸ θρανίον νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ἀνακτορικὴν περίο-

Κρύπται Κνωσού: Α Κεντρ. Ἱεροῦ Ἀνακτόρου, Β Βορ. Νησίδος Ἀνακτόρου, Γ Παρά Μεγ. Προπύλαια, Δ Βορ. Εἰσόδου Ἀνακτόρου, Ε - ΣΤ Μικροῦ Ἀνακτόρου, Ζ Βασιλικῆς Ἐπαύλεως, Η Μονολιθ. Στύλων, Θ - Ι ΝΑ Οἰκίας, ΙΑ Οἰκίας Ἱεροῦ Βήματος, ΙΒ - ΙΓ Ν. Οἰκίας, ΙΕ ΒΔ Οἰκίας, ΙΣΤ Οἰκίας Τοιχογραφιῶν, ΙΗ Τάφου Διπλῶν Πελέκων, ΙΘ Νοτ. Βασιλικοῦ Ταφου.

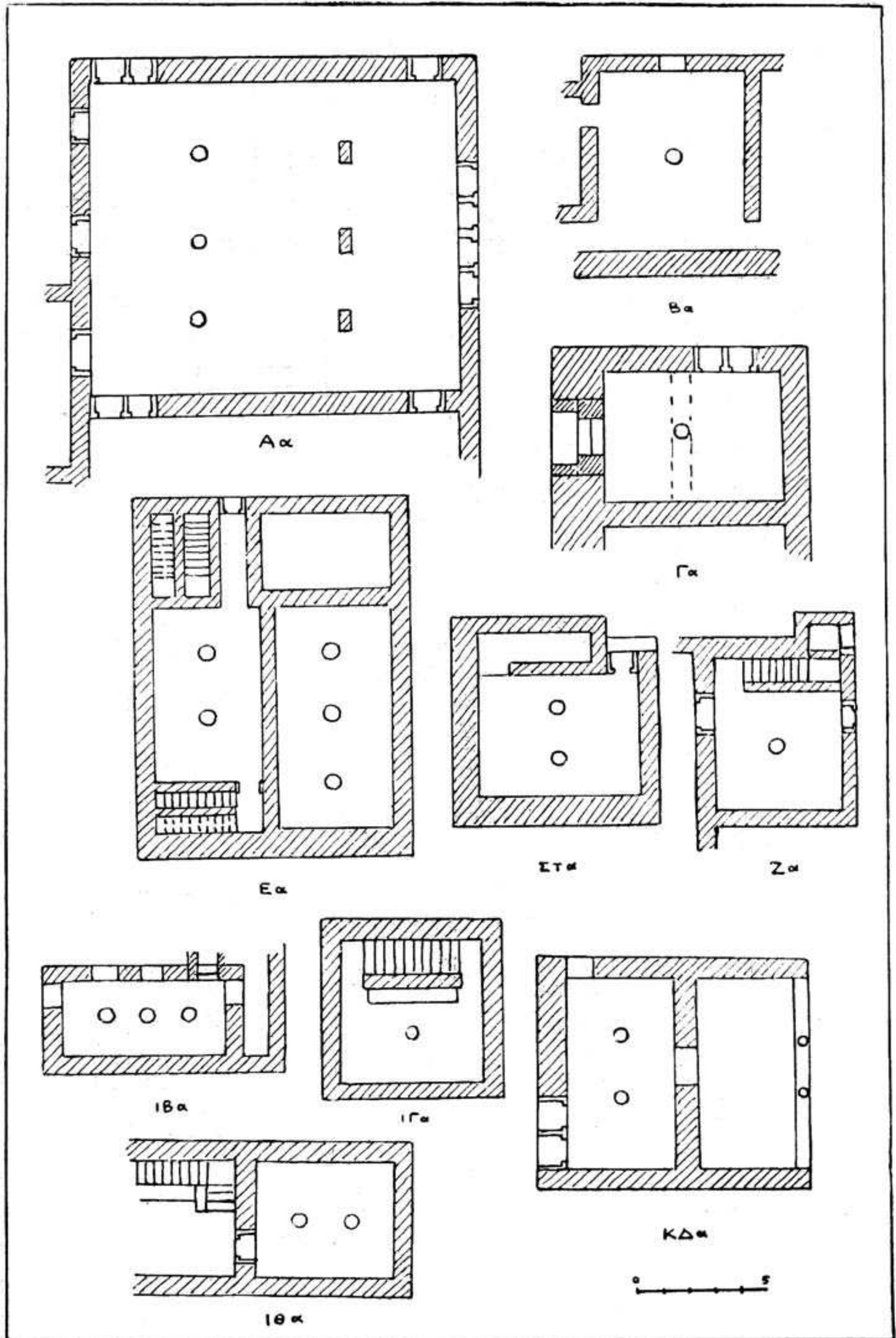

Κρύπται : ΙΖ Οικίας Β Γυψάδων, Κ 'Επαύλεως Κρινών 'Αμνισού, ΚΑ - ΚΒ Μεγάρου Βαθυπέτρου, ΚΓ Οικίας Α Πρασαῆς, ΚΓ' Μεγάρου Νίρου, ΚΔ 'Ανακτόρου Μαλιών, ΚΕ Οικίας Α Τυλίσου, ΚΣΤ Οικίας Γ Τυλίσου, ΚΖ Μεγάρου Σκλαβοκάμπου, ΚΗ - ΚΘ 'Ανακτόρου Φαιστοῦ, Λ Νοτ. Οικίας Φαιστοῦ, ΛΑ - ΛΒ 'Αγ. Τριάδος, ΛΔ Τάφου 'Απεσωκάρι.

Κρύπται : ΛΕ Γουρνιών, ΛΣΤ - ΛΖ Ψείρας, ΛΘ - Μ - ΜΑ Παλαικάστρου, ΜΒ - ΜΓ Ζακρού, ΜΔ 'Ανακτόρου Μυκηνών, ΜΕ - ΜΣΤ Φυλακωπής Μήλου.

Ἄνω Κρυπτῶν Ἱερά: Κνωσοῦ: Αα Κεντρ. Ἱεροῦ Ἀνακτόρου, Βα Βαρ. Νηίδος Ἀνακτόρου, Γα Παρὰ Μεγ. Προπύλαια, Εα - ΣΤα Μικροῦ Ἀνακτόρου, Ζα Βασιλ. Ἐπαύλεως, ΙΒα - ΙΓα Νοτ. Οἰκίας, ΙΘα Νοτ. Βασιλ. Τάφου. Μάλιων: ΚΔα Ἀνακτόρου.

ΙΑ) Κνωσός. Κρύπτη Οἰκίας Ἱεροῦ Βήματος⁵⁹. Ἐκτετατὸς τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ τετραγωνικὸν στῦλον ἐν τῷ μέσῳ καὶ τελείως σκοτεινόν. Βάσις κίονος πεσοῦσα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν εἰς τοῦτον ἀντιστοίχου δωματίου μὲ κίονα μὲ τὸ ὁποῖον ἐπεκοινώνει διὰ παραπλεύρου στενῆς κλίμακος. Τὸ δωμάτιον δὲν περιεῖχε πίθους καὶ δὲν ἀναφέρονται ἀντικείμενα ἐξ αὐτοῦ προερχόμενα. Εἶναι ἀμέσως γειτονικὸν τοῦ Δωματίου μὲ τὸ Ἱερὸν Βῆμα. Ὁλοδομήθη κατὰ τοὺς ΜΜ III χρόνους, ἐχρησιμοποιήθη ὅμως καθ' ὅλην τὴν δευτέραν ἀνακτορικὴν περίοδον.

ΙΒ) Κνωσός. Τρίπτυλος κρύπτη Νοτίας Οἰκίας⁶⁰. Ὁρθογώνιον δωμάτιον, προσβατὸν διὰ κλιμακίδος κατὰ τὴν γωνίαν, μὲ τρεῖς τετραγωνικοὺς στύλους. Ἦτο ἀναμφιβόλως τελείως σκοτεινὸν καὶ ὑπόγειον, κοπέντος πρὸς τοῦτο ἐπίτηδες τοῦ βράχου. Ἐσώτερον μικρὸν δωμάτιον ἐχρησίμευε δι' ἀποθήκευσιν ἀντικειμένων. Θησαυρὸς χαλκῶν ἐργαλείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰς μέγας πρίων, ἀνευρέθη εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο⁶¹. Εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι τὸ ἄνω δωμάτιον ἦτο τρικιόνιον, ἀποτελοῦν ἕτερον παράδειγμα τρικιονίου Ἱεροῦ⁶². Δὲν ἀνευρέθησαν χαρακτηριστικὰ ἀντικείμενα ἐντὸς τῆς κρύπτης. Οὐδείς πίθος ἐπίσης ἀνευρέθη. Ὁλοδομήθη κατὰ τὴν ΜΜ IIIα περίοδον καὶ ἐχρησιμοποιήθη, ὡς φαίνεται, μέχρι τῆς ΥΜ Ια.

ΙΓ) Κνωσός. Μονόπτυλος κρύπτη Νοτίας Οἰκίας⁶³. Ἐν συνεχείᾳ τῆς τρικιονίου αἰθούσης εὐρίσκετο ἄλλη κρύπτη σχεδὸν τετραγωνικὴ μὲ τετραγωνικὸν στῦλον εἰς τὸ μέσον. Παρὰ ταύτην ἀνευρέθη βάσις πυραμιδικὴ βαθμιδωτὴ, προφανῶς διπλοῦ πελέκεως, ἐκ γυψολίθου, καὶ εἰς τὴν ἀντίστροφον πλευρὰν ἄλλη βάσις μὲ τρεῖς κυλινδρικός θήκας διὰ τὴν στερέωσιν ἴσως ἱερῶν συμβόλων. Θρανίον ἐκ γυψολίθου στηρίζεται ἐπὶ διαχωριστικοῦ πρὸς τὸ κλιμακοστάσιον τοίχου. Ἐντελῶς βεβαία εἶναι ἡ ὑπαρξὶς ἄνω ἀντιστίχου δωματίου μὲ κίονα εἰς τὸ μέσον, πρὸ τοῦ ὁποίου, πιθανῶς, ἵστατο ἄλλη γυψολιθικὴ βάσις διπλοῦ πελέκεως, ἀνευρεθεῖσα μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ δω-

δον καὶ νὰ ἐπεχώσθη ἐν μέρει, κατασκευασθέντος ὑψηλοτέρου δαπέδου κατὰ τὴν ΥΜ III περίοδον.

⁵⁹) P. M. II, 392 κέξ., εἰκ. 224.

⁶⁰) P. M. II, 381, εἰκ. 214 καὶ 216.

⁶¹) Αὐτόθι, 381 καὶ 630, εἰκ. 393.

⁶²) Ὁ Ἱεβανς τὸ ἀνεπαρέστησε μετὰ τεσσάρων κίωνων (βλ. αὐτόθι 375, εἰκ. 208) ἡ κάτω διάταξις σαφῶς δεικνύει ὅτι ἦτο τρικιόνιον μὲ στενὸν προθάλαμον.

⁶³) P. M. II, 386, εἰκ. 210 καὶ 215.

ματίου τούτου· τοῦτο εἶχεν ἐπίσης, ἀντιστοίχως πρὸς τὸ κάτω, θρα-
νίον⁶⁴. Θησαυρὸς ἀργυρῶν σκευῶν, φυλαττόμενος ἐντὸς κιβωτίου, κα-
τέπεσεν ἐκ τοῦ δωματίου τούτου εἰς τὴν κάτω κρύπτην⁶⁵. Ἐν τῷ ἐν-
διαφέρον ἐλεφάντινον σύμπλεγμα γρουπὸς παλαίοντος πρὸς ταῦρον⁶⁶,
τὸ ἀνευρεθὲν ἔξω τοῦ βορείου τοίχου τῆς οἰκίας, προέρχεται ἐκ τῶν
ἱερῶν τούτων δωματίων δὲν ἐξάγεται ἀσφαλῶς. Προφανῶς ἡ κρύπτη
ἦτο σύγχρονος τῆς προηγουμένης.

ΙΔ) Κνωσός. Κρύπτη Νοτιοδυτικῆς Οἰκίας⁶⁷. Δω-
μάτιον ὀρθογώνιον μὲ δύο τετραγωνικοὺς στύλους μᾶλλον πλησιάζον-
τας πρὸς τὸν βόρειον τοῖχόν του. Ἄτυχῶς δὲν ὑπάρχουν περισσότεραι
πληροφορίαι περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Hogarth κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῶν
ἀνασκαφῶν τῆς Κνωσοῦ ἀνασκαφείσης ταύτης οἰκίας. Πιθανῶς ἀνῆ-
κει εἰς τὴν MMIII περίοδον.

ΙΕ) Κνωσός. Κρύπται Βορειοδυτικῆς Οἰκίας⁶⁸. Με-
ταξὺ τῶν θεμελιακῶν διαμερισμάτων τῆς Βορειοδυτικῆς Οἰκίας τῆς
Δυτικῆς Αὐλῆς τοῦ Ἀνακτόρου, τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐβανς χαρακτηρισθεί-
σης ὡς Θησαυροφυλακείου, δύο ἀκριβῶς τετραγωνικὰ δωμάτια παρέ-
χουν τὴν ἐντύπωσιν κρυπτῶν· τὸ ἐν ἔχει βάσιν κίονος, ἀλλ' ὄχι εἰς τὸ
μέσον· παρὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ ἀνασκαφέως ὅτι ἡ βᾶσις ἀνευρέθη ἐπὶ
τοῦ δαπέδου, θεωρῶ ὡς πιθανὸν ὅτι κατέπεσεν ἐκ τῶν ἄνω διαμερι-
σμάτων, ἀφοῦ ἡ βᾶσις αὕτη δὲν φαίνεται εἰς τὴν θέσιν της καὶ τὰ
κάτω δωμάτια ἦσαν προσβατὰ μόνον διὰ καταπακτῶν· ἂν εἰς τὰ τε-
τράγωνα δωμάτια ὑπῆρχον ξύλινοι τετραγωνικοὶ στῦλοι δὲν εἶναι εὐκό-
λον νὰ διακριβωθῆ, τοῦτο ὅμως φαίνεται ὄχι ἀπίθανον, ἂν τὰ ὑπερά-
νω δωμάτια εἶχον ἐν τῷ μέσῳ κίονας. Εἰς τὸ ἀμέσως πρὸς νότον γει-
τονικὸν πολὺ μικρὸν διαμέρισμα ἀνευρέθη ὁ θησαυρὸς τῶν τεσσάρων
χαλκῶν χερνίβων καὶ τῆς κατακοσμήτου ὑδρίας των⁶⁹. Ἡ ἀνεύρεσις
τοῦ θησαυροῦ τούτου, ἄλλων ἱερῶν ἀντικειμένων, ὡς πεπιεσμένου κυ-
λίνδρου μὲ παράστασιν κεφαλῆς ταύρου ἐχούσης μεταξὺ τῶν κερμάτων
διπλοῦν πέλεκυν⁷⁰, μικροῦ ὁμοιώματος ἐκ χαλκοῦ ἐλάσματος τῶν ἱερῶν
κερμάτων, τμημάτων λαμπρῶν ἀνακτορικῶν ἀμφορέων μὲ διακόσμησιν

⁶⁴) Αὐτόθι, 386, εἰκ. 220.

⁶⁵) Αὐτόθι, 387, εἰκ. 221.

⁶⁶) Αὐτόθι, πίν. XII.

⁶⁷) BSA VI, 79, εἰκ. VI, 3, P. M. II, 390.

⁶⁸) P. M. II, 616 κέξ., εἰκ. 387, BSA IX, 112 κέξ.

⁶⁹) Αὐτόθι, 637 κέξ., εἰκ. 402 - 411.

⁷⁰) Αὐτόθι, 619, εἰκ. 388.

ἀρχιτεκτονικῶν τριγλύφων, διπλῶν πελέκεων⁷¹ κλπ., ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἄμεσος σύνδεσις μὲ τὴν κατέναντι ἐξάστυλον αἴθουσαν τῶν τελετουργιῶν τοῦ Ἐνακτοῦ⁷², ἤγαγον εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ Οἰκία ἐχρησίμευσεν ὡς Θησαυροφυλάκειον τοῦ Ἱεροῦ. Ὁ χῶρος ἀνήκεν κατὰ τὸν ἀνασκαφέα εἰς τὸ Ἱερόν ἀπὸ τὴν παλαιονακτορικὴν περίοδον· εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ ἀνεύρεσις βαθέος καὶ εὐρέος κυκλικοῦ ἀποθέτου, τοῦ τύπου τῶν γνωστῶν «κουλουρῶν»⁷³, πλήρους χαρακτηριστικῶν κυπέλλων κλπ. τῆς ΜΜ Ιβ ἐποχῆς καὶ ἡ εἰς τὰ παλαιότερα δάπεδα εὗρεσις λαμπρᾶς κεραμεικῆς ὠοκελύφων ἀγγείων καὶ τοῦ ὀνομαστικοῦ γεφυροστόμου μὲ τὴν πολύπλοκον ἀνθεμωτὴν διακόσμησιν⁷⁴. Ὅτι καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἐνακτοῦ ἐξηκολούθησεν ὁ χῶρος νὰ εἶναι ἱερός ἀποδεικνύεται ἐξ ΥΜ ΙΙΙ ποδὸς πηλίνου τρίποδος τοῦ στηρίγματος, διακοσμουμένου μὲ τὸν διπλοῦν πέλεκυν μεταξὺ τῶν ἱερῶν κεράτων⁷⁵. Οὕτω ἡ Οἰκία ἐχρησιμοποιήθη ὡς τμῆμα Ἱεροῦ ἀπὸ τῆς ΜΜ Ι ἐποχῆς μέχρι καὶ τῆς ΥΜ ΙΙΙα.

ΙΣΤ) Κνωσός. Κρύπται Οἰκίας Τοιχογραφιῶν⁷⁶. Ἐν ἀκριβῶς τετράγωνον δωμάτιον μὲ κεντρικὸν τετραγωνικὸν πλακόστρωτον (ἐνῶ τὸ λοιπὸν δάπεδον ἦτο ἐπίχριστον), κατελάμβανε τὴν γωνίαν τῆς κληθείσης Οἰκίας Τοιχογραφιῶν καὶ πιθανῶς ἐδέχετο φῶς μόνον ἐκ τῆς θύρας. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρέθησαν τρία ἀγγεῖα διακοσμούμενα μὲ διπλοῦς πελέκεις, τὸ ἐν ὄντως μεγαλοπρεπές, συνδυάζον τοὺς διπλοῦς πελέκεις μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον⁷⁷. Ἡ λατρευτικὴ χρῆσις τοῦ δωματίου φαίνεται οὕτω ἐπιβεβαιουμένη. Σχεδὸν εἰς ἄμεσον σύνδεσιν μετ' αὐτοῦ εὐρίσκειτο ἕτερον δωμάτιον μὲ ἀπομεμονωμένον διὰ διαχωρίσματος διαμέρισμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη μέγας σωρὸς τοιχογραφιῶν. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τεμαχίων τοῦ τοιχογραφικοῦ διακόσμου τοῦ ἄνω δωματίου (πίθηκοι καὶ ἐξωτικά πτηνὰ ἐντὸς κήπων)⁷⁸.

⁷¹) Αὐτόθι, 619, ὁμοῦ μετὰ λαμπρῶν ἀνακτορικῶν ἀμφορέων P. M. IV, εἰκ. 239, 240, 260, 262.

⁷²) Φαίνεται ὅτι ἐγεφυροῦτο ἡ ἐλάχιστη ἀπόστασις ἢ χωρίζουσα τὴν ΒΔ Οἰκίαν τοῦ Θησαυροφυλακείου ἀπὸ τὴν Αἴθουσαν τῶν Τελετουργιῶν (Sanctuary Hall). Τοιαῦται γεφυρώσεις ἔχουν σημειωθῆ μεταξὺ τοῦ Μικροῦ Ἐνακτοῦ καὶ τοῦ Δυτικῶς τούτου οἰκήματος καὶ ἄνω τῆς παρὰ τὸ θέατρον Φαιστοῦ κλίμακος, ἐνθα σώζεται ἡ βᾶσις τοῦ ὑποστηρίγματος τῆς γεφύρας.

⁷³) P. M. II, 616, BSA X, 16 - 17, εἰκ. 5 - 6. Μεταξὺ τῶν ἀγγείων τοῦ ἀποθέτου ὑπάρχει ρυτὸν καὶ φρουτοδόχη μὲ διπλοῦς πελέκεις.

⁷⁴) P. M. I, 247, πίν. III.

⁷⁵) P. M. II, 620, εἰκ. 390.

⁷⁶) P. M. II, 431 κέξ., εἰκ. 251.

⁷⁷) Αὐτόθι, 437, εἰκ. 254.

⁷⁸) Αὐτόθι, 444 κέξ., πίν. X - XI, εἰκ. 262 - 272.

Ἐάν τὸ δωμάτιον τοῦτο ἦτο ἱερὸν δὲν ἐξακριβοῦται. Τινὰ τεμάχια πιθανῶς τοιχογραφίας τοῦ κάτω δωματίου φέρουν ζωγραφιστοὺς χαρακτηριστικῆς μινωικῆς γραφῆς⁷⁹. Ἐντὸς τοῦ κυρίως δωματίου περισυνελέγησαν δύο ἀσφαλῶς τελετουργικὰ ἀντικείμενα, ἱερὸν κοχλιάριον τοῦ τύπου τῶν ἐνεπιγράφων ἐκ Τρούλλου Ἀρχανῶν καὶ Παλαικάστρου, καὶ μαρμαρίνη τράπεζα σπονδῶν ἐνεπίγραφος, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιγραφή περιέχει μεταξὺ ἄλλων τέσσαρας χαρακτηριστικὰ ὀνόματα ἴσως θεότητος⁸⁰. Ἡ οἰκία χρονολογεῖται εἰς τὴν ΜΜ ΙΙβ - ΥΜ Ια περίοδον.

ΙΖ) Κνωσός. Κρύπται Οἰκιῶν Α καὶ Β Λόφου Γυψάδων⁸¹. Εἰς τὴν Οἰκίαν Α ἀνευρέθη συνεχόμενον μετὸν προθάλαμον εἰσόδου τετραγωνικὸν δωμάτιον μετὰ τετράγωνον στῦλον, ὅστις ὅμως δὲν εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον. Δὲν ὑπάρχει ἔνδειξις ὅτι ὑπῆρξε δωμάτιον λατρείας. Εἰς τὴν Οἰκίαν Β διεπιστώθη ὅτι ὑπῆρχον τρεῖς κρύπται μετὰ τετραγώνους στύλους· ἡ νοτία κρύπτη εἶναι ἀκριβῶς τετραγωνικὸν δωμάτιον μετὸν τετράγωνον στῦλον ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον, συνδέεται δὲ μετὰ δύο ἄλλα στενὰ διαμερίσματα βοηθητικά· δὲν διακρίνεται εἴσοδος καὶ ἴσως ἡ κάθοδος ἐγένετο ἀπὸ τὸν ἄνω ὄροφον διὰ καταπακτῆς⁸². Ἡ κεντρικὴ κρύπτη εἶναι δωμάτιον ἐπιμελέστατα ἐπενδεδυμένον διὰ γυψολιθικῶν πλακῶν καὶ μετὰ δάπεδον ἐπίσης ἐκ πλακῶν· παρὰ τὸν στῦλον διακρίνονται δύο παραστάδες, ἐνθυμίζουσαι τὸ ἀνάλογον τῆς Οἰκίας Γ Τυλίσου (βλ. κατωτέρω)⁸³. Ἡ βορεία κρύπτη εἶναι ὀρθογώνιον δωμάτιον μετὰ θρανίον εἰς τὸ βάθος καὶ τετραγωνικὸν στῦλον εἰς τὸ κέντρον τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου⁸⁴. Δύο ἀγγεῖα, ἐν ὡραῖον μαρμαρίνον μετὰ μεγάλα τοξοειδῆ ὦτα καὶ ἐν ἐπίμηκες ὠσειδῆς ρυτόν⁸⁵, ἀγνοῶ ποῦ ἀκριβῶς εὑρέθησαν. Διακόσια ὅμως περίπου κωνικὰ κυπελλίδια ἦσαν τοποθετημένα σχεδὸν εἰς κανονικὰς σειρὰς περὶ τὸν στῦλον τῆς νοτίου κρύπτῃς⁸⁶· ὡς διηκρίβωσεν ὁ ἀνασκάψας H o g a r t h, ὑπὸ

⁷⁹) Α ὑ τ ὅ θ ι, 440 - 441, εἰκ. 257 - 258. Ὁ Ἐβανς θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι ἦσαν ἱερὰ ῥήσεις ἢ ἐπικλήσεις καὶ ὑπενθυμίζει τὰ ἀνάλογα τῶν μουσουλμανικῶν τεμενῶν.

⁸⁰) Α ὑ τ ὅ θ ι, 439, εἰκ. 256. Εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα, τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον ἐπαναλαμβάνεται, ὁ καθ. Μαρινᾶτος ἀνεγνώρισεν ὡς πιθανὸν τὸ παραδεδομένον ὄνομα Ἀκακαλλίς.

⁸¹) BSA VI, 74, κέξ., πίν. IV καὶ V.

⁸²) Α ὑ τ ὅ θ ι, εἰκ. VI 1 - 2.

⁸³) Εὐκρινῶς διακρινόμεναι εἰς τὴν φωτογραφίαν πίν. IV, 5. Πολὺ πιθανὸν καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις πρόκειται περὶ παραστάδων καὶ βάσεως θρόνων, ἰδρυμένων παρὰ τὸν στῦλον.

⁸⁴) Α ὑ τ ὅ θ ι, εἰκ. IV, 4.

⁸⁵) Α ὑ τ ὅ θ ι, εἰκ. 20 - 21 σ. 76.

⁸⁶) Α ὑ τ ὅ θ ι, εἰκ. VI 1 - 2.

τὰ κύπελλα ὑπῆρχε μικρὸς σωρὸς ἀπανθρακωθείσης φυτικῆς οὐσίας. Ἡ τελετουργία φαίνεται ὅτι εἶχε μαγικὸν χαρακτήρα. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ σύστημα τῶν κρυπτῶν εἶναι ὑπόγειον, τοῦ βράχου κοπέντος καὶ ἀπλῶς ἐπενδυθέντος καθ' ὀλόκληρον τὴν δυτικὴν καὶ νοτίαν πλευράν. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὀλόκληρον τὸ ὑπόγειον τοῦ κτηρίου ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὴν λατρείαν· ἂν τὰ ἀντίστοιχα ἄνω διαμερίσματα σχετίζονται μὲ τὸ Ἱερόν τοῦτο δὲν βεβαιοῦται, μὴ ὑπάρχοντος οὐδενὸς στοιχείου. Αἱ κρύπται ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙβ - ΥΜ Ια περίοδον· ἡ νοτία φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἀπὸ τῆς ΜΜ ΙΙΙα.

Ἐν Κνωσῷ πλὴν τῶν κρυπτῶν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰς οἰκίας ἀπαντοῦν παραδείγματα κρυπτῶν εἰς μνημειώδεις τάφους, εἰς τοὺς ὁποίους ἄνευ ἀμφιβολίας ἐγένετο λατρεία πρὸς τὸν νεκρόν⁸⁷. Ταῦτα εἶναι :

ΙΗ) Κνωσός. Τάφος τῶν Διπλῶν Πελέκεων⁸⁸. Ὁ λαξευτὸς θάλαμος τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου τάφου μορφοῦται οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζονται δύο κόγχαι ἐκατέρωθεν τετραγωνικοῦ, οὐχὶ ὅμως ἐλευθέρου, στύλου, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶχε λατρευτικὴν σημασίαν. Ἡ προσθία ἐπιφάνεια τοῦ στύλου τούτου ἔφερεν ἐπίμηκες λάξευμα, ἀποδίδον πιθανῶς στείλιν συμβόλου, ἴσως διπλοῦ πελέκεως (ἀτυχῶς λόγῳ φθορᾶς μὴ διασωζομένου)⁸⁹. Εἰς τὴν ἀριστερὰν κόγχην σχηματίζεται θρανίον συνεχιζόμενον καθ' ὅλην τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ τάφου· εἰς τὴν δεξιὰν ἀπετέθη ἓν μόνον θυμιατήριον. Ἡ κόγχη αὕτη ἐπεξετείνετο εἰς πλατεῖαν κρηπίδα ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐσκάφη τὸ νεκρικὸν ὄρυγμα εἰς σχῆμα διπλοῦ πελέκεως⁹⁰. Ἐξόχως διακοσμητικὰ ἀγγεῖα χρονολογοῦν τὸν τάφον εἰς τὴν τελευταίαν νεοανακτορικὴν περίοδον (ΥΜ ΙΙ)⁹¹. Ἡ ἐντὸς τοῦ τάφου λατρεία πιστοποιεῖται ἐκ τῶν ἐξῆς ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν πρὸ τοῦ στύλου διεσκορπισμένα εἰς τὸ δάπεδον, μέρος τῶν ὁποίων πιθανῶς ἦτο τοποθετημένον ἀρχικῶς εἰς τὸ θρανίον τῆς ἀριστερᾶς κόγχης⁹² : δύο ἱεροὶ διπλοῖ πε-

⁸⁷) Περὶ ταύτης βλ. Nilsson αὐτόθι 426 κέξ. Picard, αὐτ. σ. 161 κέξ., 201 κέξ.

⁸⁸) Evans, Tomb of D. A., σ. 39 κέξ., πίν. V - VI, εἰκ. 49 - 53, P. M. I, 441.

⁸⁹) Ὁ Ἐβανς ἐπίστευσεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κίονος τοῦ ὁποίου ἀπεκρούσθη τὸ κιονόκρανον· τὸ λάξευμα ὅμως δὲν ἐμφανίζει τὴν χαρακτηριστικὴν πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνσιν τοῦ κίονος· στυλὸς δὲ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀφοῦ τὸ λάξευμα εἶναι κυρτόν.

⁹⁰) Αὐτόθι, εἰκ. 52 καὶ 73 (σ. 40 καὶ 57).

⁹¹) Αὐτόθι, εἰκ. 60 - 67.

⁹²) Αὐτόθι, εἰκ. 48, 71 (πελέκεις), 70 (ρυτὸν κεφαλῆς ταύρου), 69 (τελετουργικὸν σκεῦος).

λέκεις ἔξ ἐλάσματος, τὰ ὦτα καὶ ἐνθέματα ἐκ στεατίτου ρυτοῦ εἰς σχῆμα κεφαλῆς ταύρου ἐκ φθαριῆς ὕλης, ὑψηλὸν ἀγγεῖον μὲ ὀκτωειδεῖς ὑπερυψουμένας λαβάς, ἀναμφιβόλως προοριζόμενον διὰ τὴν τελετουργίαν τῶν σπονδῶν. Ἔτερος διπλοῦς πέλεκυς, χυτὸς ὅμως καὶ ἀναμφιβόλως ἐργαλεῖον, ἀνευρέθη ἐντὸς τῶν λίθων τοῦ φράγματος τῆς θύρας· ἡ σημασία του ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ ταφικὸν σκάμμα ἔχει ἀκριβῶς τὸ σχῆμά του.

ΙΘ) Κνωσός. Κρύπται τοῦ Νοτίου Βασιλικοῦ Τάφου (Temple - Tomb)⁹³. Ἀμέσως ἔξω τοῦ ταφικοῦ θαλάμου σχεδὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον ἐκ πελεκητῶν λίθων μὲ δύο τετραγώνους στύλους ἀπετέλεσε προφανῶς λατρευτικὴν κρύπτην. Διασφύζονται καλῶς αἱ ὀπαὶ στερεώσεως ἐντὸς τῶν τοίχων τῶν μεγάλων δοκῶν, αἵτινες ἔβαινον ἐπὶ τῶν στύλων, καὶ τῶν δοκίδων αἵτινες ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν μεγάλων δοκῶν. Ἐσώθησαν λείψανα τοῦ ἐρυθροῦ κονιάματος τῶν στύλων, πιθανῶς δὲ ἐπὶ τούτου εἶχον ζωγραφηθῆ, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἐβανς, οἱ διπλοῖ πέλεκεις· πολλοὶ ὅμως εὐρέθησαν κεχαραγμένοι εἰς τοὺς περιβάλλοντας τοίχους. Ὁ βόρειος τοῖχος τῆς κρύπτης ἀπέκλινεν ἑλαφρῶς πρὸς τὰ ἔσω, καὶ τοῦτο διότι ἐσχημάτιζεν οὕτω διάβασιν πρὸς τὸν νεκρικὸν θάλαμον. Τὸ νότιον μέρος τῆς κρύπτης εἶχε χρησιμοποιοηθῆ διὰ μεταγενεστέρως ταφάς, ἀπομονωθέντος διὰ διατοιχισμάτων τμήματός της⁹⁴. Κατὰ τὸν Ἐβανς αἱ ταφαὶ αὗται ἐγένοντο ὄλαι ὁμοῦ κατὰ τὸ τέλος τῆς ΥΜ Ια περιόδου· ἐπίστευσεν ὅτι πρόκειται περὶ θυμάτων σεισμοῦ. Λατρεία εἰς μνήμην τοῦ νεκροῦ βασιλέως εἰκάζεται ἐκ τῆς ἀναθέσεως μετὰ ποδὸς κυλίκων καὶ πέραν τῆς τελευταίας ἀνακτορικῆς ἐποχῆς⁹⁵. Πιστοποιεῖται ἡ ὑπαρξίς εἰς τὸν ἄνω ὄροφον ἀντιστοίχου δωματίου ἱεροῦ μὲ ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα τοίχων, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθον ἱερὰ διπλᾶ κέρατα ἐκ κονιάματος⁹⁶. Ἡ μία τῶν βάσεων τῶν κιόνων τοῦ δωματίου τούτου ἀνευρέθη. Ἡ κρύπτη ἐπεκοινώνει διὰ κλίμακος ἐκ τοῦ προθαλάμου του μὲ τὸ ἄνδρον τοῦ Ἱεροῦ. Ὁ ταφικὸς θάλαμος⁹⁷ ἀπετέλει ἑτέραν κρύπτην λαξευθεῖσαν ἐντὸς τοῦ βράχου εἰς ἀκριβῶς τετράγωνον σχῆμα, ἐπιμελῶς ἐπενδυθεῖσαν διὰ γυψολιθικῶν πλακῶν μὲ ἀρίστην συναρμογὴν· ὁ τετραγωνικὸς στῦλος τοῦ μέσου ἐβάσταζε διασταυρουμένας ὑπεράνω τούτου δοκοὺς τετραγωνικῆς τομῆς. Τὰ μεταξὺ τούτων φατνώματα εἶχον βαφῆ κυανᾶ, ἴσως διὰ

⁹³) P. M. IV, 964 κέξ., εἰκ. 931 - 934, 943.

⁹⁴) Αὐτόθι, 990, εἰκ. 943.

⁹⁵) Αὐτόθι, 1015 κέξ., εἰκ. 965.

⁹⁶) Αὐτόθι, 965, εἰκ. 930.

⁹⁷) Αὐτόθι, 973, ὡς κρύπτη 977. Εἰκ. 935, 937 - 938.

νὰ παραστήσουν τὸν οὐρανόν. Ὁ θάλαμος ἔχει τὸ σύνηθες τετραγωνικὸν βάθυσμα, ἀφῆνον μίαν σειρὰν πλακῶν κύκλω ἐξέχουσιν. Ὅτι ἐγίνοντο ἐντὸς τοῦ θαλάμου σπονδαὶ ἀποδεικνύει σπονδικὴ τράπεζα ἐκ πυριγενοῦς λίθου μὲ πέντε κοιλώματα κυλινδρικά⁹⁸. Ἀποθέτης νεκρικῶν σκευῶν δύο ὑστερωτέρων ταφῶν ἀνευρέθη εἰς μίαν γωνίαν κάτω τοῦ πλακοστρώτου τοῦ θαλάμου⁹⁹. Ὁ Ἐβανς ὑποθέτει ὅτι αἱ ταφαὶ εἰς αἷς ταῦτα ἀνήκουν εἶναι αἱ ἀνευρεθεῖσαι πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ θαλάμου (ἀνδρὸς καὶ παιδός, βλαστῶν πιθανῶς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου). Αἱ προχοίσκει γάλακτος (milk jugs) αἱ ἀνευρεθεῖσαι κατὰ τὸν ἐξώστην τοῦ ἄνω ἱεροῦ¹⁰⁰ μαρτυροῦν τὴν ἀπονεμομένην εἰς τὸν βασιλικὸν νεκρὸν λατρείαν ἀπὸ τῆς MM III ἐποχῆς, καθ' ἣν ὤκοδομήθη ὁ τάφος μετὰ τῶν κρυπτῶν του.

Κ) Ἀμνισός Κρύπτη Ἐπαύλεως Κρίνων¹⁰¹. Τετραγωνικὸν δωμάτιον μὴ δεχόμενον φῶς παρὰ μόνον διὰ μέσου τῶν δύο θυρῶν. Τὸ πλακόστρωτόν του ἀφῆνε ἐν τῷ μέσῳ τὸ σύνηθες εἰς τὰς κρύπτας κεντρικὸν τετράγωνον βάθυσμα. Ἀκάλυπτος ἐπίσης παρέμενε κατὰ δύο πλευρὰς ζώνη (πιθανῶς κατεχομένη ποτὲ ὑπὸ ξυλίνου καθίσματος), κατὰ δὲ τὴν ΒΑ γωνίαν ὑπῆρχε μικρὸν διαχώρισμα, εἶδος ἀποθέτου¹⁰². Σχιστολιθικαὶ πλάκες εὐρέθησαν καλύπτουσαι τὸν κεντρικὸν χῶρον. Αἱ ἐντὸς τοῦ δωματίου ἀνευρεθεῖσαι βαθμίδες λιθίνης κλίμακος προέρχονται ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ γειτονικοῦ κλιμακοστασίου¹⁰³. Οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τοῦ εἰς τὸν ἄνω ὄροφον ἀντιστοίχου, ἀσφαλῶς τετραγωνικοῦ, δωματίου. Ἡ οἰκία χρονολογεῖται MM IIIβ - ΥΜ Ια περίοδον.

ΚΑ) Βαθύπετρο. Κρύπται Μινωικῆς Ἐπαύλεως¹⁰⁴. Εὐρύχωρον ὀρθογώνιον δωμάτιον μὲ δύο τετραγωνικοὺς στύλους ἔχρη-

⁹⁸) Αὐτόθι, σ. 980, εἰκ. 939· βλ. τὰ ἐξ Αἰγύπτου ἀνάλογα εἰκ. 940. Λίθινα σκεύη μὲ ἀνάλογα κυλινδρικά κοιλώματα (ἕξ, ἑννέα ἢ δώδεκα) ἀνευρέθησαν ἐν Παλαικάστρω, Πρασῶ καὶ Φαιστῶ (τὰ δύο τελευταῖα ἀδημοσίευτα).

⁹⁹) Αὐτόθι, 1002, εἰκ. 953 - 961.

¹⁰⁰) Αὐτόθι, 1015, εἰκ. 964.

¹⁰¹) Σπ. Μαρινάτου, Ἀνασκαφὴ Ἀμνισοῦ Κρήτης, ΠΑΕ 1932, σ. 76 κέξ., σχέδ. εἰκ. 3, σ. 83.

¹⁰²) Ἀνάλογος ἀποθέτης τοῦ δωμ. 6 Οἰκίας Β Τυλίσου (J. Hazzidakis, Villas Minoennes de Tyllissos, Paris 1934, 29) ἀπέδωσε σκεύη διαφυλασσόμενα τελετουργικοῦ χαρακτῆρος· δύο τράπεζαι προσφορῶν ἀνευρέθησαν εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον.

¹⁰³) Ὁ ἀνασκάψας ἐθεώρησεν ὡς sotto scala λόγῳ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρεθεισῶν βαθμίδων κλίμακος· ὁ καθαρισμὸς τοῦ δωματίου κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἀπέδειξε τὴν ἰδιόρρυθμον καὶ χαρακτηριστικὴν δι' ἱερά διατάξιν μὲ τὸ βάθυσμα εἰς τὸ κέντρον.

σιμοποιήθη εἰς δευτέραν χρῆσιν ὡς ἀποθήκη πίθων, τῶν ὁποίων μέγας ἀριθμὸς ἀνευρέθη κατὰ χώραν¹⁰⁵. Ὁ ἀνασκάψας καθηγητῆς Μαρινᾶτος παρατήρησεν ὅτι οἱ κατώτεροι λίθοι τῶν τετραγωνικῶν στύλων δὲν ἐπελεκήθησαν ἐπιμελῶς κατὰ τὸ κάτω αὐτῶν μέρος. Πιστεύω ὅτι τοῦτο συμβαίνει διότι τὸ ἀκατέργαστον μέρος εὐρίσκετο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς ἦτο ὑψηλότερον· ὅταν ἡ κρύπτη ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀποθήκη ἐξεσκάφη εἰς ἱκανὸν βῆθος. Περὶ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ δωματίου ὡς ἱεροῦ οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει στοιχεῖον πλὴν τοῦ ὅτι εὐρίσκεται εἰς ἄμεσον σύνδεσιν μὲ ἄλλην μικρὰν κρύπτην, τῆς ὁποίας ἡ μορφή εἶναι ἀνάλογος ἄλλων κρυπτῶν· τετραγωνον βάθυσμα εἰς τὸ μέσον ἐστρωμένον διὰ γύψου ἢ κονιάματος ἀφηνε κύκλω ἐξέχουσαν σειρὰν πλακῶν¹⁰⁶. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἀνευρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀνεστραμμένων κωνικῶν κυπελλιδίων καὶ μία λεκάνη· κωνικὰ ὅμως κυπελλίδια καὶ τμήματα τῆς αὐτῆς λεκάνης εὐρέθησαν καὶ κάτω τοῦ δαπέδου τούτου, μαρτυροῦντα κατὰ τὸν ἀνασκαφέα περὶ γενεσμῆς τελετουργικῆς θυσίας¹⁰⁷. Τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου μαρτυρεῖ κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα καὶ ἡ ἀμέσως ἔξω τοῦ δωματίου τούτου κόγχη τῆς προσόψεως εἰς τὴν ὁποίαν ἀνευρέθη χαμηλὸν θρανίον¹⁰⁸. Ἀτυχῶς δὲν ἔχομεν πληροφορίας περὶ τῶν ἀντιστοιχῶν ἄνω δωματίων. Τὸ μέγαρον χρονολογεῖται εἰς τὴν ΜΜ IIIβ - ΥΜ Iα περίοδον.

ΚΒ) Πρ α σ ᾶ Ἡρακλείου. Κρύπτη Οἰκίας Α¹⁰⁹. Ἰδιορρύθμου διατάξεως ὑπόγειον δωμάτιον, μὲ τέμενος ἐντὸς αὐτοῦ περικλειστον ἔχει ἐσωτερικὸν διαχώρισμα, ἦτο ἀναμφιβόλως κρύπτη ἱεροῦ· τὸ χῶρισμα τοῦ τεμένους ἐστηρίζετο εἰς ἐνισχυμένον τμήμα τοῦ τοίχου, τὸ ὁποῖον παρείχε τὴν ἐντύπωσιν στύλου¹¹⁰. Φαίνεται ὅτι ἄνω ἀντιστοιχῶς ὑπῆρχε κίων. Ὁ χῶρος τοῦ τεμένους καὶ ἀντίστοιχος χῶρος τοῦ λοιποῦ δωματίου εἶχε δάπεδον ὑψηλότερον τοῦ σχηματιζομένου

¹⁰⁴) Σπ. Μαρινάτου, Ἀνασκαφή Μεγάλου Βαθυπέτρου, ΠΑΕ 1951, 258, σχέδ. 259. Εἶναι ὑπὸ ἐκτύπωσιν ἢ ἐκθεσις τοῦ 1952 (ὅπου τὸ Τριμερὲς Ἱερόν).

¹⁰⁵) Τὴν δευτέραν χρῆσιν τοῦ «δωματίου τῶν πεσσῶν» ὡς ἀποθήκης ἀνεγνώρισεν αὐτὸς ὁ ἀνασκάψας (αὐτόθι, 261).

¹⁰⁶) Αὐτόθι, σ. 261, εἰκ. 2.

¹⁰⁷) Θεωρῶ τὴν τελετουργίαν ταύτην ὡς καθιέρωσιν κατὰ τὸν ἐγκαινισμὸν τῆς κρύπτῃς· αὕτη ὅμως ἐχρησιμοποιήθη ἔκτοτε διὰ τελεουργίας ὑπὸ τὴν καθιερωμένην διὰ τὰς ἱεράς κρύπτας, μετὰ βαθύσματος εἰς τὸ κέντρον, μορφήν.

¹⁰⁸) Αὐτόθι, 295. Περὶ τῆς κόγχης ΠΑΕ, 102 - 103, εἰκ. 2 καὶ 4.

¹⁰⁹) Ν. Πλάτωνος, Ἀνασκαφή Μινωικῶν Οἰκιῶν εἰς Πρ α σ ᾶ ν Ἡρακλείου, ΠΑΕ 1951, σ. 246, κέξ., εἰκ. 1 - 2, πίν. V.

¹¹⁰) Αὐτόθι, εἰκ. 1. Δυστυχῶς ἡ φωτογραφία δὲν εἶναι καλή.

διαδρόμου. Ἐφθονα ἄγγεῖα, ἀναθηματικῆς ὡς φαίνεται φύσεως, ἀνευρέθησαν εἰς τὸ ἐσώτερον δυτικώτερον τμήμα τοῦ δωματίου. Μεταξὺ τῶν ἄγγείων ἦσαν δύο μεγάλα γεφυρόστομα μὲ διπλοῦς πελέκεις συνδυαζομένους μὲ ἱεροὺς κόμβους καὶ ἐν κύπελλον μὲ διπλοῦς πελέκεις¹¹¹. Κύπελλα μὲ κρίνα ἦσαν ἐπίσης ἀφιερωμένα. Ἀμέσως δυτικῶς τῆς κρύπτης ἀνεκαλύφθη ἀποθέτης καλυπτόμενος μὲ δύο βαρείας πλάκας, περιέχων ἄφθονα κωνικά κύπελλα, λοπάδια καὶ ἄλλα πήλινα σκεύη¹¹². Τὸ πρὸς ἀνατολὰς συνδεόμενον ὑπόγειον δωμάτιον ἐνεφάνιζεν ὀλόκληρον σειρὰν κυκλικῶν βόθρων μὲ ἀπηνθρακωμένα λείψανα φυτικῶν οὐσιῶν¹¹³. Εἰς τὸν ἄνω ὄροφον ἢ ἀντίστοιχος πρὸς τὴν κρύπτην αἴθουσα ἦτο λαμπρῶς διακεκοσμημένον δωμάτιον μὲ τοιχογραφίας, τῶν ὁποίων ἀτυχῶς ὀλίγα λείψανα διεσώθησαν. Ἡ ἐπικοινωνία ἐγένετο διὰ κλίμακος ἐκ τοῦ παραπλεύρου χώρου. Τὸ ἄνω δωμάτιον εἶχε πολύθυρον, τοῦ ὁποίου ἐσώθησαν αἱ βάσεις. Ἡ κρύπτη χρονολογεῖται εἰς τὴν ΜΜ IIIβ - ΥΜ Ia περίοδον.

ΚΓ) Νίρου Χάνι. Κρύπτη Διπλῶν Πελέκεων, τῆς Μιν. Ἐπαύλεως¹¹⁴. Μικρὸν ἀπομεμονωμένον καὶ ἀναμφιβόλως σκοτεινὸν δωμάτιον μὲ ἐκ πλίνθων ἐσωτερικὸν διαχώρισμα εἶναι πιθανὸν ὅτι ἀπετέλεσεν ἱερὰν κρύπτην. Τέσσαρες ὑπερμεγέθεις διπλοὶ πελέκεις ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ μεγαλύτερου διαμερίσματος τοῦ δωματίου μὲ ἄφθονα ἀπηνθρακωμένα λείψανα, τὰ ὁποῖα πιστεύω ὅτι εἶναι τῶν στείλεων των¹¹⁵· εἰς τὸ μικρότερον ἄφθονοι ἄνθρακες, τέφρα καὶ καπνισμένα ἄγγεῖα ἔφερον τὸν ἀνασκαφέα Ξανθουδίδη νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἦτο ἐσχάρα¹¹⁶. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι πρόκειται περὶ ἱεροῦ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν ἀνεύρεσιν εἰς τὴν ἐσχάραν ὀλμοειδοῦς ἄγγείου, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὅτι σχετίζονται μὲ τὴν λατρείαν (θεότητος ἢ νεκροῦ). Ἐπιβεβαίωσιν παρέσχεν ἡ ἀνακάλυψις ὑπ' ἐμοῦ τοῦ ἱεροῦ ἀποθέτου ὑπὸ τὸ κατώφλιον ἐνδιαμέσου πρὸς τὸ γειτονικὸν μικρὸν τετράγωνον δωμάτιον θύρας, ἣτις ἐτοιχίσθη, ὡς φαίνεται, κατὰ τοὺς ΥΜ Ia λήγοντας χρόνους¹¹⁷. Ὁ ἀποθέτης, κτιστὸς καὶ μορφῆς

¹¹¹) Δὲν ἐδημοσιεύθησαν εἰσέτι.

¹¹²) Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον τῆς εἰκ. 112, αὐτόθι.

¹¹³) Αὐτόθι, εἰκ. 2.

¹¹⁴) Στ. Ξανθουδίδου, Μινωικὸν Μέγαρον Νίρου, ΑΕ 1922, 1 κέξ., σχέδ. Α, σ. 6, εἰκ. 5.

¹¹⁵) Αὐτόθι, 12. εἰκ. 10.

¹¹⁶) Αὐτόθι, 6.

¹¹⁷) «Κρητ. Χρονικά», Α', 636· ἡ ἀνακάλυψις ἐγένετο κατὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔτους 1946.

«κασέλλας», ἀπέδωσεν ἑκατοντάδας μικρῶν κωνικῶν κυπέλλων, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα περιεῖχον τεμάχιον κισήρεως¹¹⁸. Ἡ λατρεία οὕτω σχετίζεται μὲ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας, τὴν ὁποίαν ὁ Μαρινᾶτος συνεδύασε μὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1500 π. Χ.¹¹⁹. Ὡς γνωστὸν εἰς τὸ μέγαρον Νίρου ἀνευρέθη ἀποθηκευμένη μεγάλη ποσότης τριποδικῶν βωμῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐθεωρήθη οἶκος ἀρχιερέως¹²⁰. Τὸ τεμάχιον τοιχογραφίας τὸ παριστῶν ἱερὸν κόμβον¹²¹ προέρχεται ἀπὸ τὸν κεντρικὸν διάδρομον καὶ διεκόσμηι δωμάτιον τοῦ ἄνω ὀρόφου· δὲν βεβαιοῦται ὅμως ἂν τοῦτο ἦτο τὸ ὑπεράνω τῆς κρύπτης. Τὸ Μέγαρον χρονολογεῖται εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΒ - ΥΜ Ια περίοδον.

ΚΔ) Ἀνάκτορον Μαλίωv. Δυτικὴ ὑπόστυλος κρύπτη¹²². Ἐπιμελοῦς κατασκευῆς ὀρθογώνιον δωμάτιον μὲ ὠραῖον ἐκ τετραγωνικῶν πλακῶν δάπεδον καὶ δύο κεντρικοὺς τετραγώνους στύλους, τῶν ὁποίων ὁ εἷς φέρει χαρακτὰ καὶ ἐπαναλαμβανόμενα τὰ σύμβολα τοῦ διπλοῦ πελέκεως καὶ ἑνὸς ἀστέρος, ὁ ἄλλος ἐπίσης χαρακτὸν (εἰς τὴν ἀντικρύζουσαν τὴν μετὰ συμβόλων ἐπιφάνειαν πλευρὰν τοῦ ἄλλου) τὸ σύμβολον τῆς τριαίνης. Οἱ τοῖχοι ἔφερον, ὡς φαίνεται, ἐπίχρισμα ἐρυθρόν. Δὲν ἀνευρέθησαν ἀντικείμενα ἐντὸς τοῦ δωματίου καὶ ἀσφαλῶς δὲν πρόκειται περὶ ἀποθήκης. Εἶχε προθάλαμον ἀνοικτὸν ἔμπροσθεν ἐν εἴδει στοᾶς (διασώζονται αἱ βάσεις δύο ἴσως ξυλίνων στύλων ἢ παρασιτάδων). Ἐπεκοινῶνει διὰ βραχέος διαδρόμου μὲ σκοτεινὸν δωμάτιον ἔχον χαμηλὸν κάθισμα· κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον τούτου ὑπῆρχε βόθρος μὲ κεκαυμένα ὀστᾶ ζώων¹²³. Ἡ ὑπόστυλος κρύπτη δὲν ἐδέχετο φῶς εἰμὴ μόνον διὰ τῆς θύρας. Τὸ ὑπεράνω δωμάτιον θὰ εἶχε δύο κίονας καὶ θὰ ἐπεκοινῶνει μὲ βεράνταν. Ἀνήκει εἰς τὸ νεώτερον ἀνάκτορον, χρησιμοποιηθεῖσα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν αὐτοῦ.

ΚΕ) Τύλισος. Κρύπτη Οἰκίας Α¹²⁴. Τετραγωνικὸν δωμά-

¹¹⁸) Ἀποκλείεται συμπτωματικὴ διεϊσδυσις εἰς τὸν μὲ στενώτατον στόμιον ἀποθέτην.

¹¹⁹) Σπ. Μαρινάτου, Ἡ Κρήτη καὶ ὁ Χεττιτικὸς - Μικρασιατικὸς κόσμος κατὰ τὴν δευτέραν χιλιετηρίδα π.Χ., «Μικρασιατικὰ Χρονικά», Α', 72 κέξ.,

¹²⁰) Ξανθοῦδίδης, αὐτόθι, σ. 8 καὶ 15.

¹²¹) Αὐτόθι, εἰκ. 9, Ρ. Μ. ΙΙ 284, εἰκ. 168, ἐνθα ἀνεγνωρίσθη ὡς «ιερός κόμβος».

¹²²) Fouilles exécutées à Mallia, Ire Rapport, Paris 1928, 27 κέξ., πίν. XVII. Πρβλ. Ρ. Μ. Ι, 436, ΙΙ, 322 κέξ., εἰκ. 183.

¹²³) Mallia, αὐτόθι 29 (δωμ. VII, 8)· ὁ βόθρος ἦτο ἐπίχριστος. Ἀποκλείεται ἀπολύτως ἡ ἐκδοχὴ ἐστίας.

¹²⁴) J. Hazzidakis, Villas Minoennes de Tyliossos, Paris 1934,

τιον, πιθανῶς σκοτεινόν, ἐπιμελῶς πλακόστρωτον, μὲ τετραγωνικὸν στῦλον ἐν τῷ μέσῳ. Ἡ διάταξις τῶν πλακῶν τοῦ δαπέδου ἦτο, φαίνεται, ἀρχικῶς ἢ συνήθης εἰς τὰς κρύπτας (μία σειρὰ πλακῶν κύκλω μὲ βάθυσμα εἰς τὸ κέντρον), ἀλλὰ τὸ δάπεδον ἐπεδιορθώθη. Ὁ στῦλος δὲν φέρει χαρακτὰ σύμβολα, ἀποδεδειγμένως ὅμως ἦτο ἐπίχριστος¹²⁵. Ἐντὸς τοῦ δωματίου ἀνευρέθησαν¹²⁶ μικροὶ ἰδιότυποι πίθοι, δύο τρίωτα ἀγγεῖα, τὸ ἐν τῶν ὁποίων εἶναι τὸ γνωστὸν κατακόσμητον μὲ τὰς γιρλάνδας καὶ τὰ κοράλια, πήλινοι δίσκοι μὲ ὅπας ἐξαοτήσεως¹²⁷, ἰδιότυπον σκεῦος μὲ χωριστὸν δοχεῖον ἐν τῷ μέσῳ, βαρὺ σκεῦος ἐκ στεατίτου κ.ἄ. Ἀποδεικτικὰ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ δωματίου ὡς κρύπτης ἱεροῦ εἶναι τὸ ὠραῖον εὐμέγεθες εἶδωλον λατρευτοῦ τῆς θεότητος, πυραμιδικὴ βᾶσις διπλοῦ πελέκεως καὶ ἀφθονα ὄστᾶ ζώων ἐκ θυσίας, προβάτων, χοίρων καὶ μηρὸς ταύρου (*bos primigenius*). Τὸ παράπλευρον δωματίον περιεῖχε δοχεῖα πήλινα μὲ διαφόρους χρωστικὰς οὐσίας¹²⁸ καὶ χαλκοῦν τάλαντον. Τὸ ἀμέσως γειτονικὸν τούτου ἔδωκε τοὺς τρεῖς μεγάλους χαλκοὺς λέβητας καὶ τινὰς ἐνεπιγράφους πινακίδας, ἴσως προερχομένας ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου ἄνω δωματίου. Τὰ τρία δωμάτια ἀποτελοῦν ἐν σύνολον κλειόμενον διὰ μιᾶς θύρας. Τὸ εἰδῶλιον τοῦ λατρευτοῦ ἔπεσεν ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, ὥστ γίνεται πιθανὴ ἢ ἐκδοχὴ Ἱεροῦ μετὰ κεντρικοῦ κίονος εἰς τὸν ἄνω ὀρόφον. Ἡ οἰκία χρονολογεῖται εἰς τὴν MM IIIβ - YM Ia περίοδον.

ΚΣΤ) Τύλισος. Κρύπτη Οἰκίας Γ¹²⁹. Ἐντὸς σχεδὸν ἀκριβῶς τετραγωνικοῦ δωματίου¹³⁰, ἀσφαλῶς σκοτεινοῦ, ὑπάρχει ἐν τῷ

13, πίν. IV. Κατὰ τὰς ὑπ' ἐμοῦ γενομένας ἐργασίας ἀποκαταστάσεως ἐβεβαιώθη ἡ ἀρχικὴ διάταξις τῆς κρύπτης:

¹²⁵) Αὐτόθι, 13.

¹²⁶) Διὰ τὰ ἀνευρεθέντα J. Hazzidakis, Tyliossos à l' époque minoenne, Paris 1921, εἰκ. 6 (τρίωτοι ἀμφορεῖς), εἰκ. 16 (σκεῦος - κέρνος), εἰκ. 28 (σκεῦος στεατίτου), πίν. VI (χαλκοῦν εἶδωλον), εἰκ. 29 (λέβητες χαλκοῦ), εἰκ. 31 (τάλαντον).

¹²⁷) Ὁ ἀνασκάψας ἐθεώρησεν ἀπιθάνως ὡς ἀναθηματικούς πελέκεις (Villas Min. 105. πίν. XXX, I). Πρόκειται περὶ τῶν λεγομένων ὑφαντικῶν βαρῶν. Παρατηρήθη πλειστάκις ὅτι τοιαῦτα βάρη εὐρίσκονται μὲ ἱερά ἀντικείμενα (πρβλ. Loom - Weights Area Ἀνακτόρου Κνωσοῦ).

¹²⁸) Τοιαῦτα ἀγγεῖα μὲ χρωστικὰς οὐσίας ἀνευρέθησαν καὶ εἰς τὴν Κρύπτην τοῦ Μονολιθ. Στύλου Φυλακωπῆς (ΜΣΤ, βλέπε κατωτέρω).

¹²⁹) Hazzidakis, Villas Min. 34, πίν. VIII, 2.

¹³⁰) Εἰς τὸ σχέδιον αὐτόθι πίν. XI δὲν ἀπεδόθη ὁ διαχωριστικὸς πρὸς τὸ τέμενος τοῦ δωματίου· τὸ σχέδιον εἶναι ἀτελὲς καὶ ὡς πρὸς ἄλλα σημεία. Τῶν Οἰκιῶν Τυλίσου ἐτοιμάζεται νέα ἐκδοσις, ἣτις θὰ πραγματοποιηθῆ μετὰ τὸ πέρασ τῆς συνεχιζομένης ἀποκαταστάσεως.

μέσφ τετράγωνος στυλός. Τὸ δωμάτιον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἐν χαμηλότερον πλακόστρωτον, περιλαμβάνον τὸ ἀνατολικὸν τμήμα, καὶ ἐν ὑψηλότερον μὲ ἐπίχριστον δάπεδον, τοῦ ὁποίου μόνον λείψανα κατὰ τὰ κράσπεδα διεσώθησαν. Εἰς τὸ πλακόστρωτον τοῦ δωματίου καὶ σχεδὸν πρὸ τοῦ στυλίου, ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος, σώζεται πλᾶξ μὲ ἑκατέρωθεν δύο βάσεις ἐνθυμιζούσας βάσεις παραστάδων, ὅλλ' ἄνευ τῶν συνήθων ὀδοντώσεων. Ὑποθέτω ὅτι πρόκειται περὶ τῆς βάσεως θρόνου μὲ ξυλίνας παραστάδας¹³¹. Ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ὑψηλοτέρου τμήματος ἀνεκαλύφθη παλαιοανακτορικῶν χρόνων ἀποθέτης¹³². Εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν ἦτο στενωτέρον διαμέρισμα μὲ εἶδος τεμένους, ἀπομονωμένου διὰ διαχωρίσματος καὶ πλακοστρώτου. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρέθη τὸ σύμβολον τῶν ἱερῶν κεράτων ἐξ ἐπιχρίστου διὰ λευκοῦ κονιάματος πηλοχώματος¹³³. Ἡ θύρα τοῦ δωματίου εἶναι ὄχι ὅπου σημειοῦται ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος, ἀλλὰ πρὸς τὴν sottoscala¹³⁴. Ἡ προσπάθεια νὰ ἀποκλεισθῇ τὸ δωμάτιον γίνεται ἐκ τούτου φανερῆ. Τὰ λείψανα τοῦ ὑπεράνω τούτου διαμερίσματος, ἐπικοινωνοῦντος διὰ παραπλεύρου κλίμακος, ἐξηφανίσθησαν κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῶν ΥΜ ΙΙΙ δωματίων. Ἡ κρύπτη ἀνήκει εἰς τοὺς ΜΜ ΙΙΙβ - ΥΜ Ια χρόνους.

ΚΖ) Μεγάλου Σκλαβοκάμπου κρύπται¹³⁵. Ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος καθηγητοῦ Μαρινάτου σκοτεινὸν ἀπλοῦν ὀρθογώνιον δωμάτιον τῆς βορείας πτέρυγος τοῦ Μεγάλου ἐξακριβωθῆσθαι ὡς ἱερὸν λόγφ τοῦ μελανοῦ στρώματος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνάστροφοι ἀνευρέθησαν πολλοὶ ἄωτοι κναθίσκοι. Σημειοῦται ἐνταῦθα ὅτι ἐκ τῶν ἄνω δωματίων τῶν κειμένων κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ Μεγάλου προῆλθον τὰ λίαν ἐνδιαφέροντα πήλινα σήμαντρα (σφραγίσματα), τῶν ὁποίων πολλὰ ἔχουν θρησκευτικὴν σημασίαν¹³⁶. ἐκ τούτων προῆλθον ἐπίσης τὸ μαρμαρίνον κωνικὸν ρυτόν, ἡ μαρμαρίνη σφῆρα, πηλίνη κεφαλὴ ταύρου, ἡ ὠραιοτάτη γεφυρόστομος πρόχους καὶ ἴσως ἡ μαρμαρίνη τράπεζα (προσφορῶν ;)¹³⁷. Ὡς ὑπόστυλον κρύπτειν θὰ ἐδεχόμεν τὴν μεγάλην τετραγωνικὴν αἴθουσαν μὲ τοὺς τέσσαρας τετραγωνικοὺς

¹³¹) Βλ. ἀνωτέρω σ. 444 διὰ τὸ ἀνάλογον Οἰκίας Β Γυψάδων.

¹³²) Hazzidakis, αὐτόθι 34.

¹³³) Αὐτόθι.

¹³⁴) Αὕτη ἀπεκαλύφθη κατὰ ἰὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως. Ἐσφαλμένως εἰς τὸ σχέδιον παρὰ Χατζηδάκη.

¹³⁵) Σπ. Μαρινάτου, Τὸ Μινωικὸν Μέγαρον Σκλαβοκάμπου, ΑΕ 1939 - 1941, 69 κέξ., σχέδ. εἰκ. 4 (κρύπτη ἀρ. 8, σ. 74 καὶ 78· σ. 75 - 76 καὶ 80 τετράστυλος χώρος καὶ συναφῆς ἐστία).

¹³⁶) Αὐτόθι, σ. 87 κέξ., εἰκ. 13 - 15, πίν. 3, Ι καὶ 4, Ι - 17.

¹³⁷) Αὐτόθι, πίν. 2, εἰκ. 3, 4, 6.

στύλους (τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἔχει δεσμευθῆ ἔντος τῆς γωνίας ἑνὸς προβάλλοντος ἔντος αὐτῆς δωματίου), διότι ὁ μικρὸς διαχωριστικὸς τοῖχος, σχηματίζων εἶδος τεμένους, ἀπομονώνει τὸν φυσικὸν μετὰ ρωγμῶν βράχον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη παχὺ πυρίκαυστον στρῶμα ἢ ἀνεύρεσις μικροσκοπικῶν κυπελλιδίων¹³⁸ ἔντος τῶν ρωγμῶν μετὰ κεκαυμένων ὀστῶν ζώων ἐνθυμίζει τὴν ἀνάλογον ἀπόθεσιν εἰς τὰς σχισμὰς τῶν βράχων τῶν Ἱερῶν Κορυφῶν¹³⁹. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἐσχηματίζετο αὐτὴ ἔχει κατ' αὐτῆς τὴν παντελῆ ἔλλειψιν ἀποχετεύσεως. Δύο νεολιθικοὶ πελέκει, οἵτινες ἀνευρέθησαν πλησίον τοῦ ἑνὸς τῶν στύλων καὶ κατὰ τὸ κατώφλιον, εἶναι ὑπὲρ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ ὑποστύλου δωματίου ὡς ἱεροῦ¹⁴⁰.

ΚΗ) Ἀνάκτορον Φαιστοῦ. Ὑπόστυλος κεντρικὴ κρύπτη¹⁴¹. Ἀνήκει εἰς τὴν ΜΜ III περίοδον καὶ ἔχει δύο ὀρθογωνίους παραλληλεπιπέδους στύλους, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος, παρὰ τὴν δίδυμον θύραν, συνδέεται μὲ διατοίχισμα μὲ τὸν ἔναντι δυτικὸν τοῖχον, ὁ δὲ ἕτερος παραμένει εἰς τὸ κέντρον τοῦ οὕτω δημιουργουμένου τετραγωνικοῦ χώρου¹⁴². Ὁ εἷς τῶν στύλων φέρει χαρακτὸν τὸ σύμβολον τοῦ κεραυνοῦ. Τὸ δάπεδον εἶναι πλακόστρωτον. Ἐτερον κατὰ μῆκος διαχώρισμα διαχωρίζει εἶδος τεμένους. Δύο ὑψηλότερα δάπεδα ἀντιπροσωπεύουν τὰς δύο τελευταίας φάσεις τοῦ νεωτέρου ἀνακτόρου, ἕν πολὺ βαθύτερον, ἐπίχριστον μὲ ἐρυθρὸν ἐπίχρισμα δάπεδον ἀνήκει εἰς τὸ πρῶτον ἀνάκτορον¹⁴³. Ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου τῆς κρύπτῃς ἀνευρέθη ἄφθονος κεραμεικὴ τῆς ΜΜ III φάσεως. Ὁ ἀνασκάψας ἐδέχθη ἀρχικῶς τὴν ἐκδοχὴν περὶ ἱεροῦ. Οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τοῦ ἄνω ταύτης δωματίου.

¹³⁸) Αὐτόθι, 76, ὅπου ἀναφέρονται δύο μόνοι ἂν δὲν μὲ ἀπατᾶ ἢ μνήμη ἀνευρέθησαν περισσότεροι. Οἱ κυπελλίσκοι τοῦ πίν. 2,5 προέρχονται ἐν μέρει ἐκ τοῦ δωμ. 8.

¹³⁹) Βλ. Ν. Πλάτωνος, Τὸ Ἱερόν Μαζᾶ καὶ τὰ Μιν. Ἱερά Κορυφῆς «Κρητ. Χρονικά» Ε', 95 κέξ.

¹⁴⁰) Ὁρθῶς χαρακτηρισθέντες ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος ὡς ἱερά ἢ μαγικά ἀντικείμενα.

¹⁴¹) Palazzo Minoico di Festòs I, 122, εἰκ. 51 (σχέδ.).

¹⁴²) Δὲν ἀποκλείεται τὸ ἐκληφθὲν ὡς διατοίχισμα νὰ εἶναι χαμηλὸν πόδιον ὡς εἰς τὴν κρύπτῃν τῆς ΝΑ οἰκίας Κνωσοῦ (Θ).

¹⁴³) Τοῦτο πιθανῶς δεικνύει ὅτι τὰ δωμάτια τοῦ πρώτου Ἀνακτόρου εὐρίσκοντο, ὡς τὰ ἀντίστοιχα τῆς προσόψεως, εἰς πολὺ βαθύτερον ἐπίπεδον καὶ ὅτι ἢ νῦν σωζομένη κρύπτη εἶναι τῆς πρώτης νεοανακτορικῆς φάσεως (ΜΜIII). Βλ. ἀντίστοιχον ἱερόν δωμάτιον μὲ βόθρον εἰς τὸ κέντρον εἰς ΜΜ I οἰκίαν τῆς Δυτ. Αὐλῆς (BSA, XXX, 33 κέξ., πίν. XI, I).

ΚΘ) Ἀνάκτορον Φαιστοῦ. Βορεία κρύπτη¹⁴⁴. Παρὰ τὴν σειρὰν τῶν θησαυροφυλακείων παρὰ τὰ ὅποια, καταπεσὼν ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, ἀνευρέθη ὁ περίφημος πήλινος ἐνεπίγραφος δίσκος τῆς Φαιστοῦ, ὑπάρχει μικρὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον, ἔλλιπες τὸν βόρειον τοῖχον, μὲ τετραγωνικὸν στῦλον εἰς τὸ μέσον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη ὀλόκληρος σειρὰ τριποδικῶν χυτρῶν καὶ κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν πλαστικὸν πήλινον ρυτὸν μορφῆς ὀλοκλήρου ταύρου¹⁴⁵, ἀνήκοντος ἴσως εἰς τὴν ΜΜ III περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ἢ κρύπτη. Εἶναι προφανές ὅτι δὲν δύναται νὰ πρόκειται περὶ μαγειρείου, ἀφοῦ τὸ δωμάτιον ἦτο κλειστὸν καὶ σκοτεινόν· τὸ ρυτὸν καὶ ἡ γειτονία μὲ τὸν θησαυρὸν τοῦ ἱεροῦ ἀποδεικνύει ὅτι ἦτο κρύπτη λατρείας. Παράπλευρον δωμάτιον περιεῖχε πλουσίαν συλλογὴν ΜΜ III ἀγγείων¹⁴⁶. Τὸ ἄνω προφανῶς μετὰ κίονος δωμάτιον, ἐπεκοινώνει μὲ τὸ ἀρχαιοφυλάκειον ἐξ οὗ ὁ Δίσκος.

Λ) Φαιστός. Κρύπτη Νοτίας Οἰκία¹⁴⁷. Ἐν τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ κεντρικὸν τετράγωνον στῦλον ἀναχωρίζεται ὡς ΜΜ οἰκία κάτω ἀπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ τῆς Ρέας· εἶναι πλακόστρωτον καὶ ἀναμφιβόλως ἦτο σκοτεινόν. Ὁ στῦλος του ἔχει χαρακτηριστὸν τὸ σύμβολον τοῦ στάχους. Ἀτυχῶς δὲν ἀναφέρεται τί ἀνευρέθη ἐπὶ τόπου. Ἐνδιαφέροντα ὅμως τεμάχια διακοσμητικῶν τοιχογραφιῶν σημειοῦται¹⁴⁸ ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὸν στενὸν ἀνασκαφέντα ἀτελῶς χώρον τῆς οἰκίας, ἴσως καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω τῆς κρύπτῆς δωματίου. Ἡ κρύπτη ἀνήκει εἰς τὴν παλαιοανακτορικὴν ἐποχὴν. Δὲν γνωρίζομεν καλῶς τὰ ἐπὶ τόπου οἰκοδομηθέντα νεοανακτορικὰ κτήρια. Ὑπάρχει ἢ πιθανότης ὅτι διὰ μέσου τῶν γεωμετρικῶν χρόνων διειρηθή ἢ ἀνάμνησις τῆς ὑπάρξεως ἐκεῖ προελληνικοῦ ἱεροῦ, διὰ τοῦτο δὲ ἀνιδρῦθη ναὸς εἰς τὴν Ρέαν· ἄλλως καὶ ὁ ἑλληνικὸς ναὸς τῆς Κνωσοῦ, πιθανῶς καὶ αὐτὸς ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ρέαν¹⁴⁹, ἔκειτο σχεδὸν ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ κεντρικοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀνακτόρου.

ΛΑ) Ἀγ. Τριάς. Κρύπτη Μιν. Ἐπαύλεως¹⁵⁰. Τετράγω-

¹⁴⁴) Festòs I, 357, εἰκ. 211 (vano XLI, 102), II, 392 - 3, εἰκ. 256.

¹⁴⁵) Αὐτόθι, II, εἰκ. 257, σ. 393.

¹⁴⁶) Αὐτόθι, I, 359, εἰκ. 212.

¹⁴⁷) Αὐτόθι, 170, εἰκ. 72.

¹⁴⁸) Αὐτόθι, 172, πίν. XL, E I, 5.

¹⁴⁹) P. M. I, 635, II, 5 - 7, εἰκ. 2.

¹⁵⁰) Rapporto sugli scavi eseguiti ad Hagh. Triada e Festo, «Mem. R. Ist. Lomb.» XXI - XXII (Ser. III), 238 ὅπου ἀναγνωρίζεται ὅτι πρόκειται περὶ κρύπτῆς ἱεροῦ. Banti, Culti, etc. 18, ὅπου θεωρεῖται ὡς ἀποθήκη.

νον δωμάτιον ἐπιμελῶς ἐπενδεδυμένον διὰ γυψοπλακῶν μὲ τετραγωνικὸν στῦλον ἐν τῷ μέσῳ· σειρὰ πλακῶν σχηματίζει κύκλω τοῦ στύλου τετραγώνον, τὸ ὁποῖον ἀφῆνει ἐν τῷ μέσῳ καὶ περὶ τὸν στῦλον τετραγωνικὸν βάθυσμα, ὡς συμβαίνει συνήθως εἰς τὰς κρύπτας. Τὸ πλακόστρωτον τοῦτο ἦτο προσβατὸν διὰ πλακὸς ἀπὸ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας. Τόσον ὁ λοιπὸς περιβάλλον χωρὸς, ὅσον καὶ τὸ βάθυσμα ἔχουν δάπεδον πατητοῦ χώματος. Ἐντὸς τοῦ δωματίου δὲν ἀνευρέθησαν πίθοι ἢ ἄλλα μεγάλα ἀγγεῖα· ἢ ὑπόθεσις ὅθεν περὶ ἀποθήκης οὐδαμοῦ στηρίζεται. Εἰς τὸ ἀμέσως γειτονικὸν πρὸς δυσμὰς δωμάτιον ἀνευρέθησαν τρία εἰδώλια λατρευτῶν καὶ δύο ἀναθηματικὰ ζώδια (καθήμενα ἀγρίμια)¹⁵¹· γειτονικὸν ἐπίσης εἶναι τὸ διαμέρισμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνευρέθησαν ἀποθηκευμένα τὰ χαλκᾶ τάλαντα¹⁵². Ἀμέσως ἔξω τοῦ δωματίου τοῦ Ἱεροῦ καὶ παρὰ τὴν εἰς αὐτὸ ἀνερχομένην μικρὰν καὶ στενὴν κλίμακα ὑπάρχουν δύο μικρὰ δωμάτια τῶν ὁποίων τὸ ἐν ἔχει ὀλόκληρον σειρὰν κυκλικῶν λεκανῶν μὲ προεξέχον κέντρον· ἐνθυμίζει τὸ ἀντίστοιχον διαμέρισμα διακονικοῦ τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (Vat Room). Δὲν ἐξακριβοῦται τι περὶ τοῦ πιθανῶς ἄνω τῆς κρύπτης ὑπάρχοντος δωματίου. Χρησιμοποίησις τῆς κρύπτης ἐγένετο κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙβ - ΥΜ Ια ἐποχὴν.

ΛΒ) Ἀγία Τριάδα. Κρύπτη Οἰκίας περιοχῆς Θόλων¹⁵³. Δωμάτιον ἐν μέρει διατηρούμενον, ἀλλὰ πιθανῶς ἀρχικῶς τετραγωνικόν, μὲ δύο τετραγώνους στύλους κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ δωματίου· ὁ ἕτερος τούτων φθάνει εἰς ὕψος 1,30 μ. Ἡ ἐποχὴ χρησιμοποίησεως τοῦ δωματίου εἶναι παλαιότερα τῆς χρονολογίας τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ταφῶν. Αἱ ταφαί, περιορισθεῖσαι μόνον εἰς τὸ δωμάτιον τῶν στύλων, ἦσαν εἰς στρωμα ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου. Γεγονὸς εἶναι ἢ ἐντὸς τοῦ δωματίου ἀνάμιξις τῶν στρωμάτων, τὸ κατώτερον ὅμως, τὸ ὁποῖον δὲν περιεῖχε καθόλου ὀστᾶ ταφῶν, ἦτο ἐν μέρει ἀδιατάρακτον. Ὅπωςδήποτε ἀποκλείεται ἢ τυχαία συγκέντρωσις, μάλιστα εἰς τόσον στενὸν χωρὸν, τῶν πολυαρίθμων πολυτίμων ἀντικειμένων, ὡς ἐδέχθη ἢ Banti, μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐξ οἰκιῶν εὕρισκομένων εἰς ὑψηλότερον

¹⁵¹) Οὕτω ἢ Banti· ἀντιθέτως εἰς τὴν προκαταρκτικὴν ἐκθεσιν ἀναφέρονται «πολλὰ εἰδώλια» καὶ ὑπάρχει πράγματι εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου μακρὰ σειρὰ τοιούτων. Bossert, *Alt Kreta*³ 1937, εἰς 311 - 312. Banti, *Culti etc.* 19· τὰ ἀγρίμια εἶναι ἀδημοσίευτα.

¹⁵²) P. M. II, 624, εἰκ. 391. Ὑπενθυμίζω ὅτι τάλαντον ἀνευρέθη εἰς τὸ γειτονικὸν δωμάτιον τῆς Κρύπτης Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ).

¹⁵³) R. Paribeni, *Ricerche nel Sepolchr. di Hagh. Triada*, «*Mon. Ant.*» XIV (1905), 720 κέξ., εἰκ. 22 - 23. Banti, *Culti*, 23 κέξ., ὅπου αὕτη ἀρνείται καὶ πάλιν νὰ ἀναγνωρίσῃ δωμάτιον λατρείας.

ἐπίπεδον τοῦ λόφου κατολισθήσεως. Ἡ ὑπόθεσις χρησιμοποίησεως τοῦ δωματίου ὡς ἱεροῦ, γενομένη παραδεκτὴ ὑπὸ τῶν Nilsson καὶ Evans¹⁵⁴, κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένη. Εἰδώλια τοῦ τύπου τῶν ἀνευρεθέντων οὐδέποτε εὐρίσκονται εἰς τάφους¹⁵⁵ καὶ εἶναι ζήτημα ἂν χρυσᾶ κοσμήματα ἀποδεικνύοντα ἐπιφανῆ νεκρὸν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελέσουν κτερίσματα ταφῆς γενομένης προχείρως ἐντὸς ἐρειπίων. Τὰ ἀνευρεθέντα¹⁵⁶ δικαιολογοῦν ἀντιθέτως *reculium* ἱεροῦ μετὰ τοῦ συναφοῦς εἰς αὐτὸ θησαυροφυλακείου. Τὰ κύρια εἶναι: α) τὸ μέγα εἶδωλον μὲ τὴν «πολύμαστον» ἐσθῆτα (κατὰ τὴν γνώμην μου εἶδωλον θεότητος)· β) μία σειρὰ εἰδωλίων μὲ κυλινδρικήν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐσθῆτα εἰς λατρευτικὴν στάσιν¹⁵⁷ ἐν εἶδωλον τῆς σειρᾶς παριστᾶ αἰωρουμένην μορφὴν παιδίσκης ἐπὶ αἰώρας, τῆς ὁποίας τὰ στηρίγματα εἶναι ἀκριβῶς στῦλοι μετὰ πτηνῶν ἐπ' αὐτῶν¹⁵⁸. γ) ἀγγεῖον πλαστικὸν ἐξ ἀλαβάστρου εἰς μορφὴν ἐγκύου, ἴσως μάλιστα τικτούσης πιθήκου¹⁵⁹. δ) σφῦρα ἐκ γρανίτου· ε) ὀλόκληρος σειρὰ χρυσῶν κοσμημάτων, ἴσως διακόσμου ἱερείας, ἀποτελούντων ἐν σύνολον (περιδέραιον ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ μὲ ἀμυγδαλοειδεῖς καὶ σταγονοειδεῖς ψήφους, τρεῖς ψῆφοι εἰς σχῆμα κεφαλῶν ταύρων καὶ δύο εἰς σχῆμα συσπειρουμένων αἰλούρων, ἐν περίπαπτον μὲ ἐξ ἐπ' αὐτοῦ ἀντικείμενα μαγικῆς σημασίας)· στ) μία σφίγξ κατακεκλιμένη ἐκ στεατίτου, ἴσως σπονδικὸν δοχεῖον· ζ) ἐπίχρυστα κέρατα ταύρου· η) εἶδωλιον χαλκοῦν βοός· θ) ἰδιόρρυθμον σκεῦος κολουροκωνικὸν μὲ ὀπᾶς, ἀνάλογον ἄλλων θεωρουμένων διὰ τὰς ἐπ' αὐτῶν παραστάσεις βουκράων καὶ διπλῶν πελέκεων¹⁶⁰ ὡς ἱερῶν (εἶδος σαμνίων διὰ τὸ αἷμα τῶν θυσιαζομένων ζώων). Σχεδὸν ἅπαντα (πιστεύω καὶ τὰ πῆλινα εἰδώλια) χρονολογοῦνται εἰς τὴν MM IIIβ - YM Ia περίοδον.

¹⁵⁴) Nilsson², 300 κέξ., 331 σῆμ. 7.

¹⁵⁵) Βλ. Nilsson, ἔ. ἄ.

¹⁵⁶) Εἰκόνες παρὰ Paribeni, ἔ. ἄ. 24 - 47.

¹⁵⁷) Ἡ Banti, (ἔ. ἄ. 24), ἀπέκλινεν εἰς χαμηλὴν χρονολόγησίν των· ὅμως εἶναι ὅμοια καὶ ἀντίστοιχα πρὸς τὰ ἀνευρεθέντα εἰς ἱερὸν τῆς δυτικῆς πτέρυγος τῆς Ἐπαύλεως (αὐτόθι σ. 19 κέξ. εἰκ. 6 - 8), τὰ ὁποῖα θεωρεῖ ὡς YMI.

¹⁵⁸) Ἡ Banti, (αὐτόθι 23) ἀμφιβάλλει, διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς αἰώρας μὲ τοὺς στύλους καὶ διὰ τὴν ἱερὰν σημασίαν της. Ἀντιθέτως ὁ Nilsson², 331, σῆμ. 7.

¹⁵⁹) Τὸ σῶμα τοῦ πιθήκου ἀνευρέθη τελευταίως ὑπὸ τοῦ φύλακος καὶ συνηρομόσθη ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὴν ἀρχικῶς νομισθεῖσαν ἀνθρωπίνην κεφαλὴν (Paribeni, ἔ. ἄ. εἰκ. 25).

¹⁶⁰) Βλ. τὰ ἐκ Παλαικάστρου BSA, Suppl. I (1923), πίν. XII καὶ VIII, πίν. XVII, 5 (τὸ δεύτερον ἀνευρεθὲν μὲ ποτήρια διακοσμούμενα διὰ διπλῶν πελέκεων).

ΛΓ) Κουμάσα. Ἱερὸν Συνοικισμοῦ¹⁶¹. Εἰς μίαν τῶν οἰκιῶν κρύπτη τετράγωνος μὲ κίονα (ἢ στῦλον) εἰς τὸ μέσον, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν ὀλόκληρος σειρὰ τελετουργικῶν σκευῶν (γεμάχιον τραπέζης προσφορῶν, ὁμοίας τοῦ Ἱεροῦ τῆς Φαιστοῦ, κανικὴ πηλίνη στήλη, μικρὰ λιθίνη τράπεζα προσφορῶν, βαίτυλος μορφῆς τροχοῦ τροχαλίας καὶ τινὰ ἀγγεῖα)¹⁶². Εἰς μεταγενεστέραν, μετανακτορικὴν περίοδον ἀνήκουν τὰ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἀνευρεθέντα εὐμεγέθη κυλινδρικά σκεύη μὲ τὰς ὀφιοειδεῖς λαβάς¹⁶³. Ἀτυχῶς δὲν ἔχομεν περισσοτέρας πληροφορίας περὶ τῆς ἐνδιαφερούσης ταύτης κρύπτης.

ΛΔ) Ἀπεσωκάρι. Κρύπτη Θολωτοῦ τάφου¹⁶⁴. Τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου χαρακτηριστικῆς μορφῆς τετράγωνον δωμάτιον, μὲ τετραγωνικὸν στῦλον εἰς τὸ μέσον, συνδεόμενον μὲ βοηθητικὸν χῶρον διὰ τοίχου διαχωριζόμενον, προθάλαμον καὶ ὀπίσθιον δωμάτιον, διὰ τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ εἴσοδος εἰς τὸν θόλον, ὀρθῶς ἠομηνεύθη ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος ὡς δωμάτιον λατρείας. Οὐδεμία ταφὴ εὐρέθη ἐντὸς αὐτοῦ, ἀπέδωκεν ὅμως τινὰ τῶν μᾶλλον χαρακτηριστικῶν λιθίνων καὶ πηλίνων ἀγγείων, χρονολογουμένων εἰς τὴν ἀμέσως πρὸ τῆς παλαιοανακτορικῆς ἐποχῆς MM Ia καὶ τὴν ἀρχομένην παλαιοανακτορικὴν MM Ib περίοδον. Σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὴν στενὴν πλευρὰν τοῦ προθαλάμου θρανίου ἐκ πλακὸς ἑξαγωνικῆς, προφανῶς ἱερᾶς τραπέζης· πρὸ ταύτης συσσωμάτωμα ἀπέδιδεν ἀόριστον μορφήν ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου τεχνητῶς ἀπεδόθη ὁ ὄμφαλός¹⁶⁵. Οὕτω ἐπεβεβαιώθη ἡ ἐντὸς τῆς κρύπτης νεκρικὴ λατρεία.

ΛΕ) Γουρνιά. Κρύπτη Οἰκίας Εε¹⁶⁶. Τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ τετράγωνον στῦλον εἰς τὸ μέσον· ἔχει προθάλαμον καὶ ἄλλο μικρὸν διαμέρισμα, ἴσως βοηθητικόν. Ἐξω ἀμέσως τῆς κρύπτης ἀνευρέθη τρίωτος ἀμφορεὺς μὲ διακόσμησιν διπλῶν πελέκεων συνδυαζομέ-

¹⁶¹) Xanthudides, Vault. Tombs of Messarà, σ. 50. «Arch. Anzeiger», 1907, 108. Δυστυχῶς τὸ Ἱερὸν παρέμεινε ἀδημοσίευτον.

¹⁶²) Αὐτόθι, πίν. XXXIII.

¹⁶³) Ὁ καθ. Μαρινᾶτος πρῶτος ἀπέδειξε ὅτι τὰ 4 σωληνωτὰ σκεύη ἀποτελοῦν δύο μόνον καὶ ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν YM III περίοδον (βλ. Μαρινᾶτου, Αἱ Μινωικαὶ Θεαὶ τοῦ Γάζι, 1937, σ. 284, ὑποσ. 3).

¹⁶⁴) Fr. Matz, Forschungen auf Kreta, Berlin 1950 (Aug. Schöngenderfer. Ein mittelminoisches Tholosgrab bei Apesokari σ. 18 (Raum G.) πίν. 16, 18 (1 - 2).

¹⁶⁵) Αὐτόθι 19· ὁ ἀνασκαφεὺς θεωρεῖ ὅτι τὸ εἶδωλον ἔκειτο ἀρχικῶς ἐπὶ τῆς πλακός, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὡς βωμόν.

¹⁶⁶) Boyd-Hawes, Gournia, Philadelphia, 1908. Βλ. γενικὸν σχέδιον τῆς πόλεως.

νων μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον, συνδυαζομένην μὲ πλουσίαν φρυκτὴν ¹⁶⁷. Ἄτυχῶς οὐδὲν πλέον γνωρίζομεν περὶ τῆς κρύπτης ταύτης καὶ τοῦ ἴσως ὑπὲρ αὐτὴν κειμένου δωματίου μετὰ κίονος. Ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ΥΜ Ια περίοδον.

ΛΣΤ) Ψεῖρα. Κρύπτη Οἰκίας Β ¹⁶⁸. Τετραγωνικὸν δωμάτιον, ἀπομεμονωμένον ἀπὸ τὸ λοιπὸν συγκρότημα δωματίων καὶ τὸ ὁποῖον εἶχε κλιμακωτὴν πρόσβασιν. Περὶ αὐτοῦ δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρως πληροφορίας δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχουν λείψανα κεντρικοῦ στύλου, ἐντὸς ὅμως αὐτοῦ ἀνευρέθη ὁ θαυμάσιος πίθος μὲ τὴν διακόσμησιν τῶν βουκράνων, μεταξὺ τῶν κερύτων τῶν ὁποίων ἐμφανίζεται ὁ διπλοῦς πέλεκυς, καὶ σειρὰν ὅλην διπλῶν πελέκεων ¹⁶⁹. Ἡ αὐτὴ οἰκία ἔχει καὶ ἄλλο ἱερὸν μὲ θρανίον (βλ. κατωτέρω), Ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙβ - ΥΜ Ια περίοδον.

ΛΖ) Ψεῖρα. Κρύπτη Οἰκίας Δ ¹⁷⁰. Ὁρθογώνιον δωμάτιον μὲ ἐνισχυμένους τοίχους καὶ μὲ δύο ἀντηρίδας ἐνισχυτικάς, προφανῶς ἵνα ὑποβαστάσουν τὸ μέγα βάρος τοῦ ἄνω δωματίου ἔχει κατὰ τὸ μέσον παραλληλεπίπεδον στῦλον. Εἶναι ἐπιμελῶς πλακόστρωτον, ὡς καὶ τὸ γειτονικὸν του τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀποθήκη τοῦ πρώτου. Ὅτι τὸ διαμέρισμα ἦτο σημαντικὸν ἀπέδειξε τὸ γεγονός ὅτι ἐκ τῶν ἐννέα πίθων τοῦ τελευταίου δωματίου δύο ἦσαν λαμπρότατα διακεκοσμημένοι μὲ πλέγμα σπειρῶν καὶ ἐνεφάνιζον ὡραίαν πλαστικὴν ἀπόδοσιν τοῦ χείλους ¹⁷¹. Ἀνήκει εἰς τὴν ΥΜ Ια περίοδον.

ΛΘ) Παλαίκαστρο. Κρύπτη Οἰκοδομικοῦ τετραγώνου δ ¹⁷². Ἐπίμηκες διαμέρισμα ἀριστερὰ τῶ εἰσερχομένων εἰς τὸ μέγαρον 19 μὲ τετραγωνικὸν στῦλον «in situ». Θὰ ἐδίσταζέ τις νὰ θεωρήσῃ ὡς κρύπτην ἱεροῦ τὸ δωμάτιον τοῦτο, ἂν δὲν εὕρισκοντο παρὰ τὸν στῦλον αἱ βάσεις τῶν τριῶν κίωνων τοῦ ἀντιστοίχου δωματίου τοῦ ἄνω ὀρόφου (ἴσως καὶ ἐνταῦθα τρικιονίου ἱεροῦ).

Μ) Παλαίκαστρο. Κρύπτη Οἰκοδομικοῦ τετραγώνου π ¹⁷³. Σχεδὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ τετράγωνον στῦλον εἰς

¹⁶⁷) Gournia, αὐτόθι, πίν. ΙΧ, 28.

¹⁶⁸) R. Seager, Excav. on the Island of Pseira, Philad. 1910, σ. 26, σχέδ. πίν. Ι.

¹⁶⁹) Αὐτόθι, πίν. VII.

¹⁷⁰) Αὐτόθι, 15, σχέδ. πίν. Ι.

¹⁷¹) Αὐτόθι, 28, εἰκ. 9.

¹⁷²) BSA IX, 293 (δωμ. δ 20), σχέδ. πίν. VI.

¹⁷³) BSA XI, 287, σχέδ. πίν. XIII (δωμ. 27).

τὸ μέσον. Δυστυχῶς ἀγνοοῦμεν τί εὐρέθη ἐντὸς τῆς κρύπτης ταύτης· ἐκ δωματίων ὅμως τῆς αὐτῆς οἰκίας προῆλθον δύο ρητὰ διακοσμούμενα μέ τὰ ἱερά κέρατα καὶ τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναχρησιμοποίησεως τῆς οἰκίας (ΥΜ IIIα) ¹⁷⁴. Πιθανῶς ὑπῆρχεν ἄνω ἀντίστοιχον μετὰ κίονος δωμάτιον. Ἡ κρύπτη ἐχρησιμοποιήθη ἀπὸ τὴν ΥΜ Iα περίοδον.

ΜΑ) Παλαίκαστρο. Κρύπται οἰκοδομικοῦ τετραγώνου χ ¹⁷⁵. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ τέμενος καὶ ὁ ναὸς τοῦ Δικταίου Διὸς ἐξετείνοντο ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου χ, τοῦ ὁποῖου τὰ λείψανα τῶν οἰκιῶν ἐκαλύφθησαν ἀπὸ παχὺ στρώμα πλήρες ἀναθημάτων καὶ τμημάτων ἀρχιτεκτονικῆς πηλοπλαστικῆς. Τοῦτο δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας διὰ τὸ ἰδιότυπον καὶ μορφῆς κρύπτης τετράγωνον δωμάτιον χ 66 κατὰ τὴν βορείαν γωνίαν τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑστερομινωικοῦ I συγκροτήματος, εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ὁποῖου σχηματίζεται διὰ κοινιάματος ἐν τετραγώνῳ ἑλληνικὸς σταυρός ¹⁷⁶. Τὸ ἀμέσως γειτονικὸν δωμάτιον εἶχεν εἰς τὸ κέντρον τοῦ δαπέδου του μονόλιθον μεγάλην ὀρθογωνίαν πλάκα. Ἀμφότερα τὰ δωμάτια εἶναι ὑπόγεια καὶ πιθανῶς ἦσαν προσβατὰ ἐκ τῶν ἄνω. Εἰς τὰ ἀμέσως γειτονικὰ θεμέλια διαμερίσματα 61, 62 ἀνευρέθησαν, προφανῶς καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου, 35 λίθινα ἀγγεῖα (μὲ τὰ εἰς γειτονικὰ διαμερίσματα ἀνευρεθέντα 46) ¹⁷⁷· μεταξὺ τούτων εἶναι θαυμάσιον ρυτὸν ἐκ λιπαρίτου ὠοειδοῦς ἐπιμήκους σχήματος, τρία ἀγγεῖα μορφῆς σφυρίδος, καὶ μαρμαρίνη σφῦρα. Τὸ σύνολον τοῦτο ἀναμφιβόλως ἀνῆκεν εἰς θησαυρὸν ἱεροῦ καὶ ἔχει τὸ ἀντίστοιχόν του εἰς τὸν θησαυρὸν τῶν λιθίνων ἀγγείων τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ. Εἰς τὸν αὐτὸν θησαυρὸν ἀνῆκεν ἕξοχος ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ πρόχους μὲ διακόσμησιν ἐλισσομένου φυλλώματος ¹⁷⁸. Οὕτω φαίνεται λίαν πιθανὴ ἡ ὑπαρξίς ἄνω ἀντιστοίχου πρὸς τὰς κρύπτας ἱεροῦ. Ἡ παρουσία σημαντικῶν ἱερῶν εἰς τὸ οἰκοδομικὸν τετράγωνον χ — πλῆθος ἱερῶν ἀντικειμένων ἐν συνδυασμῶ μὲ ἱερὸν μετὰ θρανίου (βλ. κατωτέρω) — καὶ ἐπίσης εἰς

¹⁷⁴) BSA X, 214, εἰκ. 5.

¹⁷⁵) BSA XI, 278 - 279, εἰκ. 9 (δωμ. 66 καὶ 64).

¹⁷⁶) Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι ἡ ἀπόδοσις τοῦ σταυροῦ ἔχει ἐνταῦθα συμβολικὴν ἔννοιαν. Περὶ τοῦ σταυροῦ ὡς συμβόλου βλ. Picard, αὐτ. 158, Nilsson², 421 κέξ., P. M. I, 515 κέξ., BSA IX, 90. Ὑπάρχουν πλεῖσται ὅσοι ἀποδείξεις τῆς ἱερᾶς συμβολικῆς σημασίας τοῦ σταυροῦ, τὴν ὁποίαν παρὰ ταῦτα ἠρνήθη ὁ Nilsson.

¹⁷⁷) BSA Suppl. I (1923), 132 κέξ., πίν. XXX (τὸ ἐκ λιπαρίτου ρυτὸν 136 εἰκ. 117, ὅπου τοῦτο ἐσφαλμένως ἐθεωρήθη ὡς ἐκ στεατίτου).

¹⁷⁸) BSA IX, 280, εἰκ. II.

τὸ γειτονικὸν π, ὅπου πιστοποιεῖται ἡ ὑπαρξίς σημαντικοῦ στρώματος θυσιῶν μετὰ πολλῶν ἀναθημάτων καὶ σκευῶν ἱερῶν, μάλιστα εἰς σχῆμα πλαστικῶν ρυτῶν κεφαλῆς ταύρου¹⁷⁹, ἐρμηνεύει ἴσως τὴν κατὰ χώραν ἴδρυσιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἱεροῦ τοῦ Κρηταγενοῦς Δικταίου Διός.

ΜΒ) Ζάκρο. Κρύπτη Οἰκίας Α¹⁸⁰. Δωμάτιον τετραγωνικὸν μὲ τετράγωνον στῦλον πρὸς τὸ βάθος καλυπτόμενον διὰ κονιάματος χρώματος κυανοῦ· ἐντὸς τοῦ δωματίου καὶ δεξιὰ τῆς εἰσόδου ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ δαπέδου σύστημα δύο λεκανῶν, τῶν ὁποίων ἡ μεγαλύτερα ἔχυνε τὸ ὑγρὸν τῆς εἰς μικροτέραν δευτέραν¹⁸¹. Ὅπισθεν ἀκριβῶς τοῦ στύλου ὑπῆρχε γωνιακὸν παχὺ ἐκ πλίνθων διαχώρισμα, ἀπομονοῦν ἐσώτερον διαμέρισμα. Ὁ στῦλος δὲν ἐξεπλήρωνε τεκτονικὴν λειτουργίαν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀνασκάψας Hogarth δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἦτο ἱερός. Εἰς τὸ ἀμέσως γειτονικὸν ἀριστερὰ δωμάτιον ἀνευρέθη σύνολον χαλκῶν ἐργαλείων καὶ μέγα πλῆθος (ἄνω τῶν 500) σφραγισμάτων ἐπὶ πηλοῦ (σημάντρων) μετὰ τινων πινακίδων γραφῆς¹⁸². Τὰ θέματα τῶν σημάντρων σχετίζονται μὲ τὴν λατρείαν καὶ μὲ ἀλλόκοτα δαιμονικὰ ὄντα. Ἐσώτερον ὑπῆρχεν ἀποθήκη μὲ πλῆθος πίθων. Οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τῶν ἀντιστοιχῶν ἄνω δωματίων. Ἡ οἰκία εἶναι ΥΜ Ι.

ΜΓ) Ζάκρο. Κρύπτη Οἰκίας Δ¹⁸³. Ὁρθογώνιον μᾶλλον τετραγωνικὸν δωμάτιον μὲ τετράγωνον στῦλον εἰς τὸ μέσον· ἐπικοινωνεῖ διὰ τριῶν βαθμίδων μὲ ἐσώτερον διαμέρισμα. Ἡ κρύπτη ἦτο ὑπογεία καὶ ὁ ἀνασκάψας πιστεύει ὅτι κλιμαξ κατήρχετο ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου δωματίου ἄνω (πολὺ πιθανὸν μετὰ κίνου) διὰ τῶν στενῶν ἀδιεξόδων τοῦ βορείου τοίχου· ταῦτα ὅμως, λαξευτὰ ἐντὸς τοῦ βράχου, ἴσως προωρίζοντο δι' ἱερὸν σκοπὸν, διότι τὸ ἐν τούτων ἔχει ἐκτισμένον ἐντὸς τοῦ τοίχου λίαν ἐπίμηκες δίωτον ἀγγεῖον μὲ τετρημένον πυθμένα (διὰ σπονδάς;) καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου του ἡμικυκλικὸν βάθρον.

¹⁷⁹) BSA XI, 287 (κυρίως ἄνω τῶν δωμ. 41 καὶ 43).

¹⁸⁰) BSA VII, 130 κέξ., σχέδ. εἰκ. Β.

¹⁸¹) Ὁ ἀνασκάψας ἠρμήνευσεν ὡς wine - press. Οὐδόλως ὅμως ἀποκλείεται ἡ διὰ τελετουργικοὺς σκοποὺς χρησιμοποίησις τοῦ συστήματος λεκανῶν, ἀφοῦ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων φαίνεται πολὺ πιθανὴ ἡ χρῆσις τῶν λεκανῶν διὰ καθαρμῶν εἰς τὰς κρύπτας.

¹⁸²) Αὐτόθι, σ. 132 κέξ. εἰκ. 44 - 45. Τὰ σφραγίσματα ἐδημοσιεύθησαν ἐν JHS XXII, 76 κέξ., πίν. VI - X. BSA XVII, 254 - 265 καὶ ὑπὸ Doro Levi, «Annuario» VIII - IX, σ. 157 κέξ., πίν. XV - XVIII.

¹⁸³) BSA VII, 134, σχέδ. εἰκ. Β καὶ πίν. IV, 4. Ἀτυχῶς ἡ δημοσίευσίς τῶν Οἰκιῶν Ζάκρου εἶναι λίαν ἀτελής.

Πίθοι δὲν ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου· οὐδὲν χαρακτηριστικὸν ἀντικείμενον ἀνευρέθη ἐντὸς αὐτοῦ. Ἡ Οἰκία ἀνήκει εἰς τὴν ΥΜ Ι ἐποχὴν.

Ἐξω τῆς Κρήτης αἱ κρύπται τῶν τετραγώνων κιόνων εἶναι σπανιώταται καὶ δὲν ἀπαντοῦν εἰμὴ εἰς κτήρια τῆς παλαιότερας μυκηναϊκῆς περιόδου οἰκοδομηθέντα ὑπὸ ἄμεσον κρητικὴν ἐπίδρασιν ἢ καὶ ὑπὸ Κρητῶν. Ἀντιπροσωπευτικὰ παραδείγματα εἶναι :

ΜΔ) Ἀνάκτορον Μυκηναίων. Ὑπόστυλος κρύπτη¹⁸⁴. Κάτω τοῦ προθαλάμου τοῦ ἀνατολικῶς τῆς αὐλῆς οἰκοδομήματος ἀνεσκάφη μέρος τῆς ὑποστύλου κρύπτης, τετραγωνικοῦ δωματίου ἔχοντος τετράγωνον στῦλον εἰς τὸ μέσον, τῆς ὁποίας ἡ οἰκοδόμησις ἀνάγεται εἰς χρόνους προηγηθέντας τῆς ἀρχῆς τῆς ΥΕ ΙΙα ἐποχῆς, εἰς ἣν ἀνήκουν τὰ ὄστρακα τῆς ἐπιχώσεως¹⁸⁵. Ἀφθονα κωνικὰ κύπελλα καὶ τεμάχιον ὠραίου λιθίνου ρυτοῦ^{185α} μαρτυροῦν τὴν παλαιόθεν τελειουργικὴν χρῆσιν τοῦ δωματίου.

ΜΕ) Φυλακωπὴ Μήλου. Οἰκία Τοιχογραφιῶν¹⁸⁶. Εἰς σχεδὸν τετραγωνικὸν δωμάτιον μιᾶς ἐκ τῶν καλυτέρων οἰκοδομημένων οἰκιῶν τοῦ δευτέρου συνοικισμοῦ (ΜΜ ΙΙβ) ἀνευρέθη τετραγωνικὸς στῦλος ἐκ κυβολίθων, τῶν ὁποίων δύο ἐσώζοντο κατὰ χώραν. Εἰς τὸ θεμελιακὸν τοῦτο διαμέρισμα θὰ ἐγίνετο ἡ κάθοδος διὰ καταπακτῆς καὶ ἀναμφιβόλως τοῦτο ἦτο σκοτεινόν. Ὁ στῦλος ἔκειτο πλησίον τοῦ ἐνὸς τῶν τοίχων καὶ προφανῶς δὲν ἐξετέλει στατικὴν λειτουργίαν. Ἐρυθρὸν κονίαμα ἀπέδειξεν ὅτι οὗτος ἦτο ἐπικεχρισμένος. Ἀφθονα τεμάχια τοιχογραφιῶν ἀνευρέθησαν ἐντὸς τῆς κρύπτης¹⁸⁷, προελθόντα ἐκ τοῦ ἄνω δωματίου καὶ παριστῶντα θέμα μὲ χελιδονόψαρα καὶ κυρίας, ὧν μία καθημένη ἐπὶ δίφρου. Τὸ ἀμέσως ἐν συνεχείᾳ θεμελιακὸν δωμάτιον ἔδωσεν ἐπίσης, προελθοῦσαν ἐκ τοῦ ἄνω διαμερίσματος, τὴν ὠραίαν τοιχογραφίαν μὲ τὴν ζώνην τῶν κατεσπαρμένων κρίνων. Εἰς τὸ ἐκ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς γειτονικὸν δωμάτιον ἀ-

¹⁸⁴) Allan W a s e, Mycenae, Princeton 1949, 75, σχέδ. 4 (ἀρ. δωμ. 61). πίν. 93. BSA XXV, 181, πίν. XXXII.

¹⁸⁵) BSA αὐτόθι 181, 183 εἰκ. 36.

^{185α}) Τὸ ρυτὸν δὲν φαίνεται νεώτερον τῆς ΥΕ Ι ἐποχῆς καὶ ἔχει τὰ ἀντιστοιχά του εἰς τὰ ρυτὰ τοῦ Κεντρικοῦ Θησσυροφυλακείου Κνωσοῦ.

¹⁸⁶) Excav. at Phylakopri, London 1904, 17, εἰκ. 8 σχέδ. 26 σ. 40.

¹⁸⁷) Αὐτόθι, πίν. ΙΙΙ (χελιδονόψαρα), εἰκ. 60 - 63 (γυναικῶν τεμάχια) εἰκ. 64 (κρίνα).

νευρέθη λιθόκτιστος ύψηλός ἀποθέτης¹⁸⁸ (ἀνάλογος τῆς Οἰκίας Α Πρασᾶς) ὅστις ἀπέδωσε πλῆθος κωνικῶν κυπέλλων, ὑφαντικῶν βαρῶν καὶ λύχνον ἐκ στεατίτου.

ΜΣΤ) Φυλακωπὴ Μήλου. Οἰκία Μονολιθικοῦ Στύλου¹⁸⁹. Εἰς γειτονικὴν κατοικίαν δευτέρα κρύπτη εἶχε μονολιθικὸν στῦλον κατὰ τὸ κέντρον σχεδὸν τοῦ τετραγωνικοῦ δωματίου. Εἰς τὸ ἀμέσως πρὸς δυσμὰς ὑψηλικὸν διαμέρισμα ἀνευρέθη βάσις κίονος, πεσοῦσα προφανῶς ἐκ τοῦ ἄνω δωματίου. Ἴσως ἐξ αὐτοῦ προήρχοντο πέντε ἰδιόρρυθμα μετὰ ποδῶν σκεύη, πιθανῶς τῆς κατηγορίας τῶν θυμιατηρίων¹⁹⁰. Τὰ σκεύη ταῦτα εἶναι τελετουργικά. Ἀγγεῖα περιέχοντα ἐρυθρὸν χρῶμα ἀνευρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου παρὰ τὸν στῦλον¹⁹¹. Πλακόστρωτος ΥΜ III ἀποθέτης ἀνευρέθη ὑψηλότερον, καὶ κάτω τούτου ἀνεφάνη πλάξ ἐτέρου παλαιότερου. Ἴσως εἰς τοῦτον ἀνήκε χαλκοῦν δίωτον ἀγγεῖον. Ὡραία τοιχογραφία μὲ σπείρως, ρόδακας καὶ θυσάνους ἀνευρέθη εἰς τὸ ἀμέσως πρὸς νότον γειτονικὸν δωμάτιον¹⁹². Ἡ ὑπόθεσις ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις τοῦ συνοικισμοῦ Φυλακωπῆς πρόκειται περὶ ἱερῶν δωματίων μετὰ κρυπτῶν ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῶν κυριωτέρων ἐπιστημόνων τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὴν μινωικὴν θρησκείαν¹⁹³.

Ὁ ὡς ἄνω κατάλογος τῶν Κρυπτῶν δὲν ἐξαντλεῖ πάντα τὰ γνωστὰ παραδείγματα. Ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις κρυπτῶν εἰς τὰς ὁποίας δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις ἱερᾶς αὐτῶν χρησιμοποίησεως καὶ δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς βέβαιον ὅτι τὰ δωμάτια μὲ τοὺς τετραγώνους στύλους δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν πάντοτε διὰ σκοποῦς λατρείας¹⁹⁴. Τὰ ἀνωτέρω ὅμως παραδείγματα εἶναι ἱκανὰ νὰ παράσχουν ἀποδεικτικὴν βᾶσιν εἰς

¹⁸⁸) Αὐτόθι, σ. 16, εἰκ. 7.

¹⁸⁹) Αὐτόθι, σ. 18, εἰκ. 9, πίν. I (G 3, δωμ. 4).

¹⁹⁰) Αὐτόθι, σ. 138, εἰκ. 110. Ἀνάλογον ἐκ Τυλίσου (Hazzidakis, Villas Min. πίν. I).

¹⁹¹) Ἀνάλογον εἶδομεν εἰς τὸ γειτονικὸν δωμάτιον τῆς Κρύπτης τῆς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ).

¹⁹²) Αὐτόθι σ. 78, εἰκ. 66.

¹⁹³) Nilsson², 243, Hogarth, BSA VI 76, Evans, Tomb of D. A. 66, Pillar Cult. σ. 13.

¹⁹⁴) Π. χ. εἰς τὸ Ἀνάκτορον τῶν Μαλίων ὑπόστυλοι αἵθουσαι εἶναι πλὴν τῆς VII, 4 (Ἱεροῦ) αἱ VII, II, IX 1, IX 2, X 2, IV 1, IV 2, μετὰ κεντρικοῦ δὲ κίονος ἢ XXI I (πίν. XXXV τοῦ 2me Rapport). Πολὺ ἀμφίβολον εἶναι ἂν τὸ δωμάτιον τῶν ἀρχείων (III, 3) εἶναι ἱερὸν ὡς κατ' ἀρχὰς ἐνομίσθη· βλ. BCH 1923, 533 (ἀλλὰ Charouther, Ecrit. Minoennes de Mallia, 3, εἰκ. 3).

τὴν ὑπόθεσιν χρησιμοποίησεως σκοτεινῶν θεμελιακῶν δωματίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τετραγωνικῶν καὶ μὲ τετραγώνους στύλους εἰς τὸ μέσον, δι' ὠρισμένους σκοποὺς τῆς λατρείας.

Ἄς συγκεφαλαιώσωμεν νῦν τὰ στοιχεῖα τὰ χαρακτηρίζοντα τὰς κρύπτας ὡς δωμάτια ἱερῶν τελετουργιῶν¹⁹⁵:

A) Θέσις τῶν κρυπτῶν. Προκύπτει σαφῶς ὅτι αἱ κρύπται τῶν Ἐνακτόρων κατεῖχον κεντρικὴν θέσιν εἰς ὁμάδα δωματίων ἀποτελούντων ἐν τῷ συνόλω των τὸ Ἱερόν. Εἰς τὰ τρία ἀνάκτορα αἱ κρύπται τοῦ κυρίως Ἱεροῦ (A, ΚΔ καὶ ΚΗ) εὐρίσκονται ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς Δυτικῆς Πτέρυγος. Ὑπάρχουν ὅμως ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων καὶ ἄλλαι κρύπται, συνδεόμεναι μὲ τὰς εἰσόδους (εἰς τὸ Ἐνάκτορον τῆς Κνωσοῦ μὲ τὴν Βορείαν (Δ), Βορειοδυτικὴν (Β) καὶ τὰ Προπύλαια (Γ) εἰς τὴν Φαιστὸν ἴσως μὲ τὴν Βορείαν (ΚΘ)). Εἰς τὸ Μικρὸν Ἐνάκτορον Κνωσοῦ ἀμφότεραι (Ε καὶ ΣΤ) εὐρίσκονται εἰς τὴν νοτιανὴν πτέρυγα. Εἰς τὰ λοιπὰ μέγαρα καὶ τὰς οἰκίας εὐρίσκονται εἰς τὸ ἰσόγειον ἢ ὑπόγειον τῆς οἰκίας, ἀλλ' ἡ θέσις των ἐντὸς αὐτῆς δὲν εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή. Πολλάκις εἶναι φανερόν ὅτι ἐπεζητεῖτο ἡ ἀπομόνωσις τῆς κρύπτῃς¹⁹⁶. Ὅτι ὑπῆρχεν ἀρχῆθεν ἡ πρόθεσις νὰ συνδεθοῦν μὲ τὴν γῆν εἶναι φανερόν· πολλαὶ ἐξεσκάφησαν ἐντὸς τῆς γῆς, ἐνίοτε μάλιστα μετὰ πολλοῦ κόπου ἐντὸς τοῦ βράχου¹⁹⁷, ὅστις ἀκολούθως ἐνεδύθη διὰ τοίχων οὐχὶ σπανίως ἐκ πελεκητῶν λίθων. Ἄλλοτε ἡ κάθοδος εἰς αὐτὰς (ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Κρυπτῶν τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ (A) καὶ τῆς Β. Νησίδος (B) Ἐνακτόρου Κνωσοῦ) ἐγένετο δι' ὀλίγων βαθμίδων. Εἰς πολλὰς δὲ περιπτώσεις αὗται εἶναι θεμέλια διαμερίσματα τῶν οἰκοδομῶν εἰς τὰ ὁποῖα ἡ κάθοδος γίνεται προφανῶς διὰ καταπακτῶν¹⁹⁸.

B) Μορφή τῶν κρυπτῶν. Σχεδὸν κατὰ κανόνα τὸ δωμάτιον - κρύπτη ἢ εἶναι τετραγωνικὸν τὸ σχῆμα μετὰ ἑνὸς στύλου εἰς τὸ κέντρον ἢ ὀρθογώνιον ἐπίμηκες, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν οἱ στῦλοι εἶναι περισσότεροι τοῦ ἑνός¹⁹⁹. Ὀλίγα παραδείγματα ὑπάρχουν κρυπτῶν ἐ-

¹⁹⁵) Παραπομπαὶ εἰς τὰς δημοσιεύσεις βλέπε εἰς τὸν Κατάλογον τῶν Κρυπτῶν ὅπου παραλέμπουν τὰ παρατιθέμενα ἀριθμητικὰ γράμματα.

¹⁹⁶) Βλ. τὴν Κρύπτῃν Οἰκίαν Γ Τυλίσου (ΚΣΤ) ὅπου ἡ θύρα ἐτοποθετήθη ὑπὸ τὴν sottoscala καὶ δι' αὐτῆς ἡ εἴσοδος ἐγένετο μέσῳ ἐσωτερικοῦ διαδρόμου.

¹⁹⁷) Κρύπται Γ, Δ, Ε, Η, ΙΒ, ΙΖ, ΚΒ, Λ καὶ ΛΒ, ἵνα παραλείψω τὰς ὑπογείους κρύπτας τῶν τάφων.

¹⁹⁸) Κρύπται Γ, Η, ΙΕ, Μ καὶ ἴσως ΙΔ, ΙΖ, ΛΒ, ΜΓ.

¹⁹⁹) Τετράγωνοι αἱ Α, Β, Γ, ΣΤ (ἢ μία), Ζ, Θ (δύο), ΙΑ, ΙΓ, ΙΕ, ΙΣΤ,

πιμήκων μετὰ ἐνὸς στυλίου, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ τάσις νὰ τετραγωνισθῆ τὸ δωμάτιον ²⁰⁰. Ὁ τετράγωνος στυλός εἰς τὸ μέσον εἶναι κύριον γνώρισμα· σπανιώτερον οἱ στυλοὶ εἶναι παραλληλεπίπεδοι τὴν μορφήν ²⁰¹· πάντοτε εἶναι ἰσοπλατεῖς καθ' ὅλον τὸ μῆκός των. Εὐρίσκονται σχεδὸν πάντοτε κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ δωματίου καὶ εἰς τὸ κέντρον ἐφ' ὅσον εἶναι εἷς, εἰς ἴσας δὲ σχεδὸν ἀποστάσεις ὅταν εἶναι περισσότεροι. Ὑπάρχουν παραδείγματά τινα κατὰ τὰ ὅποια ὁ στυλός ἢ οἱ στυλοὶ δὲν εἶναι εἰς τὸ μέσον, ὑπάρχει ὅμως πάντοτε ἀποχρῶν λόγος τῆς παρεκκλίσεως ταύτης ²⁰². Τινὲς ἠθέλησαν νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι ὁ στυλός ἤσκει ἀπλῶς λειτουργίαν στηρίξεως ²⁰³. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές, διότι σχεδὸν κατὰ κανόνα τὰ δωμάτια τῶν κρυπτῶν εἶναι πολὺ μικρὰ καὶ πολλὰ γειτονικά των εἶναι πολὺ μεγαλύτερα χωρὶς νὰ ἔχουν ἐνδιάμεσα στηρίγματα· εἰς τὰς περιπτώσεις μάλιστα κατὰ τὰς ὁποίας ὁ στυλός εὐρίσκεται πολὺ πλησίον τοῦ τοίχου εἶναι φανερόν ὅτι ὁ στυλός δὲν ἤσκει λειτουργίαν στηρίξεως ²⁰⁴. Βεβαίως οἱ στυλοὶ εἰς τὰς περισσότερας τῶν περιπτώσεων ἐστήριξαν ἄνω κίονας (τῶν ὁποίων πολλὰκις ἀνευρέθησαν αἱ βάσεις) ²⁰⁵· διερωτᾶται ὅμως τις διατὶ οὗτοι δὲν ἐστηρίχθησαν εἰς τοὺς θεμελιακοὺς τοίχους, τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι εἶναι λίαν ἰσχυροί. Ἡ ὑπαρξὶς στυλίων εἰς πολὺ μικρὰ δωμάτια φαίνεται μᾶλλον περίεργος ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψει ὅτι αἱ ὑπεράνω τούτων διασταυρούμεναι δοκοὶ ἦσαν παχύτατοι καὶ ἐκ λίαν στερεοῦ ξύλου, ὡς ἀπέδειξαν αἱ περιπτώσεις δύο κρυπτῶν τῆς Βασιλικῆς Ἐπαύλεως (I) καὶ τοῦ Νοτίου Βασιλικοῦ Τάφου (IH) Κνωσοῦ), ὅπου ἐσώθησαν εἰς τοὺς πλευρικοὺς τοίχους αἱ φωλεαὶ στερεώσεώς των· ἐπομένως ἦτο περιττὴ ἢ πρόσθετος στηρίξις. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ μορφή τῆς κρύπτης μετὰ στυλίων ἐδημιουργήθη ἀπλῶς διὰ θρησκευτικὸν λόγον, ἀλλ' ὅτι ἅπαξ καθιερώθη δι' ὠρισμένα ἱερὰ ἡ μορφή τῆς ὑποστυλίου αἰθούσης, ἐχρησιμοποιεῖτο ἀκόμη καὶ εἰς περιπτώσεις καθ' ἃς ὁ στυλός ἦτο περιττός. Ἐξ ἄλλου φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν

IZ (ἡ μία), IΘ (δύο), K, KA (ἡ μία), KE, KΣΤ, KZ (ἡ μία) καὶ ΚΘ. Ὁρθογώνιοι αἱ Δ, Ε, Η, Ι, ΙΒ, ΙΔ, ΙΖ (δύο), ΚΑ (ἡ μία), ΚΒ, ΚΔ, ΚΖ (ἡ μία), ΚΗ, ΛΖ καὶ ΛΘ.

²⁰⁰) Πρβλ. τὴν κρύπτην Φυλακωπῆς ΜΕ ὅπου εἰς τοίχος μετετοπίσθη πέραν τοῦ τοίχου τῆς λοιπῆς οἰκίας ἵνα τετραγωνισθῆ τὸ δωμάτιον.

²⁰¹) Βλ. κρύπτας Φαιστοῦ ΚΗ καὶ Ψείρας ΛΖ.

²⁰²) Βλ. κρύπτας ΛΘ, ΜΒ καὶ ΜΕ.

²⁰³) Nilsson ² 245 καὶ Banti, Festòs II, 573.

²⁰⁴) Οὕτω εἰς τὴν κρύπτην ΜΒ Ζάκρου.

²⁰⁵) Βάσεις ἔπασαν ἐκ τῶν ἄνω εἰς τὰς κρύπτας Α, Ε, ΙΑ, ΙΓ, ΙΕ, ΛΘ καὶ ΜΣΤ.

παραδείγματα ἱερῶν κρυπτῶν ἄνευ στύλου εἰς τὸ μέσον²⁰⁶. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ διακριβωθῇ ἂν τὸν λίθινον στῦλον ὑπεκατέστησε ξύλινος. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν χρησιμοποίησιν λιθίνου στύλου, ἐνῶ ἦτο πρόχειρος ἡ στήριξις διὰ πεσσῶν ἐκ ξύλου (ἅπασαι αἱ παραστάδες, ἀκόμη καὶ λίαν εὐμεγέθεις, εἶναι ξύλιναι, κατὰ κανόνα δὲ οἱ κίονες). Ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ μονολιθικοὶ στῦλοι²⁰⁷ δέον νὰ σημειωθῇ ὅλως ἰδιαιτέρως, διότι τοῦτο προϋποθέτει τεράστιον κόπον καὶ δαπάνην.

Σχεδὸν πάντα τὰ δωμάτια τῶν κρυπτῶν ἔχουν γίνεαι μὲ μεγίστην ἐπιμέλειαν, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἐδικαιολογεῖτο εἰς τὴν περίπτωσιν χρησιμοποίησεώς των ὡς ἀπλῶν ἀποθηκῶν²⁰⁸, ἧτις καὶ δι' ἄλλους λόγους, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀποκλείεται. Εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων ὑπάρχει πλακόστρωτον ἐξ ὠραίων μεγάλων ὀρθογωνίων πλακῶν· οἱ τοῖχοι εἶναι ἐπενδεδυμένοι μὲ μεγάλας γυψολιθικάς πλάκας. Εἶναι τελείως ἀπίθανον ὅτι τοιαῦται λαμπραὶ ἐπενδύσεις, αἵτινες ἀπῆλθον πολὺν μεγάλην δαπάνην καὶ κόπον, ἐγένοντο δι' ἀπλᾶς ἀποθήκας ἢ δι' ὅλως δευτερεύοντα δωμάτια. Εἶναι ἀξία σημειώσεως ἡ περίπτωσις καθ' ἣν μόνον τὸ ἥμισυ τῆς κρύπτης εἶναι πλακόστρωτον, τοῦ ὑπολοίπου δαπέδου ὄντος ὑψωμένου κατὰ μίαν βαθμίδα καὶ ἐστρωμένου διὰ κονιάματος (ΚΣΤ, Κρύπτη Οἰκίας Γ Τυλίσου)²⁰⁹. Πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς κρύπτης, ΜΑ Παλαικάστρου, τῆς ὁποίας τὸ δάπεδον παρουσιάζει διὰ κονιάματος μέγα σχῆμα ἑλληνικοῦ σταυροῦ.

Αὐτὸ τὸ ὁποῖον φέρει περισσότερον πρὸς τὴν ὑπόθεσιν Κρυπτῶν Ἱερῶν εἶναι ὠρισμένη ἐντὸς αὐτῶν διάταξις, ἧτις φαίνεται ὅτι συνδέεται μὲ τὴν τελετουργίαν τῶν σπονδῶν: Ὅχι ὀλίγαι τῶν κρυπτῶν ἐμφανίζουσιν εὐρὸν τετράγωνον βάθυσμα τοῦ δαπέδου περὶ τὸν στῦλον,

²⁰⁶) Κρύπται ΙΕ, ΙΣΤ (ἡ μία), Κ, ΚΑ, ΚΖ (ἡ μία), ΛΣΤ, ΜΑ (δύο) καὶ αἱ μετὰ τεμένους ΙΣΤ (ἡ μία), ΚΒ καὶ ΚΓ.

²⁰⁷) Τῶν κρυπτῶν Δ, Η, ΜΣΤ, ἴσως καὶ ἄλλων.

²⁰⁸) Ἡ Βαντί, Cult 19, φέρει τὸ ἐπιχείρημα, προκειμένου περὶ τῆς κρύπτης Ἀγίας Τριάδος ΛΑ, ὅτι πολλαὶ ἀποθήκαι ἔχουσιν ἐπένδυσιν γυψολίθων εἰς τὴν Ἐπαυλιν ὅμως, καθ' ὅσον γνωρίζω, τοῦτο συμβαίνει μόνον εἰς συνεχόμενας μὲ τὸ ἱερὸν ἀποθήκας καὶ τὸ διακονικόν. Γεγονὸς εἶναι ὅτι εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν περισσοτέρων οἰκιῶν, ἀκόμη καὶ τῶν ἀνακτόρων, δὲν χρησιμοποιεῖται ὁ πολυδάπανος γυψόλιθος. Ἀντιθέτως εἰς τὰς κρύπτας εἶναι σχεδὸν ὁ κανὼν.

²⁰⁹) Ἀνάλογος ὑψωσις (πάλιν ἄνευ οὐδενὸς πρακτικοῦ λόγου) εἰς τὴν Κρύπτην Πρασᾶς ΚΒ.

τὸ ὁποῖον ἀφήνει κύκλω σειρὰν πλακῶν ὑπερέχουσιν ὀλίγον²¹⁰· τὰ βαθύ-
 σματα ταῦτα, εἶδος *impluvium*, προωρίζοντο προφανῶς διὰ περισυλ-
 λογὴν ὑγρῶν, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἀποχετεύονται, ὡς εἰς τὰς περιπτώ-
 σεις τῶν πραγματικῶν *impluvium*²¹¹, ἀλλὰ συγκεντροῦνται περὶ τὸν
 τετραγωνικὸν στῦλον τοῦ μέσου, περὶ τὸν ὁποῖον ὑπάρχει ὄχι σπα-
 νίως ἀϋλαξ. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐπιβεβαιοῦται μὲ τὰ παραδείγματα ἐνθα
 ἑκατέρωθεν τῶν στύλων (καὶ μεταξὺ αὐτῶν, ἂν εἶναι περισσότεροι) ὑπάρ-
 χουν εἰδικαὶ δεξαμεναὶ - λεκάναι, χρησιμεύουσαι ἐπίσης διὰ τὴν περι-
 συλλογὴν ὑγρῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν κρυπτῶν τοῦ Κεντρικοῦ Ἱε-
 ροῦ Κνωσοῦ (Α) ἡ μία κρύπτη ἔχει βάθυσμα καὶ ἡ ἄλλη λεκάνας· εἰς
 τὴν κρύπτῃ τῆς Βασιλικῆς Ἐπαύλεως (Ζ) αἱ λεκάναι εἶναι ἐντὸς τοῦ
 βαθύσματος καὶ φέρουν ἀναθύρωσιν διὰ κάλυμμα· αἱ λεκάναι τῶν κρυ-
 πτῶν τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου (Ε) ἔχουν μικροτέρα τετράγωνον κοι-
 λότητα εἰς τὸ κέντρον των, ἐνθυμίζουσαι οὕτω μικρὰς τραπέζας προ-
 σφορῶν²¹². Πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ ἀπολύτως ἡ περίπτωσις περισυλλο-
 γῆς ὑγρῶν χυνομένων ἐκ πίθων, ἀφοῦ σπανιώτατα ἀνευρίσκονται πί-
 θοι ἐντὸς τῶν κρυπτῶν²¹³ καὶ ἀφοῦ οἱ συλλεκτῆρες τῶν ἀποθηκῶν
 εἶναι διαφορετικοῦ σχήματος²¹⁴. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἐντὸς ὀρι-
 σμένων κρυπτῶν ἀνευρέθησαν φορηταὶ στρογγύλαι λεκάναι, ἀνάλογοι
 τῆς λεκάνης καθαροῦ τοῦ προθαλάμου τοῦ τελετουργικοῦ δωμα-
 τίου τοῦ Θρόνου Κνωσοῦ²¹⁵. Διὰ τὰς δύο κρύπτας τοῦ Κεντρικοῦ Ἱε-
 ροῦ Κνωσοῦ θὰ ἦτο λογικὴ ἐρμηνεία ὅτι εἰς τὴν μίαν (μετὰ δεξαμε-
 νῶν) ἐγίνετο προσφορὰ αἱματηρῶν σπονδῶν, εἰς δὲ τὴν ἄλλην ἀναι-

²¹⁰) Κρύπται Α, Ζ, ΙΘ, Κ, ΚΑ, ΚΕ (ἀρχικῶς), ΛΑ. Τετράγωνος στρωσίς ἐν τῷ μέσῳ ἄνευ βαθύσματος ΙΣΤ, ΜΑ (μονόλιθος πλάξ). Ἐλλείπουν λεπτομέ-
 ρειαι διὰ τὸ δάπεδον εἰς τὰς δημοσιεύσεις τῶν πλείστων κρυπτῶν.

²¹¹) Τοιαῦτα, μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν βάθυσμα εἰς τὸ μέσον, βλ. εἰς οἰκίας
 τοῦ Παλαικάστρου (δ 19, δ 23, β 6, εἰς σχέδ. πίν. VI, BSA IX). Ἡ ἐμφά-
 νισις τοῦ *impluvium* εἰς μινωικὰ οἰκῆματα ἐπιβεβαιοῖ τὸ ὅτι ἡ διάταξις εἶχε
 σκοπὸν τὴν περισυλλογὴν ὑγρῶν.

²¹²) Βλ. σημ. 38.

²¹³) Λείψανα πίθων εἰς τὴν Κρύπτῃ Α Κνωσοῦ· οἱ τρίωτοι ἀμφορεῖς καὶ
 στάμνοι τῆς Κρύπτῃς ΚΕ δὲν εἶναι πίθοι. Πίθος, ἀλλὰ καθαρῶς τελετουργι-
 κός, ὡς δεικνύεται ἐκ τῆς διακοσμῆσεως, ἀνευρέθη εἰς τὴν Κρύπτῃ ΛΣΤ Ψεί-
 ρας (βλ. κατάλογον). Οἱ πίθοι τῆς κρύπτῃς ΚΑ Βαθυπέτρου εἶναι τῆς δευτέρας
 χρήσεως τοῦ δωματίου ὡς ἀποθήκης. Δὲν γνωρίζω ἄλλα παραδείγματα ἀνευ-
 ρέσεως πίθων ἐντὸς τῶν κρυπτῶν.

²¹⁴) Συλλεκτῆρα Φαιστοῦ βλ. *Festòs II*, 92 εἰκ. 46, Μαλίων, *Mallia I*, 47, πίν. XXIII.

²¹⁵) Βλ. τὰς δύο λεκάνας τῆς κρύπτῃς Β. Διὰ τὰς ἐπικοινωνούσας δεξαμε-
 νὰς τῆς Κρύπτῃς ΜΒ βλ. κατάλογον.

μάκτων (σπονδῶν ὑγρῶν) χυνομένων εἰς τὸ βάθυσμα τοῦ διαπέδου ²¹⁶.

Ἡ ὑπαρξίς θρανίων εἰς τινὰς τῶν κρυπτῶν, ἐνῶ ἀποκλείει τὴν ἐκδοχὴν ἀποθηκῶν, συνηγορεῖ εἰς τὴν ἀποψιν τῆς ἱερᾶς τῶν χρήσεως ²¹⁷. Δύο τῶν κρυπτῶν (Οἰκίας Γ Τυλίσου καὶ Οἰκίας Β Γυψάδων) ἀντὶ θρανίου εἶχον, φαίνεται, θρόνον ²¹⁸.

Αἱ κρύπται κατὰ κανόνα εἶναι τελείως σκοτειναί· οὐδαμοῦ ἐβεβαιώθη ὑπαρξίς παραθύρων, ἀντιθέτως πολλὰ παραδείγματα ὑπάρχουν τῶν λύχνων οἱ ὅποιοι τὰς ἐφώτιζον. Μεταξὺ τούτων τινὲς εἶναι πράγματι μνημειώδεις τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἀσφαλῶς οἱ ὠραιότεροι τῶν μινωικῶν λύχνων (ὁ λύχνος τοῦ λωτοῦ εἰς τὴν Κρύπτῃν τῆς Βορείας Νησίδος Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (Β) καὶ ὁ λύχνος μὲ τὰ σπειροειδῶς ἐλισσόμενα κισσόφυλλα τῆς Κρύπτῃς τῆς ΝΑ Οἰκίας Κνωσοῦ (Θ)). Θὰ ἦτο ἄτοπον νὰ δεχθῆ τις ὅτι ἀποθῆκαι ἢ ἀσήμαντα διαμερίσματα ἐφωτίζοντο μὲ τοιοῦτους λύχνους.

Πιστεύω ὅτι ὁ Ἔβανς ὀρθῶς ἔθεσε τὸ κέντρον τοῦ βίβρους εἰς τὰ ἐπὶ τῶν τετραγώνων στύλων καὶ ἐνίοτε ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν κρυπτῶν χαρακτὰ σύμβολα ²¹⁹. Νὰ χαραχθῆ 29 φορὰς τὸ ἱερὸν σύμβολον τοῦ διπλοῦ πελέκεως ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τῶν τριῶν πλὴν τῆς δυτικῆς (διατὶ ὄχι καὶ ἐπὶ ταύτης ;) τῶν στύλων τῆς Κρύπτῃς τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ Κνωσοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθῆ εἰς ἄλλον λόγον εἰμὴ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ στῦλοι ἐθροῦντο ἱεροί· τὸ γεγονὸς τοῦτο ἔχει ἐπὶ τοσοῦτον μεγαλυτέραν σημασίαν καθ' ὅσον ἐπαναλαμβάνεται εἰς πολλὰς ἄλλας κρύπτας, ὅπου ὁ διπλοῦς πέλεκυς ἐμφανίζεται μετ' ἄλλων συμβόλων ἐπίσης, ὡς φαίνεται, ἱερῶν. Ταῦτα εἶναι ἢ τρίαινα, ὁ ἀστήρ, ὁ κεραυνὸς καὶ ὁ στάχυς ²²⁰. Ὅτι τὰ σύμβολα ταῦτα ὑπάρχουν καὶ εἰς ἄλλα τμήματα τοῦ ἀνακτόρου δὲν ἀποδεικνύει ὅτι

²¹⁶) Βλ. τὴν διπλὴν προσφορὰν αἱματηρᾶς καὶ ἀναιμάκτου θυσίας ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς Σαρκοφάγου Ἀγ. Τριάδος.

²¹⁷) Εἰς κρύπτας Α, Ε, ΙΓ, ΙΖ, ΙΗ, ἴσως Κ καὶ ΛΑ. Εἰς τὴν ΙΖ ἢ Κρύπτῃ ἐνθυμίζει τὰ μετὰ θρανίων Ἱερά, περὶ ὧν κατωτέρω. Ἴσως καὶ εἰς τὴν ταφικὴν κρύπτῃν Η τὸ θρανίον προωρίζετο διὰ τὴν ἀπόθεσιν ἱερῶν ἀντικειμένων. Εἰς τὰ λοιπὰ παραδείγματα τὰ θρανία, ὡς φαίνεται, ἦσαν ἵνα κάθηνται οἱ τελετουροῦντες.

²¹⁸) Δὲν εὔρον πιθανωτέραν ἐρμηνείαν τῶν παρὰ τὸν στῦλον παρμωιδῶν μετὰ πλακὸς εἰς τὰς κρύπτας ΙΖ καὶ ΚΣΤ· θύραι ἀποκλείονται· ἢ ὑπαρξίς θρόνων παρὰ τοὺς στύλους ἐνισχύει τὴν ἀποψιν τῆς ἱερᾶς τελετουργίας.

²¹⁹) Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἐπιμένουν καὶ οἱ R. Vallois REA 32 (1930), σ. 47 κέξ. καὶ ὁ Picard, ἔ. ἀ., 195 - 196.

²²⁰) Διπλοῦς πέλεκυς Θ, τρίαινα καὶ ἀστήρ Δ, ἴσως πέλεκυς μὲ στείλειδον μακρὸν ΙΗ, πέλεκυς, ἀστήρ καὶ τρίαινα ΚΔ, κεραυνὸς ΚΗ, στάχυς Λ. Διπλοὶ πελέκεις ἐπὶ τοίχων κρύπτῃς ΙΘ.

χάραξίς των δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ χαρακτηρίσῃ ἱεροῦς τοὺς στύλους καὶ τὰς κρύπτας. Οἱ διπλοῖ πελέκεις ἐχαράχθησαν ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Ἱεροῦ τῶν Ἀνακτόρων Κνωσοῦ καὶ Μαλίων²²¹, καὶ ἡ τρίαινα, ὡς σύμβολον ἴσως τῆς θεότητος τῆς θαλάσσης, εἰς τὴν Βορείαν ἐκ θαλάσσης εἴσοδον καὶ τὴν παρ' αὐτὴν κρύπτῃν²²². Ὁ ἀστὴρ καὶ ὁ κεραυνὸς δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελοῦν σύμβολα τῆς οὐρανίας θεότητος καὶ ὁ στάχυς νὰ συμβολίζῃ τὴν τροφοδότειραν θεότητα Γῆν²²³. Εἶναι βέβαιον ὅτι πολλοὶ τῶν στύλων δὲν ἐκαλύπτοντο μὲ ἐπίχρισμα· εἰς τὰς περισσοτέρας ὅμως τῶν περιπτώσεων ὑπῆρχε κονίαμα καὶ ἐπὶ τούτου εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἀπεδόθησαν ἄλλα σύμβολα²²⁴. Εἰς τὸν τάφον τῶν Διπλῶν Πελέκεων τῆς Κνωσοῦ (IH) ἠρμηνεύσαμεν τὸ κάθειον λάξευμα ἐπὶ τοῦ στύλου ὡς στειλεὸν διπλοῦ πελέκεως.

Δὲν μοῦ φαίνεται ἄνευ σημασίας ὅτι διεπιστώθη εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἡ χρωσὶς τῶν κρυπτῶν δι' ἐρυθροῦ ἢ κυανοῦ χρώματος²²⁵. Ὅτι τὰ χρώματα ταῦτα ἐχρησιμοποιοῦντο ἐπὶ τοῦτο, ἵνα προσδώσουν εἰς τὸ δωμάτιον τελετουργικὴν ἐμφάνισιν, μοὶ φαίνεται λίαν πιθανόν, ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψει τὰ παραδείγματα τῆς τελετουργικῆς αἰθούσης τοῦ Θρόνου καὶ τοῦ ἄνω τῆς κρύπτῃς τοῦ Βασιλικοῦ Τάφου Ἱεροῦ²²⁶. Σχετικῶς μὲ τὸ κυανοῦν χρῶμα δέον νὰ σημειωθῇ ἡ χρησιμοποίησις του διὰ τὴν ὄροφὴν τῆς Νεκρικῆς Κρύπτῃς τοῦ Νοτίου Βασιλικοῦ Τά-

²²¹) Διὰ τὴν διασπορὰν τῶν διπλῶν πελέκεων εἰς τὰς ἀποθήκας βλ. P. M. IV, 632, εἰκ. 621 (Κνωσοῦ), Charouthier, *Écrit. Minoennes*, 77 (Μαλίων). Ὁ Charouthier ἐνῶ ἀναγνωρίζει τὴν καθιέρωσιν τῶν στύλων τῆς κρύπτῃς διὰ τῶν συμβόλων, ἀρνεῖται τὴν συμβολικὴν σημασίαν των διὰ τὴν ΒΔ περιοχὴν τῶν ἀποθηκῶν, ὅπου μόνον ὑπάρχουν. Δὲν εἶναι ὅμως ἀσφαλῶς συμπτωματικὸν ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις αἱ μετὰ συμβόλων ἀποθήκαι συνδέονται ἀμέσως μετὰ τῶν δωματίων τῶν Κρυπτῶν καὶ ὅτι σειρὰ πυρσμιδικῶν βάσεων διπλῶν πελέκεων ἀνευρέθη εἰς τὸν διάδρομον τῶν ἀποθηκῶν Κνωσοῦ, ὅπου τὰ χαρακτὰ σύμβολα.

²²²) Πιθανῶς ἡ τρίαινα εἶναι σύμβολον «ἐλελίχθονος» θεότητος, ὅπως κατόπιν τοῦ Ποσειδῶνος.

²²³) Ἡ συμβολικὴ ἢ σημασία τῶν χαρακτῶν σημείων τῶν στύλων καὶ τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Ἱεροῦ δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐλεκταθῇ εἰς ὅλα τὰ τεκτονικὰ σημεία τῶν μινωικῶν οἰκημάτων.

²²⁴) P. M. IV, 973.

²²⁵) Ἐρυθρὸν κρυπτῶν IΘ, ΙΔ (διεπιστώθη διὰ τοὺς τοίχους), ΜΕ, κυανοῦν ΜΒ· τὸ χρῶμα τοῦ κονιάματος τοῦ στύλου εἰς τὴν κρύπτῃν ΚΕ δὲν ἀναφέρεται. Πολὺ πιθανῶς καὶ ἄλλοι στῦλοι ἦσαν ἐπίχριστοι. Ἴσως δι' ἐπισκευὴν τῶν κονιαμάτων προωρίζοντο τὰ μετὰ χρώματος δοχεῖα τῶν κρυπτῶν ΚΕ καὶ ΜΣΤ.

²²⁶) P. M. IV, II (Frontispiece) καὶ αὐτόθι, 967.

φου²²⁷ καὶ διὰ πλεῖστα ὅσα τελετουργικά ἀγγεῖα (μάλιστα θυμιατήρια) χρησιμοποιούμενα εἰς τὴν νεκρικὴν λατρείαν²²⁸. Τὸ κυανοῦν φέρετρον ἐντὸς τάφου τῆς Νεκροπόλεως Κατσαμπᾶ²²⁹ ἀποτελεῖ ἐπιβεβαίωσιν τῆς ὑποθέσεως. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεύρη τις πολλὰ ἀνάλογα εἰς τοὺς κύκλους τῶν Ἀνατολικῶν Πολιτισμῶν.

Ἀκόμη περισσότερον ἐνδεικτικὸν τῆς χρησιμοποίησεως τῶν κρυπτῶν ὡς ἱερῶν εἶναι ὅτι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις διαχωρίζεται διὰ διατοιχίσματος στενὸς χώρος, σχηματίζων οὕτω εἶδος τεμένους ἢ ἀδύτου. Οὕτω εἰς τὴν κεντρικὴν κρύπτῃν τοῦ Ἀνακτόρου Φαιστοῦ (ΚΗ) σχηματίζεται ἐντὸς τοῦ μεγαλυτέρου ἄλλο μικρότερον διαμέρισμα· εἰς τὴν κρύπτῃν τῆς Οἰκίας Γ Τυλίσου (ΚΣΤ) τοῦτο ἀπομονοῦται ἔτι μᾶλλον μεταμορφούμενον εἰς ἰδιαίτερον διαμέρισμα καὶ ὑπὸ μορφήν τοῦ γνωστοῦ παλαιοτάτου συστήματος «but and ben». Εἰς τὰς κρύπτας τοῦ θολωτοῦ τάφου παρὰ τὸ Ἀπεσωκίρι (ΛΔ) καὶ τῆς Οἰκίας Α Ζάκρου (ΜΒ) ὁ διαχωρισμὸς γίνεται διὰ τοίχου μὴ συνδεομένου πρὸς τοὺς τοίχους τῆς κρύπτης. Τεμένη ὅμως ἀπαντοῦν καὶ εἰς κρύπτας ἄνευ κίονος καὶ αἱ ὁποῖαι ἀκριβῶς χαρακτηρίζονται διὰ τῆς διατάξεως ταύτης, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰς κρύπτας εἰς Νίρου Χάνι (ΚΓ), Πρασᾶν (ΚΒ), Οἰκίαν Τοιχογραφιῶν Κνωσοῦ (ΙΣΤ)²³⁰. Εἰς τὶ ἀκριβῶς ἐχρησιμοποιοῦντο τὰ στενὰ ταῦτα διαμερίσματα δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξακριβωθῇ. Καίτοι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν δύναται ἴσως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔχον ἰδιαιτέραν σημασίαν, εἶναι οκόπιμον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ κρύπτῃ τῆς ΝΑ Οἰκίας τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ (Θ) ἔχει κόγχην εἰς τὸν ἕνα τοῖχον καὶ ὅτι ὁ στῦλός της συνδέεται μὲ τὸν ἀπέναντι τοῖχον μὲ χαμηλὸν πόδιον.

Γ) Σχέσις τῶν κρυπτῶν μὲ ἄλλα διαμερίσματα τοῦ Ἱεροῦ. Εἰς τὰ Ἀνάκτορα, τὰς Ἐπαύλεις καὶ τὰς μεγαλυτέρας Οἰκίας αἱ κρύπται εὐρίσκονται σχεδὸν κατὰ κανόνα εἰς συνάρτησιν μὲ ἄλλα διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν μέρος τοῦ Ἱεροῦ²³¹. Συνδέονται

²²⁷) P. M. IV, 971.

²²⁸) Διὰ τὴν χρῶσιν τελετουργικῶν σκευῶν νεκρικῆς χρήσεως βλ. Evans, Tomb of D.A. 29, P. M. IV, 1011· ὁλόκληρος σειρὰ κυανῶν θυμιατηρίων προῆλθεν ἀπὸ εἰσέτι ἀδημοσίευστον τάφον τῆς νεκροπόλεως Κατσαμπᾶ (ΥΜ ΙΙ χρόνων).

²²⁹) «Κρητικά Χρονικά», Ζ, 486.

²³⁰) Τοιοῦτον τέμενος ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ ὡς Ἱερόν θεωρηθὲν δωμάτιον τοῦ Ἀνακτόρου τῶν Μαλίων XVI, I (τοῦ σχεδ. Ét. Crét. IV· βλ. Nilsson², 107 εἰκ. 29), τὸ ὁποῖον μᾶλλον δεόν νὰ συγκαταλεγῇ μεταξὺ τῶν μετὰ θρανίου Ἱερῶν.

²³¹) Ὡς ὀρθῶς ἀνεγνώρισεν ὁ Ἐβανς· βλ. ἰδίᾳ P. M. II, 796 κέξ.

α) μετὰ τῶν ἄνω Ἱεροῶν — περὶ τούτων ἀμέσως κατωτέρω —, κατὰ κανόνα δωματίων μετὰ κιόνων, μὲ τὰ ὅποια εὐρίσκονται συνήθως εἰς ἐπικοινωνίαν διὰ παρακειμένης κλίμακος, σπανιώτερον δὲ διὰ καταπακτῶν²⁸². β) μετὰ δωματίων διακονικοῦ (sacristie), τὰ ὅποια ἐνίοτε διακρίνονται ἀπὸ σειρᾶς λεκανῶν, χαμηλοῦ ποδίου, βάσεων ἀγγείων ἐν σειρᾷ κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου κλπ.²⁸³ ὅτι πολλάκις ἐντὸς αὐτῶν εὐρίσκονται τελετουργικὰ σκευὴ ἀποδεικνύει ὅτι ἐχρησίμευον εἰς ἐξυπηρέτησιν τῆς πλησίον κρύπτης· γ) μετὰ θησαυροφυλακείων, πολλάκις μὲ ἰδιαίτερα κτιστὰ κιβώτια διαφυλάξεως τῶν πολυτίμων ἀντικειμένων ὑπὸ τὸ δάπεδον· τὰ μᾶλλον γνωστὰ εἶναι τὰ Θησαυροφυλάκεια τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τῶν Ἀνακτόρων Κνωσοῦ (Α) (Temple Repositories καὶ Δωμάτιον τῶν Λιθίνων Ἀγγείων)· τὰ ἐντὸς αὐτῶν ἀνευρέθησαν ὁμοιοῦν εὐγλώττως περὶ τοῦ χαρακτηῖρος των ὡς «θησαυρῶν» τοῦ Ἱεροῦ. Γειτονικά τινα δωμάτια κρυπτῶν, ὅσάκις δὲν εἶναι διαμερίσματα τοῦ διακονικοῦ, εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς θησαυροφυλάκεια κατ' ἀναλογίαν ἄλλων, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι λόγῳ τῆς συλήσεώς των ἀνευρέθησαν κενά· εἰς ἄλλα ὅμως ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν θησαυροὶ (πρβλ. τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἄνω Θησαυροφυλακείου τῆς ΝΔ Κρύπτης εἰς τὸ Μικρὸν Ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ, τῶν δύο κρυπτῶν τῆς Νοτίας Οἰκίας Κνωσοῦ (ΙΓ), τῶν κρυπτῶν τῆς ΒΔ Οἰκίας (ΙΕ), χαρακτηρισθείσης ὀλοκλήρου ὡς Θησαυροφυλακείου, τῆς κρύπτης τῆς Οἰκίας Β Τυλίσου (ΚΕ), τῆς Β κρύπτης τοῦ Ἀνακτόρου Φαιστοῦ (ΚΘ), τῆς κρύπτης Ἐπαύλεως Ἀγίας Τριάδος (ΛΑ), τῆς κρύπτης Οἰκίας παρὰ τοὺς Θόλους Ἀγίας Τριάδος (ΛΒ), τῆς κρύπτης τοῦ Οἰκοδ. τετραγώνου χ Παλαικάστρου (ΜΑ) καὶ τῆς Οἰκίας Α Ζάκρου (ΜΒ). Πιστεύω ὅτι εἶναι παράλογον νὰ ἀποδοθῇ εἰς καθαρὰν σύμπτωσιν ἢ ἀνεύρεσις τόσων θησαυρῶν, τῶν ὁποίων μέγα μέρος τῶν ἀντικειμένων ἦτο ἄνευ ἀμφιβολίας τελετουργικῆς χρήσεως, εἰς δωμάτια ἀμέσως συνδεόμενα μετὰς κρύπτας καὶ τὰ ἄνω τούτων ἱερά· δ) μετὰ αἵθουσῶν τελετουργιῶν (ὅπως τὴν ἐξάστυλον αἵθουσαν τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ²⁸⁴ καὶ τὴν Αἵθουσαν Θρόνου εἰς τὸ Ἀνάκτορον Κνωσοῦ²⁸⁵, τὴν ὑπεράνω τριῶν θεμελίων δωματίων τελετουργικὴν αἵθουσαν εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν πτε-

²⁸²) Διὰ κλιμάκων σύνδεσις εἰς τὰς κρύπτας Α, Ε, ΣΤ, Ζ, Θ, ΙΒ, Κ, ΚΒ, ΚΣΤ, ΛΣΤ, ΜΓ· τὰς διὰ καταπακτῶν ἐπικοινωνούσας βλ. εἰς σημ. 198.

²⁸³) Τὰ μᾶλλον χαρακτηριστικὰ παραδείγματα παρὰ τὰς κρύπτας Α, Β, Ε, ΣΤ, Θ, Ι, ΙΒ, ΚΔ, ΛΑ, ΛΕ, ΜΕ, ΜΣΤ.

²⁸⁴) Τὴν ἀποκληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑβανς Sanctuary Hall· περὶ ταύτης κυρίως P. M. IV, 379 κέξ., εἰκ. 316.

²⁸⁵) Ὁ Ἑβανς ἀπέδειξε τὴν τελετουργικὴν ἱερὰν χρῆσιν τῆς (ιδίᾳ P. M. IV, 901 κέξ.).

ρουγα τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ²³⁶, τὰς μετὰ ἱεροῦ Βήματος αἰθούσας τῆς Βασιλικῆς Ἐπαύλεως καὶ τῆς Οἰκίας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος παρὰ τὸ Ἀνάκτορον Κνωσοῦ²³⁷). Ὅσάκις ὑπάρχουν περισσότεραι κρύπται εὐρίσκονται ἐνίοτε εἰς σύνδεσιν μεταξύ των (ὡς εἰς τὸ Κεντρικὸν Ἱερόν τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (Α), τὰς Νοτίας (Ε) καὶ Νοτιοδυτικὴν Κρύπτην (ΣΤ) τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου, τὰς κρύπτας τῆς Οἰκίας Β Γυψάδων (ΙΖ), τῆς Οἰκίας Τοιχογραφιῶν Κνωσοῦ (ΙΣΤ), τῆς Ἐπαύλεως Βαθυπέτρου (ΚΑ), τοῦ οἰκοδ. τετραγώνου χ Παλαικάστρου κλπ. (ΜΑ)). Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Βαθυπέτρου ἢ μικρὰ τετράγωνος κρύπτη εὐρίσκεται ἀκριβῶς ὀπισθεν μιᾶς ἐξωτερικῆς Κόγχης - Ἱεροῦ μετὰ θρανίου, ἴσως ἱεροῦ δημοσίου, καὶ συνδέεται ἀμέσως διὰ διαδρομῆς μετὰ τὸ Τριμερὲς Ἱερόν. Ὅτι αἱ κρύπται τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ εὐρίσκονται ὀπισθεν τῆς προσόψεως τοῦ Τριμεροῦς Ἱεροῦ εἶναι ἐμφαντικῶς χαρακτηριστικόν²³⁸.

Δ) Τὰ μετὰ κίωνων ἱερά ἄνω τῶν Κρυπτῶν²³⁹. Εἶμαι ἀπολύτως πεπεισμένος ὅτι δὲν στηρίζεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ Ἐβανς ἢ διαπίστωσις ὅτι κατὰ κανόνα ἄνω τῶν κρυπτῶν ὑπάρχουν δωμάτια χρησιμοποιηθέντα ὡς Ἱερά. Ὅτι οἱ στῖλοι ὑπεβάσταζον ἄνω κίονας ἀπεδείχθη εἰς πολλὰς περιπτώσεις²⁴⁰, ἀλλὰ καὶ εἶναι ἀπολύτως λογικὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι εἰς τοιαῦτα δωμάτια ἔδει νὰ ἀναζητηθῇ τὸ εἰς τοιχογραφικὴν παράστασιν τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ ἐμφανιζόμενον Τρικιόνιον Ἱερόν, μετὰ τοὺς διπλοῦς πελέκεις ἀνηρημένους εἰς τὰ κιονόκρανα τῶν κίωνων καὶ τὰ διπλᾶ κέρατα μεταξύ τούτων²⁴¹, εἶναι πλέον ἢ φανερόν· ἐξ ἄλλου, ὡς εἶδομεν, διὰ τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ (Α) εἶναι σχεδὸν ἀποδεδειγμένη ἢ ἄνω διάταξις μετὰ τρεῖς κίονας καὶ τρεῖς στύλους· τρικιόνια ἦσαν καὶ τὰ Ἱερά τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου (Ε) καὶ τῆς Νοτίας Οἰκίας Κνωσοῦ (ΙΒ), ἴσως δὲ καὶ τὸ ἄνω τῆς κρύπτῃς τοῦ οἰκοδ. τετρ. δ Παλαικάστρου (ΛΘ). Τὸ μετὰ ἕξ κίωνων παράδειγμα τῆς παρὰ τὴν Β. Εἴσοδον τοῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ Κρύπτῃς (Δ) ἐμφανίζει τὸν διπλασιασμὸν τοῦ τρικιονίου. Ὁ κανὼν ὅμως εἶναι τὰ μετὰ ἑνὸς κίονος ἄνω Ἱερά.

²³⁶) Evans, Tomb of D. A., 75 κέξ.

²³⁷) P. M. II, 392 καὶ 397.

²³⁸) P. M. II, 804 εἰκ. 526 - 527.

²³⁹) Ἡ παραπομπὴ εἰς τὰ σχέδια γίνεται μετὰ τὰ ἀριθμητικὰ γράμματα τοῦ καταλόγου, συνοδευόμενα ὑπὸ μικροῦ α.

²⁴⁰) Βλ. σημ. 205.

²⁴¹) P. M. I, 443, εἰκ. 319. Ἡ τοιχογραφία προέρχεται ἐκ τῆς 13ης Ἀποθήκης καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ ἄνω Sanctuary Hall.

Πολλάκις ἡ τοιχογραφικὴ διακόσμησις εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς χρησιμοποίησεώς των ὡς ἱερῶν· τὸ μᾶλλον χαρακτηριστικὸν παράδειγμα εἶναι τὸ Ἱερὸν τῆς Β. Νησίδος (Β) μὲ τὴν μικρογραφικὴν διακόσμησιν τὴν παριστῶσαν ἑορτὰς περὶ τὸ Τριμερὲς Ἱερὸν καὶ ἐντὸς ἄλλους ἐλαιῶν. Ἡ τοιχογραφία τοῦ Κοσμήματος (Jewel Fresco), κατὰ τὸν Ἐβανς παριστῶσα ἱερογαμίαν, προέρχεται ἐκ τοῦ ἄνω τῆς Κρύπτης Α Ἱεροῦ. Ὁ Ἱερὸς Κόμβος εἰς τοιχογραφίαν τοῦ Μεγάλου Νίρου, δὲν ἀποκλείεται, ὡς εἶδομεν, νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ἄνω τῆς κρύπτης δωματίου (ΚΓ). Πολλάκις ὁμως μᾶς διαφεύγει ἡ θρησκευτικὴ ἔννοια τῶν τοιχογραφικῶν θεμάτων (ὡς εἰς τὰ θέματα τοῦ Ἱεροῦ Φυλακωπῆς)²⁴². Ἄλλοτε τὰ θέματα φαίνονται ἁπλῶς διακοσμητικά²⁴³. Ὅπως δὲποτε γερονὸς εἶναι ὅτι τὰ ἄνω τῶν κρυπτῶν δωμάτια διεκοσμοῦντο πολὺ συχνὰ τοιχογραφικῶς μὲ ὠραιότατα θέματα, παριστῶντα κήπους μὲ ἐξωτικά ζῶα, ἄνθη, ἑορτὰς, λαμπρῶς ἐνδεδυμένας γυναῖκας (ἴσως αὐτὴν τὴν θεότητα καὶ λάτρεις), σκηνὰς τῆς θαλάσσης κλπ. Ὅτι ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Οἰκίας Τοιχογραφικῶν (ΙΣΤ) προέρχονται τοιχογραφίαι μὲ μεγαλογράμματον γραφὴν δι' ἧς ἀποδίδονται πιθανῶς ἱεραὶ ρήσεις, ἀποτελεῖ μίαν πρόσθετον εἰσέτι ἀπόδειξιν τῆς χρήσεως τῶν δωματίων τούτων ὡς ἱερῶν.

Συχνὰ ἄνω ἐπαναλαμβάνεται ἀκριβῶς ἢ κάτω διάταξις μὲ ἀντίστοιχα ἀνοίγματα. Οὕτω π. χ. συμβαίνει εἰς τὸ καλῶς διασωζόμενον παράδειγμα τοῦ μετὰ κίονος ἱεροῦ τῆς Νοτίας Οἰκίας Κνωσοῦ (ΙΓ), ὅπου τὸ θρανίον καὶ ἴσως ἡ βᾶσις τοῦ διπλοῦ πελέκεως ἦσαν εἰς ἀντίστοιχον θέσιν. Τὰ ἐκ τῶν ἄνω τούτων δωματίων προερχόμενα ἀντικείμενα πολὺ συχνὰ ἔχουν θρησκευτικὴν σημασίαν καὶ εἰκονογραφοῦν ἀκόμη καλύτερον τὴν ἱερὰν αὐτῶν λειτουργίαν (ὡς λ.χ. ὁ ἱερὸς κόμβος ἐκ τοῦ ἄνω τῆς Κρύπτης Θ Ἱεροῦ).

Ε) Σχέσις τῶν κρυπτῶν μὲ ἱεροὺς ἀποθέτας ἢ βόθρους. Σχεδὸν τὸ ἐν τρίτον τῶν ὡς ἄνω ἐν καταλόγῳ ἀναγραφεισῶν κρυπτῶν²⁴⁴ ἔχει σχέσιν μὲ ἱεροὺς ἀποθέτας ἢ βόθρους, ἄλλοτε προὔπαρξαντας τῆς κρύπτης, ἄλλοτε δὲ συγχρόνως μὲ τὴν κρύπτῃν χρησιμοποιηθέντας. Ἀναφέρω τὸν ὑπὸ τὸ κατώφλιον πρὸς τὸ διακονικὸν τῆς κρύπτης τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ (Α) τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ (Vat

²⁴²) Δὲν εἶναι δυνατὸν ὁμως νὰ μὴ λάβῃ τις ὑπ' ὄψει τὸν παραλληλισμὸν τῶν Χελιδονόψαρων Φυλακωπῆς καὶ τῶν ὁμοίων ἐκ φαγεντιανῆς τῶν Temple Repositories, τῶν Κυριῶν τῆς Φυλακωπῆς καὶ τῆς Θεότητος ἐπὶ Βωμοῦ ἐξ Ἀγίας Τριάδος.

²⁴³) Οὕτω εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν ἄνω τῶν Κρυπτῶν Β, Θ, ΙΣΤ, ΚΒ, ΚΓ, Λ, ΜΕ δωματίων.

²⁴⁴) Κρύπται Α, Γ, Η, Θ, ΙΕ, ΙΘ, Κ, ΚΒ (δύο), ΚΓ, ΚΔ, ΚΣΤ, ΜΕ, ΜΣΤ.

Room) MM Ia χρόνων καὶ τὰ Temple Repositories, τὸν ἀμέσως ἔξω τῆς θύρας τοῦ ἄνω τῆς κρύπτης ἱεροῦ τῶν Προπυλαίων (Γ) YM Ia χρόνων, τὸν ἐντὸς τῆς κρύπτης τῶν Μονολιθικῶν Στύλων Κνωσοῦ (Η) MM Ia χρόνων, τὸν εἰς τὴν γωνίαν τῆς κρύπτης τῆς ΝΑ Οἰκίας Κνωσοῦ (Θ) ἀποθέτην παλαιοανακτορικῶν χρόνων, γνωστὸν καὶ ἴσως χρησιμοποιηθέντα κατὰ τὴν χρῆσιν τοῦ δωματίου ὡς κρύπτης, τὸν ἐπίσης παλαιοανακτορικῶν χρόνων παρὰ τὰς κρύπτας τῆς ΒΔ Οἰκίας (ΙΕ) Κνωσοῦ, τὸν YM II χρόνων ἀποθέτην ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον τῆς νεκρικῆς κρύπτης τοῦ Νοτίου Βασιλικοῦ Τάφου (ΙΘ), τὸ μικρὸν γωνιακὸν διὰ πλακῶν σχηματιζόμενον περίφραγμα εἰς τὴν κρύπτην τῆς Ἐπαύλεως Ἀμνισοῦ (Κ), τὸν βαθὺν λιθόκτιστον καὶ μετὰ καλύμματος ἀποθέτην MM III χρόνων ἐν ἐπαφῇ μετὰ τῆς κρύπτης Οἰκίας Α Πρασᾶς (ΚΒ) καὶ τὸ μετὰ σειρᾶς βόθρων γειτονικὸν δωμάτιον²⁴⁵, τὸν ὑπὸ τὸ κατώφλιον τῆς κρύπτης Μεγάλου Νίρου (ΚΓ), παρὰ τὴν ἐσχάραν, ἀποθέτην μὲ τὰ κωνικά κύπελλα καὶ τὰ τεμάχια κισήρεως YM Ia χρόνων, τὸν βόθρον θυσιῶν εἰς τὸ γειτονικὸν τῆς κρύπτης Ἀνακτόρου Μαλίων (ΚΔ) δωμάτιον, τὸν παλαιοανακτορικῶν χρόνων ἀποθέτην ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς κρύπτης τῆς Οἰκίας Γ Τυλίσου (ΚΣΤ), τὸν τῆς κρύπτης τῆς Οἰκίας Τοιχογραφιῶν ἐν Φυλακωπῇ (ΜΕ), σύγχρονον τῆς κρύπτης, καὶ τέλος τοὺς δύο ἐπαλλήλους ὑπὸ μορφὴν ὑπογείων κτιστῶν κιβωτίων ἀποθέτας τῆς Οἰκίας τοῦ Μονολιθικοῦ Στύλου ἐν Φυλακωπῇ (ΜΣΤ), τοῦ ἐνὸς συγχρόνου μὲ τὴν κρύπτην καὶ τοῦ ἄλλου ΥΕ III.

Θὰ ἦτο παράλογον νὰ ὑποτεθῇ πάλιν ὅτι καθαρῶς συμπτωματικὴ εἶναι ἡ ἐμφάνισις τόσων ἀποθετῶν, σχεδὸν ἀπάντων ἱεροῦ χαρακτῆρος, πολλῶν μάλιστα χρησιμοποιηθέντων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς χρήσεως τῆς κρύπτης διὰ τελετουργικοὺς σκοπούς. Ἡ ὑπαρξίς των ἐπιβεβαιοῖ, κατὰ τὴν γνώμην μου, πλήρως τὴν ὑπόθεσιν τῶν κρυπτῶν ὡς Ἱερῶν.

ΣΤ) Λείψανα θυσιῶν, ἱερά σύμβολα, εἴδωλα καὶ τελετουργικὰ σκεύη καὶ ὄργανα. Θὰ ἠδύνατό τις εἰς ἄκρον σκεπτικιστῆς νὰ διαμφισβητήσῃ τὰ συμπεράσματα τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρτεθέντων στοιχείων θέσεως, μορφῆς, σχέσεως τῶν κρυπτῶν μὲ τὰ περὶ αὐτὰ καὶ ἄνω δωμάτια καὶ τοὺς ἐντὸς αὐτῶν ἢ παρ' αὐτὰς ἀνακαλυφθέντας ἀποθέτας. Θὰ ὑπερέβαινεν ὅμως τὸ μέτρον, ἂν ἐπέμενε εἰς τὴν διαμφισβήτησιν μετὰ τὴν προσεκτικὴν ἐξέτασιν τῶν ἐντὸς τῶν κρυπτῶν ἢ παρ' αὐτὰς ἀνευρεθέντων λειψάνων λατρείας ἢ

²⁴⁵) Βλ. τὴν μελέτην τοῦ R. Hutchinson, Bothroi, JHS LV (1935) ὅπου καταλήγει νὰ θεωρήσῃ τοὺς βόθρους τοῦ εἴδους τούτου σιρούς. Τοῦτο διὰ τοὺς βόθρους τοῦλάχιστον τοῦ δωμ. Α τῆς Οἰκίας Α Πρασᾶς εἶναι ἀπίθανον λόγῳ τῆς μικρᾶς χωρητικότητός των.

ἀντικειμένων σκευῆς ἢ διακόσμου Ἱεροῦ. Λείψανα θυσιῶν ἀνευρέθησαν, ὡς εἶδομεν : α) ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον καὶ ἐπὶ παλαιότερου πλακοστρώτου τῆς κρύπτης τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (Α) (τέφρα, ὅστ᾽ αὐτὰ ζώων κεκαυμένα, λείψανα μικρῶν τελετουργικῶν ἀγγείων, λύχνος), σύγχρονα μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀποθέτου τοῦ Vat Room· β) εἰς τὸ κατὰ τὴν γωνίαν διαχώρισμα τῆς κρύπτης Ἀμνισοῦ (Κ) (ἢ ἐξήγησις ἐστίας θὰ ἦτο ἐκεῖ δυνατή)· γ) εἰς τὴν ἐκ τούτου ἀποκληθεῖσαν «ἐσχάραν» τῆς κρύπτης τοῦ Μεγάρου Νίρου (ΚΓ)· δ) εἰς τὴν κρύπτην τῆς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ) (ὅπου μεταξὺ τῶν ἀφθόνων ὀστῶν ζώων ἦτο καὶ ὀστοῦν μηροῦ ταύρου, τοῦ εἴδους *bos primigenius*)· ε) εἰς τὴν στενὴν κρύπτην τῆς Οἰκίας Σκλαβοκάμπου (ΚΖ) καὶ εἰς τὸ τέμενος τῆς ὑποστύλου αἰθούσης, ὅπου τὸ στρώμα θυσιῶν ἦτο παχὺ καὶ οἱ κυπελλίσκοι εἶχον ἀποτεθεῖ ἔντος τῶν σχισμῶν τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὡς ἐγίνετο εἰς τὰ Ἱερά Κορυφῆς.

Ἰδιαιτέρως δέον νὰ σημειωθῇ ἡ μαγικὴ τελετουργία τῶν ἀνεστραμμένων κυπέλλων μὲ λείψανα προσφορᾶς ὑπ' αὐτὰ (ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν ἄνω τῶν 200) τῆς μιᾶς τῶν κρυπτῶν τῆς Οἰκίας Β Γυψάδων (ΙΖ) καὶ ἡ ἀνάθεσις τῶν κυπέλλων μὲ τὰς μαγικὰς ρήσεις εἰς τὸ ἄνω τῆς κρύπτης Μονολιθικῶν Στύλων Κνωσοῦ διαμέρισμα (Η). Ἐξ ἄλλου ἢ κατὰ ἑκατοντάδας ἀπόθεσις κωνικῶν ἰδία κυπέλλων εἰς τοὺς ἀποθέτας τινῶν κρυπτῶν εἶναι ἀναμφιβόλως τελετουργικοῦ χαρακτῆρος²⁴⁶. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀποθέτου τῆς κρύπτης Μεγάρου Νίρου τὰ περισσότερα κωνικὰ κύπελλα, ὡς εἶδομεν, περιεῖχον τεμάχιον κισήρεως καὶ τοῦτο ἠρμήνευσα ὡς τελετουργικὴν ἀνάθεσιν δι' ἐξευμενισμόν τῆς χθονίας θεότητος, ἡ ὁποία ἐπέφερε τὰς σεισμικὰς καταστροφὰς κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἠφαιστείου Θήρας.

Τὰ παραδείγματα θυσιῶν καὶ προσφορῶν ἀναμφιβόλως θὰ ἐπολλαπλασιαζόντο ἂν τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα εἶχον σημειωθῇ μὲ μεγαλύτεραν ἐπιμέλειαν εἰς τὰς δημοσιεύσεις, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ὅλως διόλου στοιχειώδεις.

Πλὴν τῶν χαρακτῶν συμβόλων ἐπὶ τῶν στύλων ἢ τῶν τοίχων πλειστάκις διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς συμβόλων αὐτοτελῶς ἰσταμένων ἔντος τῶν κρυπτῶν ἢ τῶν ὑπεράνω τούτων ἱερῶν δωματίων. Πυραμιδικαὶ βάσεις διπλῶν πελέκεων ἀνευρέθησαν εἰς τέσσαρας κρύπτας : Εἰς τὴν

²⁴⁶) Ἡ κατὰ κανόνα ἀπόθεσις ἁπλοῦν κωνικῶν κυπέλλων εἰς τοὺς ἀποθέτας δὲν ἐπιτρέπει ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὴν σχέσιν των μὲ τὴν λατρείαν. Εἰς τοὺς παλαιότερους (ΜΜ Ι - ΙΙ ἀποθέτας) τὰ κύπελλα εἶναι συνήθως μετὰ ποδὸς χαμηλοῦ, μετ' αὐτῶν δὲ συχνότατα εἶναι τὰ κωδωνόσχημα εἰδώλια. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπόθεσις ἑκατοντάδων κυπέλλων παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἱεροῦ Σπηλαίου Ἀρκαλοχωρίου, ὅπου ἀνευρέθη μέγα πλῆθος διπλῶν πελέκεων.

ΝΔ κρύπτην τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (ΣΤ), πεσοῦσα ἐκ τοῦ ἄνω Ἱεροῦ, εἰς τὴν κρύπτην τῆς ΝΑ Οἰκίας Κνωσοῦ (Θ), κατὰ χώραν καὶ ἐπὶ τοῦ ποδίου παρὰ τὸν τετραγωνικὸν στῦλον, εἰς τὴν μονόστυλον κρύπτην τῆς Νοτίας Οἰκίας Κνωσοῦ (ΙΓ), κατὰ χώραν καὶ πρὸ τοῦ στύλου καὶ ἕτερα ἐκ τοῦ ἄνω Ἱεροῦ, καὶ εἰς τὴν κρύπτην τῆς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ), ἐπίσης πεσοῦσα ἐκ τοῦ ἄνω Ἱεροῦ. Ἰδιότυπος βάσις μὲ τρία κοιλώματα διὰ τὴν στερέωσιν πιθανῶς συμβόλων εὑρέθη κατὰ χώραν εἰς τὴν Κρύπτην ΙΓ πρὸ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς τοῦ στύλου, ὅπου ἡ πυραμιδικὴ βάσις. Ἡ θέσις τῶν πελέκεων εἰς τὰς δύο τῶν περιπτώσεων σαφῶς δεικνύει ὅτι ἡ λατρεία ἐγένετο πρὸ τοῦ στύλου· τοῦτο ἄλλως δεικνύουν καὶ αἱ πρὸ τῶν στύλων δεξαμεναὶ - λεκάναι. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς κρύπτῃς τοῦ Τάφου τῶν Διπλῶν Πελέκεων (ΙΗ) οἱ πελέκεις λατρείας ἀνευρέθησαν κείμενοι πρὸ τοῦ στύλου ἐπὶ τοῦ ἑδάφους· δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι διπλοῖ πελέκεις δὲν κατετέθησαν ποτὲ ὡς κτερίσματα ἐντὸς τῶν τάφων καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας ἀποδεικνύουν τὴν λατρείαν τοῦ νεκροῦ, περὶ τῆς ὁποίας τόσον διδακτικὴ ὑπῆρξεν ἡ κατάγραφος σαρκοφάγος ἐξ Ἀγίας Τριάδος. Τὰ διπλᾶ κέρατα, τῶν ὁποίων τὴν ἱερότητα οὐδεὶς ἠμφεσβήτησεν²⁴⁷, ἀνευρέθησαν: α) ἀμέσως ἔξω τῆς κρύπτῃς τῆς ΒΔ «νησίδος» Ἀνακτόρου Κνωσοῦ, ἴσως καταπεσόντα ἐκ τοῦ ἄνω Ἱεροῦ· β) εἰς τὸ παράπλευρον δωμάτιον τῆς δευτέρας κρύπτῃς τῆς ΝΑ οἰκίας (Ι), ἐπὶ θρανίου· γ) εἰς δωμάτιον παρὰ τὴν κρύπτην τῆς ΒΔ Οἰκίας (Θησαυροφυλακείου) (ΙΕ) Κνωσοῦ ὑπὸ μορφὴν μικροῦ ὁμοιώματος ἐξ ἐλάσματος χαλκοῦ, μετ' ἄλλων ἱερῶν ἀντικειμένων²⁴⁸. δ) ἐντὸς τοῦ «τεμένους» τῆς κρύπτῃς τῆς Οἰκίας Γ Τυλίσου (ΚΣΤ) (καὶ διὰ τοῦτο λίαν ἐνδεικτικὸν τῆς ἱερότητος τοῦ χώρου). Ὁ «ἱερὸς κόμβος» ὅστις, ὡς γνωστόν, τόσον συχνὰ συνδυάζεται μὲ τοὺς διπλοῦς πελέκεις καὶ φέρεται ὑπὸ τῶν ἱερειῶν ἢ ἀναρτᾶται εἰς τοὺς κίονας τοῦ Ἱεροῦ²⁴⁹, ἀπεδόθη εἰς τὴν τοιχογραφικὴν παράστασιν τοῦ Μεγάρου Νίρου, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, καὶ ἀνευρέθη ὡς ἐλεφάντινον ὁμοίωμα ἔξω τῆς κρύπτῃς Θ, ἔνθα κατέπεσεν ἐκ τοῦ ὑπεράνω αὐτοῦ Ἱεροῦ.

Εἶδωλα θεοτήτων, λατρευτῶν τῆς θεότητος ἢ ζώδια ἀφιερωμένα εἰς αὐτὴν τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὰς κρύπτας ἢ εἰς τὰ ἀμέσως συνεχόμενα δωμάτια, ἐπιβεβαιοῦν τὴν ἐκ τῶν συμβόλων εἰκαζομένην ἀπονομὴν λα-

²⁴⁷) Κυρίως δι' αὐτῶν καὶ τῶν εἰδώλων ἐγένετο ἡ ἀναγνώρισις τῶν Ἱερῶν.

²⁴⁸) Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ ὅτι ἀπετέλει μέρος τῆς σκευῆς τοῦ βωμοῦ (βλ. τὸν μικροσκοπικὸν διπλοῦν πέλεκυν τοῦ Ἱεροῦ Διπλῶν Πελέκεων τῆς Κνωσοῦ), ἀλλὰ εἶναι πιθανώτερον ὅτι ἀπετέλει διάκοσμον ἄλλου ἱεροῦ ἀντικειμένου.

²⁴⁹) P. M. I, 430 κέξ. Βλ. σημ. 56.

τρείας ἐντὸς τῶν κρυπτῶν καὶ τῶν ὑπεράνω αὐτῶν Ἱεροῶν. Τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα εἶναι τὸ μέγαλον χαλκοῦν εἶδωλον λατρευτοῦ ἀνευρεθὲν εἰς τὴν κρύπτην τῆς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ) καὶ προερχόμενον ἐκ τοῦ ὑπεράνω Ἱεροῦ, τρία εἰδώλια λατρευτῶν καὶ δύο ζώδια ἀναθηματικά (ἀγρίμια) ἐκ χαλκοῦ προερχόμενα ἐκ τοῦ παρὰ τὴν κρύπτην τῆς Ἐπαύλεως Ἀγίας Τριάδος (ΛΑ) δωματίου, ἐν μέγα εἶδωλον πήλινον μὲ πολύμαστον ἐσθῆτα καὶ ὀλόκληρος σειρὰ ἄλλων μικροτέρων, ἐπίσης πηλίνων, τὸ πρῶτον θεότητος, τὰ ἄλλα λατρευτῶν, ὡς καὶ τὸ γνωστὸν εἰς αἰώραν μεταξὺ στύλων ἐπὶ τῶν ὁποίων πτηνὰ αἰωρούμενον εἶδώλιον, χαλκοῦν ζώδιον καὶ πλαστικὸν εἶδώλιον κυφορούσης πιθήκου, ἅπαντα προερχόμενα ἀπὸ τὴν κρύπτην (ΛΒ), τῆς παρὰ τοὺς θολωτοὺς τάφους τῆς Ἀγ. Τριάδος οἰκίαν ἐν εἶδώλιον πήλινον, ἀνευρεθὲν εἰς τὸν ἀποθέτην τῆς παρὰ τὰ Προπύλαια τῶν Ἀνακτόρων Κνωσοῦ κρύπτῃς (Γ) καὶ μολύβδινον εἶδώλιον θεότητος μὲ ἀνυψωμένας χεῖρας καὶ ὄφιν ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς, προερχόμενον ἀπὸ τὸ ἄνω τῆς ΝΔ κρύπτῃς τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Ἱεροῦ (ΣΤ), ἀλλ' ἀνήκον εἰς τοὺς ΥΜ III χρόνους τῆς Ἀνακαταλήψεως. Ἀνεικονικῆς ἢ ἡμιανεικονικῆς μορφῆς εἶναι ὁ κωνικὸς πήλινος καὶ ὁ ὑπὸ μορφήν τροχοῦ τροχαλίας λίθινος βαίτυλος ἐκ τῆς κρύπτῃς τοῦ Ἱεροῦ τοῦ συνοικισμοῦ Κουμάσας (ΛΓ), ὡς καὶ τὸ ὑπὸ μορφήν ἀόριστον ἀνθρώπου συσσωμάτωμα, τὸ ἀνευρεθὲν ἐπὶ τραπέζης βωμοῦ εἰς τὸν προθάλαμον τῆς κρύπτῃς (ΛΔ), ἣτις δίδει εἴσοδον εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Ἀπεσωκάρι.

Ὡς θὰ ἔδει τις νὰ ἀναμένη, καὶ τράπεζαι προσφορῶν ἀνευρέθησαν ἐντὸς τῶν κρυπτῶν ἢ εἰς τὰ ἀμέσως μετ' αὐτῶν συνδεόμενα δωμάτια. Ὅπου ὑπῆρχον εἰδικαὶ δεξαμεναὶ διὰ τὰς σπονδὰς φυσικὰ τοιαῦτα κινητὰ σκεύη διὰ σπονδὰς θὰ ἦσαν περιττά. Εἰς τὴν Κρύπτην Κουμάσας (ΛΓ) ἀνευρέθη τεμάχιον τραπέζης προσφορῶν ὁμοίας τοῦ ΜΜ II Ἱεροῦ Φαιστοῦ. Ὀλόκληρος σειρὰ βωμίσκων ἀπέδωσαν τὰ Temple Repositories. Εἰς τὴν Οἰκίαν Τοιχογραφιῶν Κνωσοῦ (ΙΣΤ) (δωμάτιον τοῦ ἀποθέτου) ἀνευρέθησαν μία ἐνεπίγραφος μαρμαρίνη τράπεζα προσφορῶν, τοῦ βαθμιδωτοῦ τύπου (πιθανώτατα ἀναγράφουσα μεταξὺ ἄλλων τὸ ὄνομα τῆς θεότητος) καὶ ἱερὸν κοχλιάριον τοῦ τύπου τῶν ladders, τῶν ὁποίων δύο (ἐκ Τρούλλου Ἀρχανῶν καὶ ἐκ Παλαικάστρου) εἶναι ἐνεπίγραφα. Ἐπιμήκης τράπεζα μὲ πέντε κυλινδρικά κοιλώματα ἐκ πυριγενοῦς λίθου ἀνεκαλύφθη ἐντὸς τῆς ταφικῆς κρύπτῃς τοῦ Ν. Βασιλικοῦ Τάφου (ΙΘ), ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς. Ἴσως ὡς τράπεζα προσφορῶν ἐχρησίμευσε τὸ ἰδιότυπον σκεῦος μὲ τὸ χωριστὸν δοχεῖον εἰς τὸ κέντρον τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὴν κρύπτην τῆς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ). Ἐπίσης ὡς τράπεζα ἀπλῆς ἀποθέσεως προσφορῶν δεόν νὰ ἐρμηνευθῇ ἢ ὡραία μαρμαρίνη πλάξ μὲ ἀναθύρωσιν τοῦ Μεγάρου

Σκλαβοκάμπου (ΚΖ)²⁵⁰. Ἐπίσης καὶ ὡς τράπεζα ἀποθέσεως θὰ ἐχρησίμευσεν ἢ πλάξ θρανίου τῆς ταφικῆς κρύπτης Ἐπεσωκάρι (ΛΔ). Ἐάν ἦτο δοχεῖον προσφορᾶς ἢ ἐκ στεατίτου Σφιγγὸς τῆς κρύπτης παρὰ τοὺς Θόλους Ἁγίας Τριάδος (ΛΒ) δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξακριβωθῇ, ὅπως δῆποτε ὅμως τὸ σκεῦος φαίνεται τελετουργικόν. Ὡς δοχεῖον δεχόμενον τὰς σπονδὰς πιθανῶς ἐχρησιμοποιήθη σκεῦος ἀμφορόσχημον ὑψηλὸν μὲ τετρημένον πυθμένα, ἐντοιχισθὲν εἰς τὸν τοῖχον κόγχης τῆς κρύπτης τῆς Οἰκίας Δ Ζάκρου (ΜΓ). Σκευὴ ἐντὸς τῶν ὁποίων περισυνελέγοντο αἱ σπονδαὶ ἢ τὸ αἶμα τῶν θυσιαζομένων ζώων (σαμνία) εἶναι ἀναμφιβόλως καὶ τὰ ὠραῖα τελετουργικὰ σκευὴ μὲ τὰς ὑψηλὰς ὀκτωειδεῖς λαβὰς καὶ τὴν πολύχρωμον διακόσμησιν (εἶδος χρησιμοποιούμενον, ὡς φαίνεται, μόνον διὰ τελετουργίας)²⁵¹. Ἐν τοιοῦτον ἀνευρέθη εἰς τὴν κρύπτην τοῦ Τάφου τῶν Διπλῶν Πελέκεων (ΙΗ) ἐν Κνωσῷ. Χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τὸ ἰδιόρρυθμον κωλουροκωνικὸν σκεῦος μὲ τὰς τρεῖς ὁπὸς ἐκατέρωθεν, τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὴν κρύπτην παρὰ τοὺς Θόλους Ἁγ. Τριάδος (ΛΒ), τὸ ὁποῖον, ὡς εἴπομεν, ἀπὸ τὰ ἀνάλογά του μὲ τὰ βούκρανα καὶ τοὺς διπλοῦς πελέκεις ἐκ Παλαικάστρου²⁵² καὶ ἀπὸ τὴν ὁμοιότητά του μὲ τὰ ἀντίστοιχα ἀγγεῖα τὰ εἰκονιζόμενα εἰς τὴν σαρκοφάγον τῆς Ἁγίας Τριάδος φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ τοῦτο «σάμνιον» (δοχεῖον περισυλλογῆς τοῦ αἵματος τοῦ θυσιασθέντος ζώου).

Τελετουργικὰ σκευὴ διὰ τῶν ὁποίων προσφέρονται αἱ σπονδαὶ ἀνευρέθησαν πολλὰ καὶ λίαν χαρακτηριστικὰ τόσον εἰς τὰς κρύπτας ὅσον καὶ εἰς τὰ ἀμέσως μετ' αὐτῶν συνδεόμενα δωμάτια. Τὰ μᾶλλον χαρακτηριστικὰ βεβαίως εἶναι τὰ ρυτὰ²⁵³ εἰς σχῆμα ταύρου ἢ κεφαλῆς ταύρου (εἰς μίαν περίπτωσιν λεαίνης). Τοιαῦτα εἶναι τὸ μορφῆς ὀλοκλήρου ταύρου (ἴσως ΜΜ ΙΙΙ), τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὴν Β. κρύπτην τοῦ Ἐνακτόρου Φαιστοῦ (ΚΘ), τὸ ρυτὸν λεαίνης, ἀνευρεθὲν μετὰ πολλῶν ἄλλων κωνικῶν καὶ ὠσειδῶν ρυτῶν εἰς τὸ θησαυροφυλάκειον τῆς κρύ-

²⁵⁰) Ὁ ἀνασκάψας δὲν προσδιορίζει τὴν χρῆσίν της, ἀποκλείει ὅμως τὴν ἐκδοχὴν πλακὸς τριβῆς, διότι δὲν παρατηροῦνται ἴχνη τοιαύτης.

²⁵¹) Evans, Tomb of D. A. 27, πίν. IV, 51 εἰκ. 69. Πιθανῶς τῆς κατηγορίας ταύτης τελετουργικὸν ἀγγεῖον εἶναι τὸ ἐπὶ σφραγίσματος τῆς Κνωσοῦ παριστῶντος λατρευτικὴν σκηνὴν P. M. II, 767 εἰκ. 498.

²⁵²) Βλ. σημ. 160.

²⁵³) Ἡ ἀμφισβήτησις ἐκ μέρους τοῦ Nilsson², αὐτ. 144 κέξ., τῆς χρήσεως τῶν ρυτῶν ὡς τελετουργικῶν σκευῶν δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ ὑπάρχουν πλεῖστα ὅσαι ἀποδείξεις. Ἱερά σύμβολα συχνὰ ἀποδίδονται ἐπ' αὐτῶν καὶ ὑπάρχει μία περίπτωσις (αὐτόθι, 141, εἰκ. 50) συνδυάζουσα τὸ ρυτὸν μὲ κέρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀποδίδονται οἱ ἱεροὶ ὄφεις. Διὰ τὰς παραστάσεις τελεουργιῶν διὰ ρυτῶν βλ. P. M. I, 687, εἰκ. 502, II, 768 κέξ. εἰκ. 500 - 501 καὶ Lévi ἐν «Annuaire» VII - IX, 142 εἰκ. 158.

πτης τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (Α), τὸ ρυτὸν μορφῆς κεφαλῆς ταύρου μὲ τοὺς ἐνθέτους ὀφθαλμοὺς ἐκ τοῦ ὑπεράνω τῆς ΝΔ κρύπτης τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Ἱεροῦ (ΣΓ) καὶ τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ προερχόμενον δεύτερον ρυτὸν, πήλινον τοῦτο, μορφῆς κεφαλῆς ταύρου, τὸ ὅμοιον ἐκ φθαρετῆς ὕλης τοῦ ὁποίου τὰ ὄψα καὶ ἐνθέματα ἀνευρέθησαν πρὸ τοῦ στύλου τῆς κρύπτης τοῦ Τάφου Διπλῶν Πελέκων Κνωσοῦ (ΙΗ). Τὰ ἐπίχρυσα κέρατα ταύρου τῆς κρύπτης παρὰ τοὺς Θόλους Ἀγίας Τριάδος (ΛΒ), μᾶλλον ἐκ τοιοῦτου μικροῦ ρυτοῦ προέρχονται. Ἀναλόγου τάξεως πλαστικὸν ρυτὸν εἶναι τὸ εἰς μορφὴν περιστερᾶς²⁶⁴, ἀπὸ τὴν κρύπτην τῶν Μονολιθικῶν Στύλων τῆς Κνωσοῦ (Η). Τὰ κωνικὰ ρυτὰ ἀπαντοῦν ἐπίσης, ἂν καὶ μέχρι σήμερον δὲν ἀνευρέθησαν (πλὴν ἑνὸς παραδείγματος, τῆς κρύπτης τῶν Μυκηνῶν (ΜΔ), ὅπου ἀνευρέθη τεμάχιον ὠραίου λιθίνου ρυτοῦ) ἐντὸς τῶν κρυπτῶν, ἀλλ' εἰς δωμάτια συνδεόμενα μὲ αὐτὰς ἢ εἰς ἀποθέτας ἀνήκοντας εἰς τὸ Ἱερόν. Τοῦτο εἶναι εὐεξήγητον· τὰ ρυτὰ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἱεροτελεστίας ἐπανήρχοντο πρὸς φύλαξιν εἰς τὰ θησαυροφυλάκεια ἢ εἰς τὰς δι' αὐτὰ προοριζόμενας ἀποθήκας. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι 17 παραδείγματα ἀνευρέθησαν εἰς τὸ Θησαυροφυλάκειον τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τῆς Κνωσοῦ. Ἐν ὠραῖον μαρμαρίνον ρυτὸν προέρχεται ἐκ τοῦ ἄνω τῆς κρύπτης δωματίου τοῦ Μεγάλου Σκλαβοκάμπου (ΚΖ). Ρυτὰ ἀνευρέθησαν εἰς τὸν ἀποθέτην τῆς Κρύπτης ΒΔ Οἰκίας Κνωσοῦ (ΙΕ) καὶ εἰς τὴν Οἰκίαν Γυψάδων (ΙΖ). Εἰς τὸν θησαυρὸν τῶν 35 λιθίνων ἀγγείων τὸν ἀνευρεθέντα παρὰ τὴν κρύπτην τοῦ οἰκοδ. τετραγ. χ Παλαικάστρου (ΜΑ) συμπεριλαμβάνετο ἓν ὠραῖον ρυτὸν ἐκ λιπαρίτου. Δύο ρυτὰ ΥΜ ΙΙΙ μὲ διακόσμησιν ἱερῶν κεράτων ἦλθον εἰς φῶς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κρύπτης τοῦ οἰκοδομικοῦ τετραγώνου π Παλαικάστρου (Μ). Ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅτι εἰς τὸ οἰκοδομικὸν τετράγωνον τοῦτο καὶ μάλιστα εἰς τὴν περιοχὴν τῶν δωματίων 41 - 43 παρατηρήθη παχύτατον στρώμα θυσιῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν τεμάχια τεσσάρων πλαστικῶν ρυτῶν - κεφαλῶν ταύρων καὶ περὶ τοὺς εἴκοσι πήλινοι λύχνοι.

Καὶ ἄλλων εἰδῶν ὅμως τελετουργικὰ ἀγγεῖα ἐμφανίζονται εἰς τὰς κρύπτας· ἄς σημειωθοῦν ἰδιαιτέρως τὰ εἰς τὴν μετὰ κίονος ἢ στύλου κρύπτην τοῦ συνοικισμοῦ Κουμάσας (ΛΓ) ἀνευρεθέντα δύο ἐκ τῶν μεγαλύτερων σωληνωτὰ σκεύη μὲ ὀφιοειδεῖς λαβάς, ἀνήκοντα εἰς ΥΜ ΙΙΙ χρόνους τῶν ὁποίων τὴν ἱερὰν χρῆσιν ἀνεγνώρισε πλήρως καὶ ἡ

²⁶⁴) Διὰ τὴν ἱερότητα τῆς περιστερᾶς βλ. Ρ. Μ. Ι, 146, εἰκ. 107, 222, εἰκ. 166 (ὅπου ἡ περιστερὰ ἐπὶ τοῦ τρικιονίου ἱεροῦ). Βλ. καὶ Nilsson², 337, Picard, 112.

Banti²⁵⁶. Πιστεύω ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἐν λόγῳ ἀγγεῖα ὁ Ἔβανς εἶχε δίκαιον θεωρῶν ὅτι ταῦτα προωρίζοντο διὰ κατοικίαν καὶ διατροφήν τῶν ἱερῶν ὄφρων²⁵⁶.

Καὶ ἀφοῦ τόσον τρανῶς ἀποδεικνύεται ἡ ἐντὸς τῶν κρυπτῶν λατρεία μοι φαίνεται ὅτι θὰ εὐρισκόμεθα ἐντὸς τοῦ ὄρθου, ἂν ἀναγνωρίσωμεν εἰς ἀγγεῖα διακοσμούμενα μὲ ἱερά σύμβολα, βούκρανα, διπλοῦς πελέκεις, ἱεροὺς κόμβους, ἱερά κέρατα καὶ εὐρεθέντα ἐντὸς τῶν κρυπτῶν ἢ ἀμέσως παρ' αὐτάς, σκεύη διὰ τελετουργίας. Τοιαῦτα σκεύη λ. χ. προέρχονται ἀπὸ τὸ ἄνω διαμέρισμα παρὰ τὴν ΝΔ κρύπτην τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου (ΣΤ) (ἢ περίτεχνος πρόχους μὲ τὸν ἀνάγλυφον ἱερὸν κόμβον), ἀπὸ τὰ παρὰ τὰς κρύπτας δωμάτια τῆς ΒΔ Οἰκίας τοῦ Θησαυροφυλακείου (ΙΕ) (τεμάχια θαυμασίων ἀνακτορικῶν ἀμφορέων μὲ διπλοῦς πελέκεις, πούς ΥΜ ΙΙΙ τριποδικοῦ σκεύους μὲ διακόσμησιν διπλῶν πελέκεων καὶ ἱερῶν κεράτων)—ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς εἶναι καὶ ὁ ἐξαιρετός πελεισμένος κύλινδρος μὲ τὸ βούκρανον, μεταξὺ τῶν κεράτων τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ διπλοῦς πέλεκυς—, ἀπὸ τὴν ἑτέραν τῶν κρυπτῶν τῆς Οἰκίας Τοιχογραφιῶν (ΙΣΤ) (ὅπου ἀνευρέθησαν τρία ἀγγεῖα μὲ διπλοῦς πελέκεις, τὸ ἐν τῶν ὁποίων μεγαλοπρεπὲς συνδυάζον τὸν διπλοῦν πέλεκυν μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον) ἀπὸ τὴν κρύπτην τῆς Οἰκίας Α Πρασᾶς (ΚΒ) (ὅπου δύο γεφυρόστομα καὶ ἐν κύπελλον ἐμφανίζουσι ἐπίσης τοὺς διπλοῦς πελέκεις συνδυαζομένους μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον), ἀπὸ τὴν κρύπτην τῆς Οἰκίας Εε Γουρνιῶν (ΛΕ) (ὅπου ἀμέσως ἔξω αὐτῆς ἀνευρέθη ὁ λαμπρὸς τρίωτος ἀμφορεὺς μὲ τοὺς διπλοῦς πελέκεις ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν ἱερὸν κόμβον), ἀπὸ τὴν κρύπτην τῆς Οἰκίας Β Ψείρας (ΛΣΤ), ὅπου τὸ μοναδικῆς λαμπρότητος ἀγγεῖον μὲ σειρὰν βουκράνων καὶ διπλῶν πελέκεων κ.ἄ. Μετ' αὐτῶν ἔξ ἄλλου ἀνευρέθησαν ἄλλα ἀγγεῖα ἐκ τῶν λαμπροτέρων τοῦ μινωικοῦ κύκλου, τὰ ὅποια, καίτοι δὲν φέρουν ἱεράς παραστάσεις, ἀναμφιβόλως ἦσαν σκεύη εὐπρόσδεκτα εἰς τὰ ἱερά καὶ προσαρμοζόμενα πρὸς τὴν σεμνότητα τῆς ἱεράς τελετουργίας. Τοιαῦτα ἀνευρέθησαν εἰς τὰς κρύπτας τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου Κνωσοῦ (ΣΤ), τῆς Νοτίας Οἰκίας Κνωσοῦ (ΙΓ) (σύνολον ἀργυρῶν σκευῶν), ἰδίᾳ τῆς ΒΔ Οἰκίας (παλαιοανακτορικὰ καὶ νεοανακτορικὰ), τῆς Οἰκίας Τοιχογραφιῶν Κνωσοῦ (ΙΣΤ), τοῦ τάφου Διπλῶν Πελέκεων (ΙΗ), τοῦ Νοτίου Βασιλικοῦ Τάφου (ΙΘ), τῆς Οἰκίας Α Τυλίσου (ΚΕ), τοῦ ἱεροῦ Σκλαβοκάμπου (ΚΖ), τῆς Οἰκίας Δ Ψείρας (ΛΖ), τῆς κρύπτῃς τοῦ Οἰκοδ. τετρ. χ Παλαικάστρου (ΜΑ) καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ λαμπρὸν σύνολον τῶν χρυσῶν κοσμημάτων (ἐκ τῆς κρύπτῃς

²⁵⁶) Banti, Culti, 33 κέξ. 73.

²⁵⁶) P. M. IV, 140 κέξ.

τῆς περιοχῆς Θόλων Ἀγ. Τριάδος (ΛΒ)), αἱ πέντε λίθιναι σφῦραι²⁵⁷ (μία ἐκ τῆς αὐτῆς κρύπτης, δύο ἐκ τῶν Ἀποθετῶν τοῦ Θησαυροφυλακείου Κνωσοῦ, ἄλλη ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Σκλαβοκάμπου, τρίτη ἐκ τοῦ θησαυροφυλακείου τῆς κρύπτης οἰκοδ. τετρ. χ Παλαικάστρου), ἡ ὠραία σειρὰ τῶν μετὰ ποδὸς ὑψηλῶν κατακοσμητῶν θυμιατηρίων (ἐκ τῆς κρύπτης τοῦ μονολιθικοῦ στύλου Φυλακωπῆς ΜΣΤ), αἱ δύο βάσεις στηρίξεως ἱερῶν σκευῶν (τῶν κρυπτῶν ΝΑ καὶ ΒΔ Οἰκιῶν Κνωσοῦ Θ καὶ ΙΕ), δέον νὰ προστεθοῦν εἰς τὸ σύνολον τῶν τόσων τελετουργικῶν ἀντικειμένων τῶν ἱερῶν κρυπτῶν.

Τὸ γεγονός ὅτι δύο ἀποθέται σφραγισμάτων τοῦ Ζάκρου καὶ τοῦ Σκλαβοκάμπου, εὐρέθησαν εἰς τὴν ἄμεσον γειτονίαν κρυπτῶν (ΜΒ καὶ ΚΖ) δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας· ἀποδεικνύει ὅτι ἀρχεῖα ἐγγράφων ἐφυλάσσοντο εἰς εἰδικὰ ἀρχειοφυλάκεια ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς θεότητος. Προβλ. τὸν Δίσκον καὶ τὰς πινακίδας Φαιστοῦ παρὰ τὴν κρύπτην ΚΘ τοῦ Ἀνακτόρου καὶ ἴσως τὸ ἀρχειοφυλάκειον τοῦ Ἀνακτόρου Μολίων²⁵⁸.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τὰ ἀνωτέρω ἐν συνόψει παρατεθέντα παρέχουν στερεὰν ἀποδεικτικὴν βάσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἐντὸς τῶν κρυπτῶν ἐγένετο λατρεία διὰ προσφορᾶς θυσιῶν καὶ σπονδῶν. Ἡ μορφή τῆς τελετουργίας ταύτης δὲν μᾶς εἶναι ἀκριβῶς γνωστὴ καὶ οὔτε εἶναι ὀρθὸν νὰ καθορισθῇ μόνον βάσει τῶν ἐντὸς τῶν κρυπτῶν ἀνευρεθέντων. Ἡ συγκέντρωσις τῶν στοιχείων ἀπονομῆς λατρείας ἀποτελεῖ ἕτερον κεφάλαιον τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐνταῦθα. Πιστεύω ὅμως ὅτι διὰ τῆς γενομένης περισυλλογῆς τῶν στοιχείων τῶν ἀφορώντων εἰς τὰς κρύπτας καὶ τὰ ἄνω τούτων δωμάτια καὶ διὰ τῆς συγκριτικῆς μελέτης των ἐβεβαιώθη ἀπολύτως ὅτι πρόκειται περὶ δωματίων

²⁵⁷) Αἱ σφῦραι αὗται δὲν φαίνεται νὰ ἀπετέλεσαν ἐργαλεῖα πρακτικῆς χρήσεως· εἶναι κομψότατα κατασκευασμένα καὶ δὲν φέρουν ἰχνη φθορᾶς· μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν σφυρῶν τῶν Temple Repositories ὁ Ἔβανς ὑπέθεσεν ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν παραβίασιν τῶν θησαυροφυλακείων καὶ ὅτι ἐκ τούτου ἐθραύσθησαν· τοιαύτη ὅμως παραβίασις φαίνεται ὅτι δὲν συνέβη. Πιθανὸν ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς *insignia dignitatis* (ὅπως π.χ. τὸ ρόπαλον εἰς τὸν τάφον τοῦ Ροπαλοφόρου, Evans, Tomb of D. A. 18, εἰκ. 25, καὶ τὸ ἐξ ἀχάτου ρόπαλον - σκῆπτρον τῆς ὑστερας χαλκῆς περιόδου, κατασκευασθὲν ὑπὸ μινωικὴν ἐπίδρασιν, ἐκ Κύπρου: Helm. Bossert, Alt Syrien, Tübingen 1951, εἰκ. 287.

²⁵⁸) BCH 1923, 533 ἐξ.

τοῦ Ἱεροῦ καὶ μάλιστα περὶ κυρίων δωματίων λατρείας. Εἰς ἐπὶ τοῦτο κατασκευαζόμενα περικλειστα, ἀπομεμονωμένα, σκοτεινὰ καὶ ἐνίοτε ὑπόγεια δωμάτια, ὑπὸ τὸ φῶς λύχνων, ἐγένετο ἡ ἱερά τελετουργία αἱματηρῶν καὶ ἀναιμάκτων θυσιῶν. Ἡ θυσία καὶ αἱ προσφοραὶ προητοιμάζοντο εἰς ἀμέσως συνδεόμενα δωμάτια, τὰ ὅποια εἶχον λειτουργίαν διανονικοῦ. Ἄλλη ἱεροτελεστία ἐγένετο εἰς τὸ ἀμέσως ὑπεράνω δωμάτιον, εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας αὕτη καὶ μὲ χαρακτηριστῆρα ὄχι κλειστόν. Τὰ ἄνω ταῦτα ἱερά εἶχον ἓνα, τρεῖς ἢ ἕξ κίονας²⁵⁹. Παρέχεται οὕτω ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἡ λατρεία ἠσκειτο ἄλλοτε φανερὰ καὶ ἄλλοτε μυστική. Τοῦτο θὰ ἐσήμαινεν ὅτι ἡ παράδοσις καθ' ἣν οἱ Κρηῖτες πρῶτοι εἰσήγαγον εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ ἐδίδαξαν τὰ μυστήρια εἶναι ἀληθῆς²⁶⁰. Θὰ ἠρμηνεύετο ἐπίσης ἡ ἐμφάνισις τῶν ὑποστύλων κρυπτῶν τῶν τελεστηρίων εἰς τὰ μεγάλα μυστηριακὰ κέντρα. Ἡ ἀνάμνησις τῶν κρητικῶν ἱερῶν - κρυπτῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐποχὴν εἶχε παραμείνει συνδεδεμένη μὲ τὴν εὐρύτατα διαδεδομένην πίστιν ὅτι ἡ Κρήτη ἦτο ἱερά γῆ. Τὸ ἀπόσπασμα τῶν «Κρητῶν» τοῦ Εὐριπίδου²⁶¹ εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου λίαν διδακτικὸν καὶ προσθέτει ἐν εἰσέτι στοιχεῖον ἀποδείξεως τῆς ἱερότητος τῶν κρυπτῶν. Ὁ χορὸς τοῦ δράματος ἐκ μυστῶν τοῦ Διὸς Ἰδαίου καὶ Βάκχων τοῦ Ζαγρέως κατὰ τὴν πάροδόν του λέγει (στίχ. 5 - 9) :

*ἦκω ζαθέους ναοὺς προλιπῶν,
οὓς αὐθυγενῆς τμηθεῖσα δοκὸς
στεγανοὺς παρέχει χαλύβω πελέκει
καὶ σταυροδέτως κρατοῦσ'
ἀτρεκεῖς ἄρμους κυπαρίσσου²⁶².*

Τὸ μετὰ κίονος ἱερὸν ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ κοπεῖς τελετουργικῶς δοκὸς παρέχει ἀσφαλῆ στήριξιν διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν διασταυρουμένων ἰσχυρῶν ζευκτῶν ξύλων ἐκ κυπαρίσσου διαφαίνεται ἐνταῦθα ἐναργῶς, οἱ ἐπόμενοι δὲ στίχοι τὸ συνδέουν μὲ τὰ μυστήρια τοῦ Ζαγρέως καὶ τῆς Ὀρείας Μητροῦς²⁶³.

²⁵⁹) Ἡ τρισδικότης εἰς τὴν μινωικὴν θρησκείαν ἔχει ἐπανειλημμένως διαπιστωθῆ, ἀλλὰ χρήζει εὐρυτέρας διερευνήσεως· ἡ Κρητικὴ Τριάς τῆς ἀρχαῖκῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς· ἔχει πιθανῶς τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὴν μινωικὴν Κρήτην· βλ. Picard, 109.

²⁶⁰) Διόδ. V, 64, 28. Ὁ Διόδωρος ὅμως (V, 77) ἐκ παραλλήλου ἀναφέρει περὶ τῶν τελετουργιῶν τούτων: «κατὰ δὲ τὴν Κρήτην, ἐν Κνωσῶ νόμιμον ἐξ ἀρχαίων εἶναι φανερῶς τὰς τελετὰς ταύτας πᾶσι παραδίδοσθαι».

²⁶¹) Supplementum Euripideum (ed. Arnim): Εὐριπίδου Κρηῖτες.

²⁶²) Ἀπεκατέστησα τὸ ἐφθαρμένον χωρίον ἀκολουθήσας κατὰ τὸ δυνατόν

“Οτι τὰ ἱερὰ ταῦτα ἦσαν ἐν χρήσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων καὶ μέχρι τῆς τελικῆς καταστροφῆς τῶν Ἐνακτόρων εἶδομεν ἀπὸ τὰ παρατεθέντα παραδείγματα²⁶⁴. Αἱ δὲ περιπτώσεις ἐπιβιώσεως τῆς λατρείας ἐντὸς τῶν κρυπτῶν κατὰ τὴν ΥΜ ΙΙΙ ἐποχὴν δὲν εἶναι ὀλίγαι (Ἱερὸν ἄνω κρύπτης Μικροῦ Ἐνακτόρου (ΣΤ), δευτέρα κρύπτη ΝΑ Οἰκίας Κνωσοῦ (Ι), κρύπτει Δ Οἰκίας (ΙΕ) Κνωσοῦ, Ἱερὸν Κουμίας (ΛΓ), κρύπτη οἰκοδ. τετρ. π Παλαικάστρου (Μ), κρύπτη Οἰκίας Μονολιθικοῦ Στύλου Φυλακωπῆς (ΝΣΤ). Ἀσφαλῶς δὲ δὲν πρόκειται περὶ τυχαίου γεγονότος ὅτι οἱ ἑλληνικοὶ ναοὶ τῆς Ρέας ἐν Κνωσῷ καὶ Φαιστῷ ἰδρῦθησαν ἀκριβῶς εἰς τοὺς χώρους ὅπου παλαιότερον ὑπῆρξαν μινωικὰ ἱερὰ καὶ ὅτι ἐν Παλαικάστρῳ ἀκριβῶς εἰς τὴν περιοχὴν ὅπου ἀνευρέθησαν αἱ κρύπτει καὶ οἱ θησαυροὶ τούτων, ὅπου παχὺ ἦτο τὸ στρώμα θυσιῶν ἀναγομένων ἤδη εἰς μινωικοὺς χρόνους, ἀνευρέθησαν τὰ λείψανα τοῦ Ναοῦ τοῦ Δικταίου Διὸς καὶ ὁ ἀρχαϊκὸς ὕμνος αὐτοῦ²⁶⁵.

Αἱ κρύπτει καὶ τὰ ἄνω τούτων ἱερὰ ἀπετέλεσαν τὸ κέντρον ὁμάδος δωματίων ἀνηκόντων εἰς τὸ ἱερὸν (διακονικῶν, θησαυροφυλακείων, θαλάμων τοῦ ἱεροτείου, αἰθουσῶν τελετουργίας, ἀποθηκῶν τοῦ Ἱεροῦ, καθαρτηρίων χώρων, δωματίων βωμῶν) περὶ τῶν ὁποίων ἐν συνεχείᾳ θὰ διαλάβωμεν. Τὸ Τριμερὲς Ἱερὸν ἀπετέλει τὴν πρόσοψιν καὶ πρόσβασιν εἰς τὰ δωμάτια τοῦ Κεντρικοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἐνακτόρου Κνωσοῦ²⁶⁶.

τὰς γραφὰς τοῦ Πορφυρίου (Porphyrii, De Abstinencia, IV, 19), δι' οὗ παρεδόθη τὸ ἀπόσπασμα: σι. ἡ τμηθεῖσα δοκὸς (δοκὸς ἀντὶ δορὸς Scaliger), σι. θ ἀρομὸς κυπαρίσσου ὡς ὁ Πορφ., σταυροδέτως κρατοῦσ', ὅπερ προσεγγίζει τ) τοῦ Πορφ. ταυροδέτως κρηθεῖσ', περισσότερον πάσης ἄλλης προτιθείσης διορθώσεως. Τὸ νόημα ἀποδίδεται πλήρως: ἡ σύθυγενῆς τμηθεῖσα χαλύβω πελέκει δοκὸς παρέχει στεγανοὺς κρατοῦσα σταυροδέτως ἀτρεχεῖς ἀρομὸς κυπαρίσσου. Τῆς χρήσεως τοῦ κρατῶ μὲ τὴν σημασίαν: κρατῶ τι ἰσχυρῶς βλ. εἰς παράδειγμα τῆς Βατραχομουμαχίας 63. 236. Τὸ σταυροδέτως ἐπιτυχῶς ἐπὶ συνηροσμένων μακρῶν ξύλων (σταυρῶν) ἢ χρῆσις τῆς λ. σταυρὸς περὶ σταυρωτῶν ξύλων ἤδη παρὰ Διοδώρῳ 2, 18.

²⁶³) Διὰ τοὺς ναοὺς τῆς Ρέας ἐπὶ τῶν χώρων ἐνθα αἱ μινωικαὶ κρύπτει βλ. ἀνωτέρω καὶ σημ. 149.

²⁶⁴) Κρύπτει ἐν χρήσει κατὰ τοὺς παλαιοανακτορικοὺς χρόνους: Α, Η, ΙΕ Δ ΛΓ καὶ ΔΔ. Τῆς πρώτης νεοανακτορικῆς φάσεως (ΜΜ ΙΙΙ) Α, Β, Δ, Η, ΙΒ, ΙΓ, ΙΕ, ἴσως ΙΘ, ΚΗ, ΚΘ, ΛΒ, ΜΕ καὶ ΜΣΤ. Αἱ λοιπαὶ ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τρίτην νεοανακτορικὴν φάσιν.

²⁶⁵) BSA XI, 298 κέξ.

²⁶⁶) Ἡ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Μαρινάτου σημαντικὴ ἀνακάλυψις τοῦ Τριμεροῦς Ἱεροῦ ἐν Βαθυπέτρῳ ἀπέδειξεν ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἱερῶν ὑπῆρχε καὶ ἔξω τοῦ Κνωσιακοῦ Ἐνακτόρου.

Ἡ ἀνακάλυψις κρυπτῶν συνδεομένων μὲ τάφους, (Θολωτὸς τάφος Ἀπεσωκάρι (ΛΔ), Νότιος Βασιλικὸς Τάφος (ΙΘ) καὶ Τάφος Διπλῶν Πελέκεων (ΙΗ)) ἐπεβεβαίωσε κατὰ τρόπον μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμφισβήτησιν ὅτι εἰς νεκροὺς ἀπενέμετο ἐνίοτε — ἤδη ἀπὸ τῆς παλαιοανακτορικῆς ἐποχῆς — λατρεία ἀνάλογος ἐκείνης ἣτις ἀνεφέρετο εἰς τὴν θεότητα, τῆς ὁποίας ἄλλως ἢ παρουσία κατὰ τὴν ὥραν τῆς τελετουργίας εἰς τὸ Ἱερόν τῶν τάφων ἦτο αἰσθητή. Τὴν τελετουργίαν ταύτην ἀπεικονίζουν, ὡς εἴπομεν, αἱ παραστάσεις τῆς γραπτῆς λάρνακος ἐξ Ἀγίας Τριάδος. Ἡ παράδοσις τοῦ Διοδώρου²⁶⁷ περὶ τοῦ ἐν Σικελίᾳ τάφου τοῦ Μίνως, συνδυαζομένου μὲ Ἱερόν τῆς Ἀφροδίτης, ἀποδεικνύει ὅτι εἶχε διατηρηθῆ ἡ ἀνάμνησις τῶν ταφικῶν τούτων Ἱερῶν. Ἡ διαπίστωσις δὲ τῆς χρησιμοποίησεως κρυπτῶν διὰ τὴν νεκρικὴν λατρείαν ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν ἀπόδειξιν ὅτι αἱ κρύπται δὲν εἶναι ἀποθῆκαι ἢ ἄλλα ὅλως ἀσήμαντα διαμερίσματα, ὡς τινες τῶν μελετητῶν ἀπέκλιναν νὰ πιστεύσουν.

Τὰ περισυλλεγένητα στοιχεῖα δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰ ἱκανὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι ἡ ἀπονεμομένη λατρεία ἀνεφέρετο εἰς τὸν στῦλον ὡς βαίτυλον· τοῦτο κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι πιθανόν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποδειχθῆ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γίνῃ εὐρύτερα διερεύνησις τῶν ἀναλόγων τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Κύπρου, τῆς Αἰγύπτου, νὰ μελετηθῆ μὲ ἐπιμέλειαν ὀλόκληρος ὁ παραστατικὸς κύκλος τοῦ μινωικοῦ καὶ μυκηναϊκοῦ κόσμου καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν αἱ σωζόμεναι παραδόσεις. Ἐπίσης εἶναι ἀνάγκη νὰ μελετηθοῦν τὰ ἐπιζῶντα σχετικὰ στοιχεῖα λατρείας.

(Συνεχίζεται)

N. ΠΛΑΤΩΝ

²⁶⁷) Διόδ. IV, 79 : «καὶ διπλοῦν τάφον οἰκοδομήσαντες κατὰ μὲν τὸν κεκοιμημένον τόπον ἔθεσαν τὰ ὀσιᾶ, κατὰ δὲ τὸν ἀνεωγμένον ἐποίησαν Ἀφροδίτης νεών· οὗτος δ' ἐπὶ γενεὰς πλείους ἐτιμᾶτο, θυόντων τῶν ἐγχωρίων ὡς Ἀφροδίτης ὄντιος τοῦ νεώ». Βλ. P. M. IV, 959 κέξ.